

ResearchGate

Google Scholar

I^{WORLD}
I^{of}
JOURNALS

НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ
БИБЛИОТЕКА
LIBRARY.RU

ISSN

e-ISSN(Online) 2709-1201

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ

ENDLESS LIGHT IN SCIENCE

NO 4

30 АПРЕЛЯ 2025

Астана, Казахстан

lrc-els.com

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ «ENDLESS LIGHT IN SCIENCE»
INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL «ENDLESS LIGHT IN SCIENCE»

Main editor: G. Shulenbaev

Editorial colleague:

B. Kuspanova
Sh Abyhanova

International editorial board:

R. Stepanov (Russia)
T. Khushruz (Uzbekistan)
A. Azizbek (Uzbekistan)
F. Doflat (Azerbaijan)

International scientific journal «Endless Light in Science», includes reports of scientists, students, undergraduates and school teachers from different countries (Kazakhstan, Tajikistan, Azerbaijan, Russia, Uzbekistan, China, Turkey, Belarus, Kyrgyzstan, Moldova, Turkmenistan, Georgia, Bulgaria, Mongolia). The materials in the collection will be of interest to the scientific community for further integration of science and education.

Международный научный журнал «Endless Light in Science», включают доклады учёных, студентов, магистрантов и учителей школ из разных стран (Казахстан, Таджикистан, Азербайджан, Россия, Узбекистан, Китай, Турция, Беларусь, Кыргызстан, Молдавия, Туркменистан, Грузия, Болгария, Монголия). Материалы сборника будут интересны научной общественности для дальнейшей интеграции науки и образования.

30 апреля 2025 г.
Астана, Казахстан

DOI 10.24412/2709-1201-2025-30-3-11
УДК 796.011.1

**ДЕНЕ ТАРБИЯ МУГАЛИМИНИН КЕСИПТИК ИШМЕРДҮҮЛҮГҮНҮН
БИЛИМ БЕРҮҮЧҮЛҮК ӨНҮТТӨРҮ**

(Окуучулардын пикирин талдоонун негизинде)

КОЛДОШЕВ М.

педагогика илимдеринин доктору, профессордун м. а.,
Ош мамлекеттик университети,
Кыргыз Республикасы

**КУРМАНБЕК УУЛУ БАКЫТБЕК,
МАМАТОВ МЕДЕРБЕК МАМАТОВИЧ**

Ош мамлекеттик университетинин
дене тарбия бөлүмүнүн
2-курсунун магистранттары

***Аннотация.** Сунушталган илимий макалада окуучуларга сурамжы жүргүзүү аркылуу дене тарбия сабагында кайсы спорттун түрүн көп ойнотоору, дене бой көнүгүүлөрүн үйрөтүүгө мугалимдин мамилеси, анын денелик көнүгүүлөргө көңүл буруусунун деңгээли анализделген. Окуучулардын дене бой көнүгүүлөрүн жасоого маани бериши, алардын көнүгүүлөрдү аткарууга болгон туруктуулугу же туруксуздугу каралган. Бул көрүнүштүн объективдүү жана субъективдүү жагдайлары талдоого алынат. Дене тарбия мугалими класстан тышкаркы иш-чараларды уюштуруунун программасында кайсы спорттун түрүнө көп көңүл буруусу, окуучулардын каалоосун жана улуттук оюндардын эске алынуусу талданат. Балдардын акыл-эс мүмкүнчүлүктөрүн өнүктүрүү жаатында мугалим ойноткон спорттун түрлөрү маалымдалат жана аларга анализ берилет.*

Окуучулардын компьютердик оюндарга мамилеси мүнөздөлүп, бул оюндардын аларга оң жана терс таасирлери талданып, мугалимдин көз карашы каралат.

Майрамдык даталуу тарбиялык иш-чаралардын программа-сценарийинде дене тарбия мугалими окуучулар арасында уюштуруп өткөрүүгө маани берген спорттун түрлөрүнүн камтылуусу жана рейтинги талдоого алынат. Ошондой эле кайсы бир спорт боюнча мелдеш баптоолуусунан мурда мугалим спортчуларга эмнелерди эскертээри, алардын коопсуздук эрежесин сактоого байланыштуу көрсөтмөлөрү тууралуу маалыматтар мүнөздөлөт.

***Түйүндүү сөздөр:** дене тарбия мугалими, спорттук оюндар, улуттук спорттун түрлөрү, дене бой көнүгүүлөрү, салттуу тарбия, компетенттүүлүк, интеллектуалдык жөндөм, компьютердик оюндар, көз караш, техникалык коопсуздук.*

**ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ
УЧИТЕЛЯ ФИЗВОСПИТАНИЯ**

(На основе анализа мнений обучающихся)

КОЛДОШЕВ М.

доктор педагогических наук, и. о. профессора,
Ошский государственный университет,
Кыргызская Республика

**КУРМАНБЕК УУЛУ БАКЫТБЕК,
МАМАТОВ МЕДЕРБЕК МАМАТОВИЧ**
магистранты 2-го курса отделения физвоспитания
Ошского государственного университета

Аннотация. В данной научной статье с помощью анкет, предложенных обучающимся, мы попытались выяснить, в какие спортивные игры играют учащиеся в большинстве случаев на уроках, к каким определённым видам игр они отдают предпочтение, а также отношение учителя физкультуры к физическому воспитанию в целом, и конкретным физическим упражнениям в частности. В статье подвергнуты определённому анализу внимание и требования учителя к школьникам в плане стабильного выполнения физических упражнений. Рассматриваются роль физических упражнений и уровень их важности в силу их проведения на постоянной основе или в каждом конкретном случае. Были проанализированы объективные и субъективные факторы названных аспектов.

На основе опроса учащихся определены какие виды спорта играют школьники во внеклассное время. Рассматривается вопрос о включении некоторых национальных видов игр в программу мероприятий с учётом мнений и предложений учащихся. Предоставляется информация о видах спорта, предлагаемых учителем, и они анализируются с точки зрения содействия развитию интеллектуальных способностей учащихся.

В статье характеризуется отношение учащихся к компьютерным играм, анализируется оказываемые этих игр положительные и негативные воздействия к психике, сохранению здоровья учащихся, а также рассматривается точка зрения учителя физкультуры к компьютерной игровой деятельности.

В предлагаемой статье также описывается отражение в программах по организации праздничных мероприятий тех видов спорта, к которым учитель физкультуры придаёт особое значение согласно их спортивным рейтинговым позициям. Аргументируется, что перед началом спортивных соревнований, олимпиад, командных сборов, учитель физкультуры обязан сначала поделиться с участниками своими советами об играх, даёт инструкции, соблюдая которых обучающиеся не нарушают правила техники безопасности.

Ключевые слова: учитель физвоспитания, спортивные игры, национальные виды спорта, физические упражнения, традиционное воспитание, компетентность, интеллектуальные способности, компьютерные игры, точка зрения, техника безопасности.

EDUCATIONAL ASPECTS OF THE PROFESSIONAL ACTIVITY OF A PHYSICAL EDUCATION TEACHER

(Based on the analysis of school students' opinions)

KOLDOSHEV M.

Doctor of Pedagogical Sciences, Acting Professor,
Osh State University,
Kyrgyzstan

**KURMANBEK UULU BAKYTBЕК,
MAMATOV MEDERBEK MAMATOVICH**

Second-year master's students
of the physical education department
of Osh State University

Abstract. In this research article, using questionnaires offered to school students, we tried to find out which sports games students play in most cases in the classroom, which specific types of games they prefer, as well as the attitude of the physical education teacher to physical education in general, and specific physical exercises in particular. The article analyses the teacher's attention to and requirements for students in terms of stable exercise performance. The role of physical exercises and the level of their importance due to their ongoing or case-by-case implementation have been considered. The objective and subjective factors of these aspects have been analysed.

Based on a survey of students, it was determined which sports students play during extracurricular time. The issue of including some national types of games in the program of events is being considered, taking into account the opinions and suggestions of students. There is certain information on sports offered by the teacher that contribute to the development of students' intellectual abilities have been analysed.

The article characterizes the attitude of students to computer games, analyses the positive and negative effects of these games on the psyche, maintaining the health of students, and also examines the point of view of a physical education teacher on computer gaming activities.

In the proposed scientific article also describes the reflection in the programs for organizing festive events of those sports to which the physical education teacher attaches special importance according to their sports rating positions. It is argued that before the start of sports competitions, Olympiads, and team training camps, the physical education teacher should first share his advice about the games with the participants, and give instructions that students follow without violating safety regulations.

Key words: *physical education teacher, sports games, national sports, physical exercises, traditional education, competency, intellectual abilities, computer games, point of view, safety.*

Киришүү. Дүйнөлүк алкакта элдердин психологиялык түшүнүгүндө руханий-маданий баалуулукка караганда материалдык дүнүйөнүн негедир артыкчылыктуу орун алыш тенденциясы, бул процесстин күч алышы, элдердин жана мамлекеттердин тынчтыкта туруктуу жашоо кечирүү негиздерине аныксыздык, кандайдыр бүдөмүктүк жаратууда.

Бул абал Кыргыз Республикасынын Президентинин «Инсандын руханий-адеп-ахлактык өнүгүүсү жана дене тарбиясы жөнүндө» - деген аталыштагы Жарлыгында да: «Руханий чөйрөнүн үстүнөн материалдык мамилелердин артыкчылыгы дүйнөдөгү, анын ичинде Кыргызстандагы системалуу кризистин башталышы жана себеби болуп калды», - деп белгиленет [2021-жылдын 29-январы ПЖ №1].

Андыктан калайык калктын, өсүп келе жаткан жаш муундун аң-сезимине, көз карашына руханий-адеп-ахлактык, маданий баалуулуктарды тарбиялоого, өздөштүрүүсүнө жетишүүгө, сиңирүүгө артыкчылыктуу маани берүү жана мамлекеттин стратегиясы катары кароо орчундуу маселенин чечилишине олуттуу кадам болуп саналат. Бул багытты технологиялык прогресстин соңку жетишкендиктерин кылдат жана акылга сыярлык айкалыштыруу менен иш жүргүзүү мамлекеттүүлүктү да, элдин биримдигин да сактоочу факторго айланганын анык түшүнүү лаазым.

Жогорудагы жарлыкта жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарына аткаруу үчүн төмөндөгүдөй милдеттер тагылат:

- руханий-адеп-ахлактык өнүктүрүү, патриоттук жана дене тарбиясы жаатында мамлекеттик саясатты ишке ашыруу боюнча тиешелүү чараларды көрсүн;

- тиешелүү аймакта калкты руханий-адеп-ахлактык өнүктүрүүгө жана дене тарбиясына багытталган иш-чараларды туруктуу негизде уюштурсун жана өткөрсүн, - деген.

Мугалимдин кесипкөйлүк деңгээли азыркы мезгилде педагогикада анын компетенттүүлүгүнүн көрсөткүчү менен мааниси жагынан негизинен дал келет.

Компетенция - предметтердин жана процесстердин анын бир чөйрөсүнө карата сунушталган, социалдык талаптарга жана күтүүлөргө ылайык келген инсандын өз ара байланыштуу сапаттарынын топтому [8, 498-б.].

Компетенттүүлүк - адамдын тиешелүү компетенцияга ээ болушу жана ал инсандын компетенцияга жана ишмердүүлүктүн предметине болгон мамилесин камтыйт; компетенцияны өздөштүрүүсүнүн ченеми (деңгээли) [8, 498-б.].

Педагогикалык маселелерди өз алдынча жана жетишээрлик натыйжалуу чечүүнү өбөлгөлөгөн педагогикалык ишмердүүлүктүн субъектисинин инсандын мүмкүнчүлүгүн «педагогдун кесиптик компетенттүүлүгү» түшүнүгү туюнтат - өзүнүн кесиптик

ишмердүүлүгүн ишке ашырууга карата анын теориялык жана практикалык даярдыгынын биримдиги менен аныкталат [8, 40-6.].

Ал эми профессор О. Ю. Ефремовдун «Педагогика: Краткий курс» аталышындагы китепте **компетенттүүлүк** адамдын анык бир компетенцияга (компетенцияларга) ээ болушун болжогон инсандык сапат катары түшүнүлөт, ал эми **компетенция** - бул белгилүү объектилердин жана процесстердин чөйрөсүнө карата ишмердүүлүктү натыйжалуу аткаруу үчүн зарыл болгон билимдин, ык-көндүмдөрдүн, билгичтиктердин, ишмердүүлүк ыкмаларынын, жөндөмдүүлүктөрдүн жана даярдыктын топтому саналат, - делет [2, 50-6.].

Билим берүү мекемелерине тиешелүү компетенциялар системасы негизинен мамлекеттик билим берүү стандарттарында көрсөтүлөт. Ал компетенцияларга ээ болуу, аларды өздөштүрүү билим берүү кызматкерлеринин, мугалимдердин кесиптик жана адистик түздөн-түз милдети катары эсептелип, алар аркылуу окуучулардын компетенттүүлүгүнүн калыптануусуна жетишилет.

Изилдөөнүн методдору: педагогикалык-психологиялык адабияттарды окуп-үйрөнүү, сурамжы, статистикалык иштеп чыгуу, талдоо, синтез, индукция, дедукция, салыштыруу, конкреттештирүү, интерпретация, жалпылоо, педагогикалык тажрыйба жана башка илимий таануу методдору колдонулду.

Негизги мазмун. Биз иликтөөбүздө Ош облусунун Өзгөн районунун айыл жеринде жайгашкан №34 Т. Машрапов атындагы орто мектебинин мисалында дене тарбия сабактарынын уюштурулушу, мугалимине жана сабакка карата окуучулардын көз карашы, дене бой көнүгүүлөрүн үйрөтүүгө жана аткарылышына мугалимдин маани бериши, спорттун кайсы түрлөрүн көбүрөөк ойношу же айрым спорттун түрлөрүнө сейрек көңүл бурулушу каралып, талдоого алынат. Бул максатта окуучулардын кабыл алуу өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен аларга ылайыкташтырып түзүлгөн сурамжы сунуштоо аркылуу жүргүзүлүп, алардын берген жооптору анализделет. «Сенин дене тарбия сабагына мамилең» - деген суроого, 8-класстын окуучулары негизинен бул сабакты жактырарын белгилешкен. Балдар-кыздар ойногонду жакшы көрөрүн айтышкан. 6 кыз «дене тарбия мугалими биз каалаган оюнду ойнотот, ошондуктан сабак мага жагат», - деп жооп берген, башкача айтканда мугалим алардын каалоосун эске алгандыгы маалымдалат. Чынында, оюн ишмердүүлүгү өспүрүм курактагы окуучулардын башкы мотивдеринин бири болуп саналат. Бул, алардын курагын эске алганда - табигый көрүнүш. Сабакта, көбүнчө, кандайдыр бир спорттун түрүн ойнотуунун алдында мугалим окуучуларга айрым дене бой көнүгүүлөрүн аткартат. Бул усулдук көз караштан туура, анткени алдыда ойнолуучу спорттун түрүнө карата окуучулардын ылайыктуу кыймыл аракет жасоолору, оюнга көнүгүү даярдыгы болуп эсептелет. Оюн процессине ийкем жана жандуу аралашуусуна, катышуусуна өбөлгө түзөт. Балдардын бирөө «дене тарбия сабагында дене көнүгүүлөрүн кантип жасоо үйрөтүлбөйт», - деп жооп берген.

Окуучуларга коюлган «Дене тарбия сабагында мугалим дене бой көнүгүүлөрүн үйрөтүүгө канчалык маани берип, көңүл бурат?» - деген суроого, 9 окуучу «көп көңүл бурат», - деп (эки кыз, жети бала), он алтысы «орточо көңүл бурарлыгын» (7 кыз, 9 бала), 3 окуучу «аз көңүл бурат» - деген жооп айтышкан. 1 кыз - көнүгүүлөрдү үйрөткөнү эсимде жок дейт. Окуучулардын көбүнүн маалыматына караганда дене тарбия мугалиминин дене бой көнүгүүлөрүн окуучуларга үйрөтүү маселесине жетиштүү маани бербегендиги көрүнөт. Мугалим окуучулардын көзүнчө көнүгүүнү бат аткарып, андан кийин жай темпте ар бир элементинин аткарылышын көрсөтүп (демонстрациялап), өзү менен кошо окуучулардын аткаруусун көзөмөлдөп, кыймылдардын жасалышын кайталатып, көнүгүүлөрдү жасоодо көндүмдүн иштелип чыгышына жеткирүү керек. Ошондой эле мугалим тарабынан көнүгүүлөр системасынын окуучулардын денесинин чыңдалышына, боюнун өсүшүнө, физикалык жетилүүсүнө, психикасынын өнүгүүсүнө тийгизген оң таасирлерин түшүндүрүү аракеттери менен коштолуусу абзел. Үйүнө барганда кайсы убакта аткаруунун пайдалуулугу боюнча кеңеш берүүсү, аны көнүмүш адатка айлантуунун маанилүүлүгүн айтып, кандайдыр убакыт бөлүп, алардан сурап туруусу, көзөмөл жүргүзүүсү лаазым. Мындай иштердин туруктуу

системага айланышына, иреттүү жүргүзүлүшүнө дене тарбия мугалиминин жетиштүү маани бербегендиги окуучулардын жоопторунан баамдалат.

Коюлган «Дене тарбия сабагында мугалимдин дене бой көнүгүүлөрүн үйрөтүүсүнө сенин мамилең кандай?» - деген суроого 13 окуучу «көнүгүүлөрдү үйрөнүүгө кызыгаарын», ал эми алардын 15и «көнүгүүлөрдү үйрөнүүгө кызыгуусунун анчалык эместигин» - билдиришкен. Жогоруда биринчи жооптогу окуучулардын саны менен экинчи жооптогу окуучулардын сандык катышы болжолдүү түрдө тең болуп жатат. Бул жооптор дене тарбия мугалимине карата айтылган мурдагы ой-пикирди белгилүү деңгээлде ырастоодо. Экинчи жактан, сабак процессинде спорттук оюндар башкы, артыкчылыктуу орунду ээлеп, көнүгүүлөрдүн үйрөтүлүшү, жасалышы кандайдыр кийинки орунга сүрүлгөндүгү байкалат.

Биз буга чейин талдаган оюбузга дагы да тактоо кийирүү үчүн окуучулардын алдына мындай суроону коюуну чечтик. Башкача айтканда: «Дене бой көнүгүүлөрү силердин денеңердин кайсы жактарын чыңдоого жардам берээрин мугалим түшүндүрөбү?» Суроого балдар-кыздардын 13ү «ооба, дайыма түшүндүрөт», - десе, он экиси «түшүндүрбөй туруп, көнүгүүлөрдү жасоону үйрөтөт», ал эми 3өө «көнүгүүлөрдү үйрөтөт, бирок кийин ошол көнүгүүлөрдү кантип жасоону унутуп калабыз» - деген жооп кайтарышкан. Алардын беришкен жоопторунан, дене тарбия мугалиминин көнүгүүлөрдү үйрөтөйүн деген мотиви байкалат. Бирок ал мотив туруктуу мүнөзгө ээ эмес. Бул пикирибизди соңку үч окуучунун жообу белгилүү деңгээлде күбөлөйт.

Жогорудагы ой-пикирибиздин аныктыгын же кандайдыр даражада төгүндүгүн ырастоо максатында, кезектеги «Мектепте үйрөнгөн денелик көнүгүүлөрдү үйгө келгенде кайталап жасайсыңбы?» - деген суроону аларга сунуштадык. Бул суроого окуучулардын 20сы «кээде жасаймын» - дешкен. 2сү гана «ооба, дайыма» - десе, балдардан 7өө «көнүгүүлөрдү жасоо негедир оюма келбейт» - деген жооп айтышкан. Жалпы окуучулардын жоопторун талдай келгенде, экөөнүн жообу деле толук ишенүүнү жаратпайт. Окуучулардын үйдө көнүгүүлөрдү анда-санда гана жасаганы, биринчиден, мугалим тараптан аларга туруктуу талаптын жана тапшырманын коюлбаганы, экинчиден, мектепте дене бой көнүгүүлөрүнө болгон үстүрт мамиледен, үчүнчүдөн, айыл жергесинин шарттарына ылайык балдар-кыздардын табигый түрдө чарба жумуштары менен алектенүүсү, тартылуусу жана катышуусу менен түшүндүрүлөт.

Окуучуларга коюлган «Дене тарбия сабагында үйрөнгөн көнүгүүлөрдү кийин туруктуу жасайсыңбы жана кайсы убакта жасайсың?» - деген суроо, буга чейинки оюбузду бекемдөөгө жардам берди.

Окуучулардын 18и «кээде жасаарын» айтышкан. 9у «жасаш керек деп ойлоп коём, бирок жалкоолонуп жасабайм» - деген жооп беришсе, 2өө гана «ооба» - дешкен. Мындай жооптор, албетте, белгилүү өлчөмдө алардын кыймылдуу, улам өсүп жаткан өспүрүм курак өзгөчөлүгү менен да түшүндүрүлөт; дене бой көнүгүүлөрүн туруктуу жасоо мүнөзү жана режими аларда калыптанбаган. Жасоо керектиги оюнда бар, бирок жалкоолонгонун билдиришкен. Ошону менен бирге, окуучулардын күнүмдүк режимди сактоо адебине үйрөтүлбөгөнүнүн да кедергиси жок эмес. Режимди түзүү жана сактоо маселеси, анын ичинде ар күнү таң эртең менен көнүгүүлөрдү жасоого үйрөтүү, сурап туруу, көзөмөлдөө дене тарбия мугалиминин артыкчылыктуу милдетине айлануусу, ошондой эле бул багытта класс жетекчинин да көмөктөшкөн тарбиялык иш-аракети максаттуу натыйжаларга алып келүүнү өбөлгөлөйт.

Дене тарбия сабагында ойногон оюндарын атоолору боюнча сунушталган суроого, 28 окуучу эң көп ойнолгон спорттун түрү - волейболду аташкан. Бул - айыл жеринде жаштар волейболду көп ойношорун маалымдайт. Ар түрдүү иш-чараларда бул спорттун түрү боюнча мелдештердин арбын уюштурулушу да буга умтулууга түрткү берет. Бул мелдештер волейбол оюнуна болгон кызыкдарлардын көбөйүшүнө объективдүү үгүттөө катары кызмат кылат. Ошондой эле, бул оюн жамааттык мүнөздөгү спорт болгондуктан, оюн процессинде оюнчулардын бири-бирин түшүнүүсү тарбияланып, сезимтал болуусун күчөтүп, эрк сапатын, психологиялык жактан туруктуу болуусун, тырышчаактык, тартиптүүлүк касиеттерин

калыптандырат. Футболду да көбүрөөк ойношорун белгилешкен. Мындай болушунун бир себеби, бул спорттун түрүнүн дүйнөлүк аренада популярдуулугу менен түшүндүрүлөт. Бирок айыл шартында футболду туруктуу өнүктүрүүгө жетиштүү маани берилбегендигин белгилөө лаазым. Ошондой эле футбол боюнча мелдештердин сейрек уюштурулушу да роль ойнойт. Бул оюнду балдар көбүрөөк ойношору белгиленет. Жоопто чанда ойнолчу спорттун түрү - баскетбол аталган. Бул абал дене тарбия мугалимдерине да байланыштуу түшүндүрүлөт. Анткени алардын, көбүнесе, өзүлөрүнүн бул спорттун түрүнөн даярдыгы купулга толумдуу эмес болуп калат. Атайын мелдештердин программасында баскетбол аз эске алынат.

«Мектебибизде майрамдык иш-чараларда ойнолгон спорттук оюндар» боюнча, көп ойнолгон спорттун түрү - волейболду аташкан. Мындай жамааттык иш-чараларда аркан тартыш, кол күрөш, чүкө өндүү улуттук оюндардын камтылышы, окуучулардын ата-бабалардын басып өткөн тарыхый узак жолун көз алдына келтирүүсүнө, элестетүүсүнө, көз караштарынын кеңейүүсүнө, салттуу тарбиянын ээлеген ордун жана маанисин түшүнүүсүнө, эл-жерин, мекенин, элинин тарыхын, санжырасын, эне тилин сүйүүсүн жана алардын баа-баркына жетүү түшүнүктөрүнүн, сезимдеринин торолушуна, калыптануу процессине жагымдуу таасир тийгизет. Эки окуучу анда-санда футбол, кросс боюнча мелдеш өткөрүлгөнүн айтышкан.

Аларга коюлган: «Сен кызыккан оюн кайсы жана эмнеликтен ошол оюнга берилип кызыгасын?» - суроого, 10 кыз спорттун конкреттүү түрүн атабай, жалпы эле формада спортко кызыгаарын билдиришкен. Мындан, жооп берүүгө аларга коюлган суроого, алар тарабынан кунт коюлбаганы, же үстүрт мамилеси байкалат. Балдардан көбүрөөгү футболго (9 жооп), ал эми жетөөсү волейболго берилип кызыгаарын айтышкан.

«Балдардын акыл-эс дараметин өстүрүүгө түрткү берген оюндун төрт түрүн ата?» - деген суроого жоопторду карай келгенде, шахмат жана шашки аталган. 2 окуучу улуттук оюн (бирок аты аталбаган), 2өө узундукка секирүүнү, бир окуучу көк бөрү, - деп жооп беришкен. Андан ары волейбол, футбол, теннис, күрөш, баскетбол оюндарын белгилешкен. Албетте, аталган спорттун түрлөрү (жакшы даярдыкта жана деңгээлде уюштурулуп өткөрүлгөн учурда), балдардын интеллектуалдык мүмкүнчүлүктөрүн, дараметин тигил же бул даражада өсүп-өнүгүүсүнө түрткү берип, көмөктөшөт. Алардын берген жоопторунан акыл-эс жөндөмүн өстүрүүгө алдыңкы кезекте түздөн-түз тиешелүү оюндарды атабагандары көрүнүп турат. Мындай жооптордун болушу, биздин көз карашыбызда, биринчиден, окуучулар тарабынан жооп берүүгө механикалык мамиле жасалгандыгы, экинчиден, ошол оюндарга дене тарбия сабактарында анчалык маани берилбегендиги, үчүнчүдөн, бул оюндарга болгон окуучулардын кызыгуусун жана тартылуусун арттыруу үчүн класстар арасында мелдештер уюштурулуп, алдын ала программа-сценарийлер түзүлүп, даярдык көрүү жаатында тапшырмалар берилип, мына ушул өндүү жумуштар туруктуу мүнөздө жүргүзүлбөгөнү баамдалат.

Спорттогу идеал туткан спортчуларды атоо маселесинде, эки кыз Мээрим Жуманазарованы, балдардан төртөө Неймарды, үчөө Акжол Махмудовду аташкан. Тигил же бул спортчуну идеал көрүү, албетте, спортко кызыгууда, берилүүдө маанилүү роль ойнойт. Окуучулардын басымдуу көбүндө андай спорттук идеалдар болот. Идеал тутууга умтулуусун тарбиялоо маселесине дене тарбия мугалими такай көңүл буруусу абзел.

«Өспүрүм курактагы балдар-кыздар аш-той, мааракелерде кайсы оюндарды ойношкон?» - деген суроого окуучулардын көбүрөөгү аркан тартыш оюнун, чүкө, азыраагы топ таш (кыздар), белгилеп жооп беришкен. Волейбол, футбол ойнолорун да маалымдашкан. Ата-бабалардын таберик көөнө мурастары - улуттук оюндар, салттуу таалим-тарбия муундан муунга аздек өткөрүлүп, сакталып келаткандыгы көңүл жубатат. Айыл жеринде волейболдун ойнолушуна артыкчылык берилиши, асыресе, спортчулардын өзүлөрүнүн каалоосунан, айрым учурда демөөрчүлөрдүн демилгесинен, сунуштарынан да келип чыгат.

Ал эми аларга жолдонгон «Дене тарбия сабагында акыл-эсти өстүрө турган оюндарды ойнойсуңарбы? Эгер ойносоңор, кайсы оюндарды?» - суроого, көп учурда шахмат, андан соң «улуттук оюндар» - деп (конкреттүү оюндун атын атабаган) жалпы мүнөздө жооп беришип,

ордо оюнун да ойношорун белгилешкен. Кыздардын ичинен бирден жооптор - волейбол, баскетбол аталган. Ордо оюнунун, албетте, адамдын акыл-эс дараметин өстүрүүгө тийгизген таасири чоң.

«Сен компьютердик оюндарды (мобилдик телефонго тиркелген) кызыгуу менен ойнойсуңбу?» - деп берилген суроого, 6 окуучу «ооба» деген жоопту, 14ү анда-санда ойноорун, 8и кызыкпай тургандыгын маалымдашкан. Ал эми бир бала такыр ойнобосун билдирген.

Компьютердик оюн мээ кыртышындагы нейрондор системасынын байланышын белгилүү деңгээлде камсыздап, нейрон байланыштарын кыймылга келтирип, тездешине таасир бергени менен баланын психикасынын кадимки табигый функцияларынан белгилүү деңгээлде четтөөлөргө, демек, кандайдыр өлчөмдө психиканын бузулуусуна, кыймыл аракет менен коштолбогондуктан, ден соолуктун чыңдалыш процессине оң таасири дээрлик жок болуп, убакыт пайдасыз коротулуп, инсандык жактан, өзгөчө социалдык тарбиянын натыйжалуулугу төмөн болот. Өспүрүм курактагы балдар-кыздар үчүн компьютердик оюндар кандайдыр жаңы нерседей туюлуп, өзүнө тартып, алгач ойноого кумарланышат. Бул кызыгуу алардын көнүмүш адатына айланышы деле мүмкүн. «Курсак ачканда тамактанганың келген өңдүү», мындай типтеги оюндарга берилүүдөн, кумарлануудан, балдардын ички керектөөсүнө айланып калышынан кооптонуу керек. Окуучулардын жооптору да мындай кооптонуунун жаралышына белгилүү деңгээлде негиз түзүп жатат.

«Дене тарбия сабагында мугалим силерге компьютердик оюндарды ойноону сунуш кылганбы?»

Бул суроого 26 окуучу «жок» деп жооп беришкен. Респонденттердин экөө «ооба» дешкен. Бул, биздин оюбузча, коюлган суроого жете түшүнбөй туруп, жооп берген болушу мүмкүн, же балким, компьютердик оюнга кызыкканын мугалимге билдирген учурда, ал буга терс мамилесин билдирбей, колдоп койгон чыгаар. Бир гана бала «бир-эки жолу сунуш кылганы эсимде» - деген жоопту тандаган. Бул анын автоматтык түрдө жаңылыш белгилөөсүнө жакын. Окуучулардын жоопторуна караганда дене тарбия мугалими өз функциясын анык, жеткиликтүү түшүнгөнү байкалат.

Окуучулардын көз карашын дагы да тереңирээк билүү максатында аларга төмөндөгүдөй суроо сунушталды: «Дене тарбия сабагында мугалимдин силерге компьютердик оюндарды ойготушуна көз карашыңар кандай?»

Кыздардын эч кимиси «мага жагат» деп жооп бербеген. Алардын 3өө «мээнимче, туура болбойт го» деген жоопту белгилешкен. 8 кыз «компьютердик оюн жана дене тарбия сабагы эки башка багыттагы ишмердиктер» - дешкен. Балдардын жоопторун талдай келгенде, 6 бала «мага жагат», 5өө «мээнимче, туура болбойт го», 4өө «спорттун ыкма-техникасын үйрөтүү максатында пайдаланса туура эле болот деп ойлойм», ал эми 3өө гана «компьютердик оюн жана дене тарбия сабагы эки башка багыттагы ишмердиктер», - деп жооп беришкен. Мындан балдар, иш жүзүндө, компьютердик оюндарды көбүрөөк ойношору баамдалат. Бешөө компьютердик оюндун ойнолушун туура көрбөгөн мамилесин билдиришкен. Төртөөнүн жообу логикалуу көрүнөт, анткени мугалим оюн ыкмаларын, техникасын окуучуларга айрым учурда акырындатып (жайыраак темпте) көрсөтүп, аларга түшүндүрүүсү, өздөштүрүүсүнө жетишүү үчүн компьютердик техниканын мүмкүнчүлүгүн пайдалануу максатка ылайыктуу.

Аларга сунушталган «Эгер сен келечекте дене тарбия мугалими болуп калсаң, кайсы оюндарды балдарга көп ойготмоксуң?» - деген суроого кыздардын көбү «шахмат, тогуз коргоол, теннис, футбол» - спорттун түрлөрүн аташкан. Балдар болсо негизинен «волейбол, футболду» жана азыраак «теннисти» ойнотоорун белгилешкен. Кыздардын тогуз коргоол деген жообу кандайдыр колдоого алаарлык.

Ал эми «Улуттук оюндардын кайсы түрлөрүн балдардын көбүрөөк ойноосу маанилүү деп эсептейсиң?» - деген суроого, алар «ордо, күрөш, көк бөрү, аркан тартыш, чүкө» - түрлөрүн аташкан.

Кыздардын түшүнүгүндө суроонун коюлушу, аларда балдарга тиешелүү деген ойго келиши ыктымалдуу туюлат. Бул улуттук оюндардын түрлөрүнүн аталышы, асыресе, айыл жергесинде уюштурулуп өткөрүлгөн ар кандай майрамдык мааракелерде эске алынышынын, маани берилишинин таасирлери байкалат.

«Кайсы бир оюнду ойноордон мурда дене тарбия мугалими силерге көбүнчө эмнелерди эскертет?» - деген соболго, кыздар «жакшы ойногула, бири-бириңерди түшүнүшүү менен уюшмудуулукту көрсөткүлө, ар дайым спорттук форманы кийинүү талабын койгондугун» билдиришсе, балдар болсо «оюндун, мелдештин кызуусу менен кандайдыр ачууга алдырып, атайын талашып-тартышып, күч колдонуп, кармашып кетпешин эскертээрин» маалымдашкан. 3 бала мугалимдин оюн алдында коопсуз болуу сөздөрүн, этият болууну, кокустап калуудан сактыкты эскертээрин айтышкан.

Жогорудагы баяндалгандардын негизинде төмөндөгү тыянакка келүүнү ылайык көрдүк.

Корутунду:

- окуучулардын курак жашына ылайыкташкан дене бой көнүгүүлөрүнүн системасы иштелип чыгылышы максатка ылайыктуу;

- ал көнүгүүлөрдүн ар бир элементи балдар-кыздарга үйрөтүлүп, кайталап аткаруу жолу менен көндүм иштелип чыгылышын өбөлгөлөп, талап коюу жана көзөмөлдөө аркылуу окуучулардын туруктуу режимине айландыруу дене тарбия мугалиминин маанилүү милдети болуп саналат;

- мектепте өткөрүлүүчү майрамдык даталуу иш-чараларда көп ойнолчу спорттун түрлөрү (алсак волейбол), айрым учурда эстафеталык оюндар, анын программасында камтылган улуттук оюндар белгиленген; булар негизинен айыл жергесинин өзгөчөлүгүнө, шарттын болушуна карата кээ бир спорттун түрүнүн популярдуулугун жана экинчиден, мектептин тиешелүү жетекчилеринин, жекече алганда, дене тарбия мугалиминин көз карашынын кандайлыгынан түшүнүк берет;

- дене тарбия мугалиминин компьютердик оюндарды окуучуларга сунуштоосу дээрлик байкалбайт;

- команданын кайсы бир спорттук мелдешке баштоосунан алдың, оюнчуларды көнүгүүлөрдү жасап кызытуусу, белгилүү деңгээлде аларды психологиялык жана моралдык жактан насаатына, колдоосуна дене тарбия мугалиминин жетиштүү маани бербегени туюлат.

АДАБИЯТТАР

1. Кыргыз Республикасынын Президентинин «Инсандын руханий-адеп-ахлактык өнүгүүсү жана дене тарбиясы жөнүндө» Жарлыгы (2021-жылдын 29-январы ПЖ №1) [Текст] / Интернет-ресурс
2. Ефремов О. Ю. Педагогика: Краткий курс [Текст] / О. Ю. Ефремов. - СПб.: Питер, 2009. - 256 с.: ил. - (Серия «Краткий курс»).
3. Дене тарбия жана спорттун педагогикасы: Окуу китеби / К. Ч. Джанузаков, Н. А. Абдыбекова, Ч. К. Рыспаева. - Б.: 2022. - 272 б.
4. Джанузаков К. Ч. Илимий изилдөөнүн негиздери жана спортто колдонулуучу методдор: Окуу куралы. - Бишкек, 2014. - 328 б.
5. Краевский В. В. Методология педагогической науки. - М.: 2001.
6. Колдошев М. Интерактивдүү кыймылдуу оюндар (ойноп жүрүп тарбияланабыз, өсөбүз) / Окуу-усулдук жана практикалык колдонмо // Сүрөттөр жана чиймелер Мирлан Мамазаировдуку. - Ош, 2012. -156 б.
7. Мамытов А. М., Джанузаков К. Ч. Дене маданияты теориясы. Жалпы негиздери: Окуу куралы. - Бишкек, 2019. - 168 б.
8. Педагогика: учебник для студ. высш. учеб. заведений [Текст] / П. И. Пидкасистый, В. И. Беляев, В. А. Мижерилов, Т. А. Юзефовичус; под ред. П. И. Пидкасистого. - М.: Издательский центр «Академия», 2010. - 512 с.
9. Петунин О. В. Формирование профессионального мастерства учителя физкультуры. - М.: Просвещение, 1980. - 227 с.
10. Решетень И. Н., Кобер И. Х. Основы педагогического мастерства учителя физической культуры. - Алма-Ата, 1990. - 205 с.

DOI 10.24412/2709-1201-2025-30-12-19

ОӘЖ: 808.53

ВИДЕОДЕБАТ НЕГІЗІНДЕ ШЕТЕЛ ТІЛІНДЕ МОНОЛОГТЫҚ СӨЙЛЕУГЕ ҮЙРЕТУ

ӨТЕМІСОВА ЕРКЕНАЗ РАХАТҚЫЗЫ

Халел Досмұхамедов атындағы Атырау университеті 7M01703 - Шетел тілдері және
мәдениетаралық байланыс мамандығының магистранты

Ғылыми жетекші – **Қ.М.АШИРХАНОВА., А.Х.ХАЙРЖАНОВА**

Атырау, Қазақстан

Түйіндеме: Бұл зерттеуде видеodeбаттар негізінде шет тілінде сөйлеуге үйрету процесінде тыңдау мен сөйлеудің өзара байланысы қарастырылады. Тыңдау – сөйлеу әрекетінің маңызды бөлігі ретінде мәтінді қабылдау, түсіну және оған жауап беру қабілеттерін дамытады. Видеodeбаттар оқушылардың талдау, салыстыру, ой қорыту, өз ойын логикалық жеткізу дағдыларын қалыптастыруға көмектеседі. Олар метапәндік және коммуникативтік құзыреттілікті дамытуға ықпал етеді. Сонымен қатар, оқу үдерісінде видеodeбаттар оқушылардың сөйлеу мәдениетін жетілдірудің тиімді құралы ретінде танылады.

Кілт сөздер: видеodeбат, мәтін, үдеріс, интерпретация, моголог, диалог

Кіріспе:

Видеodeбаттар негізінде сөйлеуге үйрету барысында тыңдау (аудирование) үдерісінсіз оқу процесін елестету мүмкін емес.

«Оқу үдерісінде сөйлеуге үйрету мәтінді (жазбаша/дыбыстық) түсіну дағдысын қалыптастырумен тығыз байланыста жүргізілуі тиіс және керісінше, мәтінді оқып/тыңдағаннан кейін оқушылар сол мәтінге қатысты немесе оның мазмұны бойынша (ауызша да, жазбаша да) өз ойларын білдіре алады. Сонымен қатар, ауызша айтылымдарға дайындық барысында қажетті ақпаратты жазбаша түрде белгілеп отыру да мүмкін» [1, 67-б]. Осылайша, бейне пікірталас материалы арқылы тыңдау мен сөйлеуді үйрену қатар жүруі керек.

Заманауи оқыту әдістемесінде тыңдалым мен сөйлеуді байланыстыра оқытуға көп көңіл бөлінеді. Сөйлеу әрекетінің бұл түрлері ішкі сөйлеуге және болжау механизміне негізделген күрделі психикалық әрекеттің болуымен сипатталады. Бұл екі процестің негізгі айырмашылығы олардың соңғы буындары – сөйлеуге арналған айтылымдардың генерациясы және тыңдау үшін сөйлеуді қабылдау болып табылады. Алайда, психологтардың пікірінше, сөйлеу-қимыл және есту анализаторларының қызметі белгілі бір өзара байланыста болады.

Сөйлеуді қабылдау кезінде екі негізгі сөйлеу механизмі іске қосылады – сөйлеу-қимылдық кодтау және естілген сөзді декодтау, бұл үдерістер қарым-қатынас арнасын құрайды. Сөйлеу-қимылдық кодтау дегеніміз – тілдің фонологиялық жүйесін меңгеру.

Шетел тілін оқып-үйренудің бастапқы кезеңінде ана тіліндегі фонематикалық есту қабілеті қалыптасқан болса, шетел тіліндегі фонетикалық есту қабілетінің қалыптасуы сол тілдің дыбыстық жүйесінің артикуляциялық ерекшеліктеріне және ана тілінің дыбыстық жүйесіне тікелей байланысты болады. Сондықтан, шынайы сөйлеу тәжірибесімен сүйемелденбеген ұзақ уақыттық пассивті тыңдау тыңдалым бейнесінің бұрмалануына әкеліп, акустикалық-артикуляциялық белгілердің қалыптасуын қиындатуы мүмкін. Әдістемелік тұрғыдан алғанда, тыңдалым (аудирование) мен сөйлеудің тығыз байланыста болуы – олардың бір-бірінің дамуына ықпал ететін маңызды фактор.

Сөйлеуді тек қабылдап қана қоймай, оны түсіне білу үшін – сөйлеу керек, әрі айтылған сөз (речевое высказывание) қалай қабылданғанына қарап, түсіну деңгейін бағалауға болады.

Түсіну сөйлеу барысында, ал сөйлеу түсіну үдерісінде қалыптасады. Бұл екі үдеріс те белсенді ойлау қызметімен қатар жүреді.

Осы зерттеуде біз видеодебаттарды тыңдауды – ауызша сөзді қабылдау, тыңдау, қайта жаңғырту, тану, түсіну және интерпретациялау сияқты күрделі процесс ретінде қарастырамыз. Бұл процесс есту, қозғалыс (моторика) және көру сезімдерімен қатар жүреді және мәтіндегі ұсынылған мәселелер негізінде ауызша айтылым құрастыруға, өз пікірін білдіруге, сондай-ақ талдау, синтез, салыстыру, ұқсату сияқты дағдыларды дамытуға ықпал етеді.

Зерттеу нәтижелері:

Видеодебаттарды тыңдау — бұл полилогтық сипаттағы айтылымдарды тыңдау, мұнда сөйлеудің спонтандығы, клише, идиоматикалық тіркестер мен сөйлеу формулаларының кездесуі, сондай-ақ репликалардың ауысу тәртібінің алдын ала болжанбауы байқалады.

Алайда, мұндай материалды тыңдаудың күрделілігіне қарамастан, дебат процесі құрылымданған, ал айтылымдар ресми сипатта болады.

Тыңдау (аудирование) – рецептивті сипаттағы сөйлеу әрекетінің түрі ретінде басқа да сөйлеу әрекеттерімен (сөйлеу, оқу, жазу) өзара байланыста жүзеге асады. Сөйлеуді қабылдау сөйлеу әрекетімен тығыз байланысты. Ақпаратты тыңдап болған соң, үйреніліп жатқан тілдің құралдары арқылы өз ойын білдіру жүзеге асады. Сонымен қатар, аудирование – естіген сөйлеу хабарламасына жауап реакциясын білдіруді де қамтиды.

Тыңдауға (аудирование) үйрету барысында, басқа да сөйлеу әрекеті түрлері сияқты, негізгі мақсат – әртүрлі құзыреттерді, ең алдымен коммуникативтік құзыреттілікті дамыту болып табылады.

Мемлекеттік стандарттардың қазіргі талаптарына сәйкес, оқушылар тыңдап түсіну және жеңіл мәтіндерді қабылдау дағдыларына ие болуы тиіс [2,102-6]. Тыңдап түсіну нәтижесінде келесі дағдылар қалыптасады:

– қысқа, жеңіл аутентті функционалды мәтіндердің негізгі мазмұнын түсіну және маңызды ақпаратты ажырата білу;

- мәтіннің одан арғы мазмұнын болжау;
- басты фактілерге назар аудару;
- екінші дәрежелі тілдік материалды елемеу;
- қажетті ақпаратты таңдап түсіну;
- тыңдалған мәтінге жауап қайтару.

Сондықтан шет тілінен білім беру бағдарламаларының басты мақсаттарының бірі – оқушылардың шет тіліндегі ауызша сөйлеуді тыңдау және оған жауап беру қабілеттерін дамыту болып табылады.

Видеодебаттар – сөйлеу тілін қабылдау мен түсінуді жеңілдететін тиімді құрал. Бұл дебатқа қатысушылардың сөйлеуінің эмоционалдылығымен және вербалды емес қарым-қатынас құралдарының қатар қолданылуымен байланысты.

Оқу процесінде видеодебатты қабылдау мен түсіну:

- мақсат ретінде де,
- құрал ретінде де қарастырылады.

Құрал ретінде видеодебаттар:

- оқу процесін ұйымдастыру әдісі;
- ауызша түрде тілдік материал енгізу тәсілі;
- басқа сөйлеу әрекеттерін үйрету құралы;
- білім, білік және дағдыларды тексеру мен бекіту тәсілі;
- шет тіліндегі монологтық пікір айтуға көшу амалы ретінде қолданылады.

Сонымен қатар, шет тілін оқытудың басты мақсаты – оқушылардың коммуникативтік құзыреттілігін дамыту екенін ұмытпауымыз керек. Бұл тек шет тіліндегі сөйлеуді тыңдау және түсіну ғана емес, сонымен бірге тыңдалған хабарламаға жауап беру, яғни шет тілінде өз ойын білдіру қабілеті де осы құзыреттілікке кіреді.

Оқушылар шет тілі тасымалдаушысының сөйлеуін тыңдап, нақты коммуникативтік жағдайға сай оған жауап бере алуы тиіс.

«Шет тілін үйретудің нәтижесі – оқушылардың құндылық бағдарлары жүйесі: шет тілдік мәдениетке, мәдениаралық коммуникацияға, шет тілі арқылы өзін-өзі білдіруге, шығармашылыққа, жалпы алғанда – тұлғаның шет тілдік біліміндегі мәдени мағынаға бағытталуы».

Сөйлеу – өнімді (экспрессивті) сөйлеу әрекетінің түрі. Сөйлеу арқылы ауызша тілдік қарым-қатынас жүзеге асады. Сөйлеудің келесі сипаттары бар:

- ойлаумен байланыстылығы;
- коммуникативтік функциямен байланысы;
- жеке тұлғалық сипат;
- мақсаттылық;
- мотивацияланғандық;
- әлеуметтік табиғаты;

Сөйлеуге үйрету барысында оқушылардың келесі қабілеттері дамиды:

- логикалық ойлау,
- талдау жасау,
- салыстыру және салыстырып бағалау,
- өз ойын білдіру,
- ақпаратты ауызша жеткізу.

Жалпы білім берудің мемлекеттік стандартына сәйкес, мектепті бітірген оқушы әлеуметтік-тұрмыстық, оқу-еңбек және әлеуметтік-мәдени салаларда еркін сөйлесе білуі тиіс.

Сөйлеу әрекеті диалогтық және монологтық түрде жүзеге асады. Диалогтық сөйлеу мынадай түрлерде көрінеді:

- этикеттік диалог;
- ақпарат алу мақсатындағы сұхбат;
- әрекетке итермелеу диалогы;
- пікір алмасу диалогы.

Этикеттік диалогтың міндеттері:

- әңгімені бастау, жалғастыру және аяқтау;
- алғыс білдіру;
- құттықтау және тілек айту, оған жауап беру;
- сыпайы түрде сұрау, бас тарту немесе келісу.

Ақпараттық диалог (сұхбат) – ақпарат сұрау, сұрақ қоюшыдан жауап берушіге көшу, мақсатты түрде сұрақ қою, сұхбат алу.

Әрекетке итермелеу диалогы – өтініш айту, оны орындауға келісу немесе бас тарту, өзара әрекетке шақыру және оған қатысу/қатыспау шешімін білдіру, кеңес беру және оны қабылдау немесе қабылдамау, ұсыныс айту және оған келісу/келіспеу, себебін негіздеу.

Пікір алмасу диалогы – мақұлдау/қарсы болу, өз пікірін білдіру және келісу/келіспеу, күмән білдіру, оқиғаға эмоционалды баға беру (қуаныш/реніш, қалау/қаламас), серіктесті қолдау, комплимент айту.

Оқушылар барлық диалог түрлерін күрделі коммуникативтік міндеттерді шешу үшін қолдана алуы тиіс [3,164-6].

Монолог – мектеп бітірушілер меңгеруі тиіс негізгі сөйлеу әрекеті түрі болып табылады. Монолог – қабылдауға бағытталған экспрессивті сөйлеу әрекеті ретінде түсіндіріледі. Оның коммуникативтік мақсаты – қандай да бір фактілер мен құбылыстар туралы ақпарат беру. Монолог – мақсатты түрде ақпарат жеткізуге арналған сөйлеудің ең күрделі формасы болып саналады.

Монолог – бір адамның жүзеге асыратын сөйлеу формасы. Сөйлеуші өз бетінше:

- сөйлеудің құрылымын
- композициясын
- тілдік құралдарын таңдайды және ұйымдастырады.

Монологиялық сөйлеу – бұл дамыған, жүйелі сөйлеу түрі, және ол диалогқа қарағанда вербалды емес ақпараттың (ым-ишара, мимика) азырақ қолданылуымен ерекшеленеді. Сөйлеуші өз ойын немесе пікірлер тізбегін логикалық тұрғыда құра білуі тиіс. Шет тіліндегі монологиялық сөйлеуге үйрету барысында келесі дағдылар қалыптасады:

- фактілер мен оқиғалар туралы қысқаша сөйлеу, сипаттау/сипаттама беру, баяндау/хабарлау, эмоциялық және бағалау пікірлерді қолдану сияқты коммуникациялық сөйлеу түрлерін пайдалану;
- тыңдалған немесе оқылған мәтіннің мазмұнын, негізгі ойын жеткізе білу;
- оқылған немесе естілген мәтін бойынша хабарлама жасау;
- мәтінге деген өз көзқарасын білдіру және оны дәлелдей алу.

Жалпы білім беру бағдарламаларын меңгерудің нәтижелері негізгі білім беру міндеттері бойынша құрылып, келесі нәтижелерді қамтиды: пәндік, метапәндік және тұлғалық нәтижелер.

Видеобаттар осы нәтижелерге қол жеткізуге ықпал етеді. Олар оқушылардың:

- өз бетінше шешім қабылдау қабілетін;
- мәселелерді шешудің жолдарын іздеуге дайындығын;
- оқушының ішкі ұстанымын (тұлғалық нәтижелер) қалыптастырады.

Видеобаттар қазіргі қоғам мен әлемдегі өзекті, шынайы оқиғаларды бейнелейді, олар: жағдаятты бағалауға, табиғи, әлеуметтік, мәдени және саяси үдерістер мен нысандардың мәнін түсінуге көмектеседі. Оқу үдерісінде видеобаттарды қолдану: ақпаратты іздеу, жинау, өңдеу, талдау, ұйымдастыру және оны кейінгі сөйлеу барысында жеткізу мен түсіндіруді үйретеді.

Бұл дағдылар шет тілі сабақтарында метапәндік нәтижелерге қол жеткізуге мүмкіндік береді.

ҚР мемлекеттік білім беру стандартына көшуге байланысты, тындау (аудирование) мен сөйлеуді оқытудың басты мақсаты тек қана айтылған мәліметті тыңдап, түсінуге үйрету емес, сонымен қатар «оқи білу» қабілетін, тұлғаның өзін-өзі дамытуы мен жетілдіруіне мүмкіндік беретін, жаңа әлеуметтік тәжірибені саналы әрі белсенді меңгеру арқылы қалыптастыратын жалпы әмбебап оқу әрекеттерінің жиынтығын дамыту болып табылады.

Яғни, оқушылар тек белгілі бір пән аясында білім мен дағдыны меңгеріп қана қоймай, өздігінен жаңа білім мен дағдыларды игеру қабілетін, сонымен қатар бұл процесті ұйымдастыруды да үйренуі керек. Шетел тіліндегі монологиялық айтылымға үйрету видеобаттар арқылы жүзеге асырылған кезде, оқушыларда пәндік емес (жалпы) оқу әрекеттерін дамытуға бағытталған танымдық дағдылар қалыптасады. Бұл дағдылар оқушыларды барлық пәндерге ортақ жұмыс әдістері мен сызбаларын меңгеруге, сондай-ақ жеке пәнге қатысты тәсілдерді қолдануға үйретеді.

Видеобаттармен жұмыс істеу барысында келесі дағдылар қалыптасады:

- видеобаттардағы мәселелі сұрақтарды, қатысушылардың ұстанымдарын талдау;
- әр тараптың айтылымдарынан негізгі ойларды іріктеп, салыстыру және таңдау;
- қатысушылардың позицияларын салыстыру, ортақ және айырмашылықтарын, заңдылықтарын табу;
- қатысушылардың шашыраңқы пікірлерін біртұтас мәтінге біріктіру;
- тараптардың ұстанымдарын ауызша айтылымда интерпретациялау.

Көрген видеобаттар негізінде ауызша айтылым құру барысында оқушыларда талдау, синтездеу, мәтіннен қажетті ақпаратты іздеу, сыни және логикалық ойлау дағдылары қалыптасады [4, 45-6].

Сонымен қатар, жаңа стандарттарға көшу метапәндік нәтижелердің болуын көздейді. Негізгі жалпы білім беру бағдарламасын меңгерудің метапәндік нәтижелері төмендегі дағдыларды қамтуы тиіс:

- ұғымдарды анықтау, жалпылама жасау, ұқсастықтарды табу, жіктеу, жіктеу үшін негіздер мен критерийлерді өз бетінше таңдау, себеп-салдарлық байланыстарды орнату, логикалық пайымдау жасау, тұжырым (индуктивті, дедуктивті және ұқсастық бойынша) құру және қорытынды жасау қабілеті;

- мұғаліммен және құрдастармен оқу ынтымақтастығын және бірлескен әрекетті ұйымдастыру; жеке және топта жұмыс істеу: ортақ шешім табу және мүдделерді ескере отырып, пікірлерді келістіре отырып, жанжалдарды шешу; өз пікірін тұжырымдау, дәлелдеу және қорғау;

- өз сезімдерін, ойлары мен қажеттіліктерін жеткізу, әрекетін жоспарлау мен реттеу мақсатында коммуникативтік міндетке сәйкес тілдік құралдарды саналы түрде қолдану; ауызша және жазбаша сөйлеуді меңгеру, монологиялық мазмұнды сөйлеуге үйрену;

- ақпараттық-коммуникациялық технологияларды (АКТ) қолдану құзыреттілігін қалыптастыру және дамыту;

- экологиялық ойлауды қалыптастыру және дамыту, оны танымдық, коммуникативтік, әлеуметтік тәжірибеде және кәсіби бағдарда қолдану қабілеті.

Видеодөбаттар ағылшын тілі сабағында метапәндік құзыреттілікті дамыту құралы болып табылады. Олар қазіргі қоғам мен бүкіл әлемдегі өзекті әрі шынайы оқиғаларды бейнелейтін әлеуметтік-мәдени сипаттағы мәтіндер ретінде, жағдайды азаматтық-адамгершілік құндылықтарды ескере отырып бағалауға, шындықтағы объектілер мен процестердің (табиғи, әлеуметтік, мәдени, саяси) мәні мен ерекшеліктерін меңгеруге ықпал етеді. Сондай-ақ олар шешім қабылдай білу, мәселелерді шешудің әдістерін өз бетінше іздеу дағдыларын дамытады.

Сонымен қатар, шетел тілі сабағында видеодөбаттарды қолдану:

- ақпаратпен жұмыс істеудің түрлі тәсілдерін (іздеу, жинақтау, өңдеу, талдау, ұйымдастыру),

- әрі қарай сол ақпаратты ауызша жеткізу және түсіндіру дағдыларын дамытуға бағытталған.

Бұл барлық әрекеттер шетел тілі сабағында метапәндік нәтижелерге қол жеткізуге ықпал етеді.

Шетел тілін оқытудың басты мақсаты – оқушылардың коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыру және дамыту. Бұған қоса, қазіргі білім стандарттары ішкі тілдік дайындықты, қарым-қатынас жасау қабілетін, басқа мәдениетке жақындау мен мәдениетаралық диалогқа қатысуды көздейді. Бұл өз кезегінде патриоттық және ұлтаралық қатынастардың қалыптасуына ықпал етеді.

Сондықтан сабақтың негізгі міндеттері мыналар:

- оқушының дүниетанымын кеңейту;

- шығармашылық қабілетін дамыту;

- азаматтық сезім мен Отанға деген сүйіспеншілікті тәрбиелеу.

Видеодөбаттар – бұл патриоттық сезімді қалыптастыруға, мәдениетаралық диалог барысында өз еліңнің ұстанымын қорғауға ықпал ететін материал. Олар пікірді дәлелді түрде қорғауға мүмкіндік беретін негіздеме болып табылады.

Видеодөбатты көріп, мәтіннен қажетті ақпаратты бөліп алып, оны өңдегеннен кейін оқушының келесі міндеті – сол мәтінді талқылау, сұрақтар қою және оларға жауап беру, өз пікірін білдіру. Сондықтан аудирование (тыңдау) ауызша сөйлеуге ұласады және коммуникативтік дағдыларды қалыптастыру құралы болып қызмет етеді.

Тыңдалым (аудирование) мен сөйлеу – бір-бірімен тығыз байланысты және бірін-бірі толықтыратын сөйлеу әрекеттері. Демек, шетел тілі сабағында видеодөбаттарды тыңдауды әрі қарай пікірталасқа, сөйлесуге жол ашатындай етіп ұйымдастыру қажет. Оқушылардың басты

міндеті – видеобаттағы қатысушылардың сөзін түсініп қана қоймай, сонымен қатар оны талдап, оған жауап бере алу, шетел тілінде монологиялық пікір білдіру.

Монолог немесе монологиялық пікір – бұл сөйлеудің бір түрі, онда сөйлеуші бір адам, ал қалғандары тыңдаушы рөлін атқарады. Монологтық сөйлеудің белгілері – бұл ойдың ұзақтығы мен мәтін құрылымы. Көбінесе монологтың көлемі әртүрлі болады.

Монологтық сөйлеу кез келген қарым-қатынас деңгейінің (жұптық, топтық, көпшілік) құрамдас бөлігі болып табылады. Кез келген монолог өзінің табиғаты бойынша біреуге бағытталған, тіпті егер ол сөйлеушінің өзіне арналса да. Құрылымы мен басқа да сипаттары бойынша бұл түр ерекше. Монолог сөйлеушіні логикалық ойлауға және өз ойын тыңдаушыға түсінікті түрде жеткізуге үйретеді.

Байланысты монологиялық сөйлеудің екі негізгі түрі бар:

– тыңдаушыға бағытталған монолог – көпшілікке арналған хабарлама. Мысалы: баяндамалар, дәрістер, көпшілік алдында сөйлеу.

– өзімен-өзі сөйлесу түріндегі монолог – нақты тыңдаушыға арналмаған және жауап қайтаруды күтпейтін сөйлеу түрі.

Лингвистикалық тұрғыда монологтың бірнеше түрі бар:

- баяндау
- сипаттама
- хикаялау (әңгімелеу)
- пікір айту, ой жүгірту (пайымдау)
- сипаттама беру, мінездеме жасау

Бұл түрлер сөйлеудің коммуникативтік функциясына байланысты ажыратылады.

Ең кең тараған түрі – баяндау (повествование). Оған:

- оқиға желісінің,
- басталу мен аяқталудың,
- әрекеттердің хронологиялық тізбегінің болуы тән.

Баяндаудың басты мақсаты – оқиғаның немесе оқиғалар тізбегінің мәнін беру.

Сипаттама-монолог – бұл заттың немесе құбылыстың сипаттамасын беру, оның сапалары мен ерекшеліктерін тізіп көрсету арқылы жүзеге асады. Мақсаты – тыңдаушының санасында бейнені қалыптастыру [5,253-6].

Пайымдау (рассуждение) – бұл логикалық ой қорытындысына негізделген монолог. Бұл – ойды дәлелдеу мен түсіндіруге бағытталған сөйлеу. Ойлау үдерісімен қатар: талдау, жинақтау, салыстыру сияқты процестер жүреді.

Құрылымдық жағынан монолог-пайымдау үш бөліктен тұрады:

- тезис
- дәлелдеме
- қорытынды

Тезис нақты, дәлелденетін болуы тиіс. Аргументтер – негізді әрі жеткілікті болуы қажет. Тезис пен дәлел арасында логикалық әрі грамматикалық байланыс болуы міндетті.

Монолог-пайымдау – бұл видеобаттарды қарауға негізделген сөйлеу машығының нәтижесі. Видеобаттар – бұл заттар мен құбылыстардың сипаттамасына арналмаған материал. Дегенмен, монолог-сипаттама кей жағдайларда қолданылады, мысалы:

- дебат қатысушыларының сипаттамасын беру,
- орналасқан жерді бейнелеу – егер бұл дебаттың мәні үшін маңызды болса. Кейде «тоқтап тұрған кадр» әдісі қолданылады: видео «пауза» күйінде тоқтатылады және оқушылардан сол кадрдағы көріністі сипаттау сұралады. Бұл жаңа сөздерді меңгеру мен тілді нақты үйренуге өте тиімді.

Монолог-баяндау видеобаттарға негізделген сөйлеу сабақтарында сирек қолданылады, өйткені дебатта нақты сюжет, басталу мен аяқталу болмайды, әрекеттердің хронологиялық тізбегі жоқ.

Видеодэбат – бұл пікірлер алмасу, әртүрлі көзқарастар мен дәлелдерді ұсыну, оларды қорғау үдерісі.

Сол себепті монолог-пайымдау – видеодэбатқа негізделген сөйлеу сабақтарында ең өзекті түр болып табылады.

Шетел тіліндегі монологиялық сөйлеуге үйретуде видеодэбаттарды қолдана отырып, оқушылар мынадай тапсырмаларды орындайды:

- дэбаттағы қатысушылардың бірінің пікірін талдау;
- дэбат қатысушыларының дәлелдерін салыстыру;
- көтерілген мәселені анықтау;
- мәселені жан-жақты талдау;
- тараптардың көзқарастарын салыстыру;
- талқыланып жатқан мәселеге байланысты «жақтау» және «қарсы» пікірді білдіру.

Оқушылар алдымен видеодэбатты көріп шығады, содан кейін осы тапсырмаларды орындайды, ал бұл шетел тілінде монолог-пайымдау түрінде сөйлеуге негіз болады.

Қорытынды:

Видеодэбаттарды оқу процесінде қолдана отырып, біз әртүрлі құзыреттерді, ең алдымен, коммуникативті құзыреттілікті дамыту мақсатында әрекет етеміз. Видеодэбаттарды шет тілін оқыту сабақтарында қолданудың нәтижесінде жоғары сынып оқушыларының шет тілінде монологты сөйлеу дағдылары дамиды, бұл қазіргі мектеп түлектеріне қажет дағдылар:

- тыңдалған сөйлеу материалын талдай білу;
- қойылған мәселені талқылау;
- аргументтерді түсіндіре білу;
- бәсекелесу және полемика жүргізу;
- өз идеяларын сауатты түрде жұртшылық алдында жеткізу;
- позицияларды дәлелдеу және негіздеу;
- өз мүдделерін қорғау.

Бұл зерттеуде видеодэбаттар шет тіліндегі монологтық сөйлеу дағдыларын дамытуда негізгі рөл атқарады. Материалдар мен тапсырмаларды таңдау кезінде оқушылардың білім деңгейін және видеодэбаттармен жұмыс жасағанда олар кездесуі мүмкін қиындықтарды ескеруіміз қажет.

Сондай-ақ, видеодэбаттарды жоғары сыныптарда шет тілін оқытуда қолдану үшін таңдау маңызды аспект болып табылады. Видеодэбаттарды таңдау кезінде келесі критерийлер анықталды:

- функционалдылық
- ақпараттылық
- көлем
- мазмұн
- аутенттік
- мағыналық толықтық

Видеодэбаттар шет тіліндегі ауызша сөйлеуді үйренуде тиімді құрал болып табылады, өйткені олар тілдік дағдыларды дамытуға және студенттердің сөйлеу қабілеттерін жетілдіруге мүмкіндік береді.

ПАЙДАЛАНҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Кемелбекова З. А., Сейдалиева Г. О., Исмаилова Д. Б. Шет тілдік білім беруде интербелсенді «Дебат» технологиясын қолдану ерекшеліктері // *ResearchGate*. – 2022. – 67 б.
2. Доскеева. Б. Ж. Тіл жетілдірудегі қолданылатын дебат технологиясы // *ҚазҰУ Хабаршысы. Филология сериясы*. – 2011. – №1 (131). – Б. 100–103.
3. Жорабекова. А., Лензат А. Интерактивті технологиялардың көмегімен болашақ шет тілі мұғалімдерінің мәдениаралық коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыру әдістемесі // *Scientific Collection «InterConf»*. – 2023. – №160. – Б. 163–167. – [Электрондық ресурс]. – Қолжетімді: <https://archive.interconf.center/index.php/conference-proceeding/article/view/4876>
4. Сағынғалиева. А. О., Габдешева А. Е. Шет тілдік білім беруде жобалау технологиясының қолдану тиімділігі // *Ulagat*. – 2021. – 16 ақпан. – 45 б.
5. Фоломкина. С.К. Обучение чтению на иностранном языке в неязыковом вузе: учебно-методическое пособие/ С.К. Фоломкина. – Москва: Высшая школа, 2005. – 253 с.

DOI 10.24412/2709-1201-2025-30-20-22

БІЛІМ БЕРУ ЧАТ-БОТТАРЫ АРҚЫЛЫ ХИМИЯНЫ ҚАШЫҚТЫҚТАН ОҚЫТУДЫҢ РӨЛІ

КАЙРАТОВА ДИНАРА КАЙРАТОВНА

Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университетінің химия және химиялық технологиялар факультеті, жалпы және бейорганикалық химия кафедрасының 2 курс магистранты

Ғылыми жетекші – **ҚАМҰНҰР ҚАСТЕР**

Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университетінің химия және химиялық технологиялар факультеті, жалпы және бейорганикалық химия кафедрасының доценті м.а.,
PhD
Алматы, Қазақстан

Аңдатпа. Бұл мақалада білім беру процесінде чатботтарды қолдану арқылы химияны қашықтықтан оқытудың маңыздылығы қарастырылады. Заманауи білім беру технологияларының бірі ретінде чатботтар оқу процесін жеңілдету арқылы студенттердің білімін тереңдетуге ықпал етеді. Мақалада чатботтардың мүмкіндіктері, оларды оқу процесіне біріктіру жолдары және олардың артықшылықтары талқыланады. Сонымен қатар, химия бойынша арнайы оқу материалдарын әзірлеу және оларды чатбот арқылы пайдалану тиімділігі көрсетілген. Зерттеу нәтижелері білім беру сапасын жақсарту және студенттердің оқу мотивациясын арттыру бойынша практикалық ұсыныстар береді.

Кілт сөздер: чатбот, қашықтықтан оқыту, химияны оқыту, жасанды интеллект, білім беру технологиялары, интерактивті оқыту, студенттерді ынталандыру, дидактикалық материалдар, инновациялық әдістер, оқыту сапасы.

РОЛЬ ДИСТАНЦИОННОГО ОБУЧЕНИЯ ХИМИИ С ПОМОЩЬЮ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ЧАТ-БОТОВ

Аннотация. В этой статье рассматривается важность дистанционного обучения химии с использованием чат-ботов в образовательном процессе. Как одна из современных образовательных технологий, чат-боты способствуют углублению знаний студентов, облегчая процесс обучения. В статье обсуждаются возможности чат-ботов, способы их интеграции в учебный процесс и их преимущества. Кроме того, показана эффективность разработки специальных учебных материалов по химии и их использования через чат-бота. Результаты исследования дают практические рекомендации по повышению качества образования и повышению учебной мотивации студентов.

Ключевые слова: чат-бот, дистанционное обучение, преподавание химии, искусственный интеллект, образовательные технологии, интерактивное обучение, мотивация студентов, дидактические материалы, инновационные методы, качество обучения.

THE ROLE OF DISTANCE LEARNING IN CHEMISTRY THROUGH EDUCATIONAL CHATBOTS

Abstract: In the article discusses the importance of distance learning in chemistry using chatbots in the educational process. As one of the modern educational technologies, chatbots contribute to the deepening of students' knowledge, facilitating the learning process. The article discusses the possibilities of chatbots, ways to integrate them into the learning process and their advantages. In addition, the effectiveness of the development of special educational materials in

chemistry and their use through a chatbot is shown. The results of the study provide practical recommendations for improving the quality of education and increasing students' academic motivation.

Key words: chatbot, distance learning, chemistry teaching, artificial intelligence, educational technologies, interactive learning, student motivation, didactic materials, innovative methods, quality of education.

Қашықтықтан оқыту қазіргі заманғы білім берудегі маңызды бағыттардың бірі болып табылады. Ақпараттық технологиялардың дамуымен қашықтықтан оқыту процестерін тиімді ұйымдастыруға мүмкіндік беретін жаңа құралдар пайда болды. Соның ішінде чат-боттарды пайдалану оқу материалдарын меңгеруді жеңілдетіп, интерактивтілік пен қолжетімділікті арттырады. Химия пәні күрделі ғылым салаларының бірі ретінде чат-боттарды тиімді қолдануды қажет етеді.

Чат-боттар – жасанды интеллект негізінде жұмыс істейтін бағдарламалық құралдар. Олар сұрақтарға жауап беріп, оқушылардың сұраныстарына сәйкес ақпарат ұсынып, тапсырмаларды орындауға көмектеседі. Чат-боттардың білім беру саласындағы басты артықшылықтары:

- Интерактивтілік. Чат-боттар студенттермен диалог жүргізе алады, оқу процесін қызықты әрі тартымды етеді.
- 24/7 қолжетімділік. Оқушылар кез келген уақытта чат-ботпен байланысқа шығып, көмек ала алады.
- Жеке тәсіл. Чат-боттар әрбір студенттің білім деңгейіне бейімделіп, оқыту үрдісін жекелендіреді.
- Құндылықты ұлғайту. Олар оқушылардың білім деңгейін тексеруге және оқытушының жұмысын жеңілдетуге мүмкіндік береді.

Чат-боттар әр студенттің қажеттіліктеріне бейімделіп, сұрақтарға жауап беруде жекелендірілген тәсіл ұсынады. Олар студенттердің қызығушылығын арттыруда және белсенді оқуды ынталандыруда маңызды рөл атқарады. Мысалы, ChatGPT мен Bing Chat қолдану оқушылардың сыни ойлау қабілетін дамытуға көмектеседі, сондай-ақ олардың химия тақырыптарын терең түсінуіне ықпал етеді (мысалы, проблемаларды шешу, түсінік алу). Чат-боттардың көмегімен химия сабақтарына арналған дидактикалық материалдарды, мысалы, химиялық теңдеулерді теңестіру, есептерді шешу алгоритмдерін, және тіпті зертханалық симуляцияларды жасауға болады. Бұл әдістер оқушылардың пәнді жақсы түсінуіне және оқу нәтижелерін арттыруға септігін тигізеді.

Химияны қашықтықтан оқытудағы чат-боттардың мүмкіндіктері өте көп:

- ✓ Оқу материалдарын меңгеруге қолдау көрсету жағынан чат-боттар химия пәніндегі негізгі тақырыптарды (атом құрылысы, периодтық жүйе, химиялық реакциялар) түсіндіре алады. Олар интерактивті тапсырмаларды, графиктер мен химиялық формулаларды ұсына отырып, оқу процесін жеңілдетеді.
- ✓ Тапсырмаларды тексеру және түзету: чат-боттар химиялық есептерді шешуге көмектеседі, мысалы, стехиометрия есептері немесе химиялық реакцияларды теңестіру. Сонымен қатар, дұрыс емес жауаптар бойынша кері байланыс бере алады.
- ✓ Автоматты түрде тестілеу арқылы студенттердің білімін бағалауға болады. Мысалы, көп нұсқалы тесттер немесе ашық жауаптарды талдау.
- ✓ Қашықтықтан зертханалық жұмыстар кезінде чат-боттар тәжірибе туралы нұсқаулар беріп, процестегі қателерді анықтап, түзету бойынша кеңес береді.

Чат-боттарды жасаудың негізгі платформалары:

- Dialogflow – қарапайым диалогтар құруға арналған Google платформасы.
- Microsoft Bot Framework – күрделі жүйелерге арналған платформа.
- Rasa – ашық бастапқы коды бар платформа, жеке чат-боттарды құруға мүмкіндік береді.
- Telegram Bot API – Telegram-да чат-боттарды құруға арналған құрал.

Химия сабақтарында қолдануға болатын танымал және арнайы жасалған чат-боттардың мысалдарына - Molecule Chatbot, EduBot, ScienceBot жатады. Molecule Chatbot химиялық қосылыстардың құрылымын түсіндіру және реакциялардың теңдеулерін теңестіру ең тиімді чат-бот. Ал EduBot химия теориясын түсіндіреді және интерактивті тапсырмалар ұсынады. Сонымен қатар, студенттерге қиын тақырыптар бойынша қосымша материал береді. ScienceBot лабораториялық жұмысқа дайындық бойынша кеңестер беріп, химиялық заттардың физикалық және химиялық қасиеттерін түсіндіреді.

Чат-боттарды оқытуға интеграциялау әдістемесі:

1. Оқу жоспарына сәйкес контент құру:
 - Химия тақырыптарын модульдерге бөліп, әрбір модуль үшін чат-бот сценарийлерін жасау.
 - Оқу материалдарын чат-ботқа бейімдеу (қысқа, түсінікті мәтіндер).
2. Оқушыларды оқытуға тарту:
 - Чат-ботпен жұмыс істеу бойынша нұсқаулық беру.
 - Чат-ботты қашықтықтан оқыту платформаларымен (Moodle, Google Classroom) интеграциялау.

3. Нәтижелерді бақылау және бағалау:

- Чат-бот арқылы оқушылардың жауаптарын талдап, статистика жасау.
- Оқыту процесін оңтайландыру үшін кері байланысты пайдалану.

Химияны қашықтықтан оқытуда чат-боттарды интеграциялау бойынша зерттеу жұмыстары әртүрлі елдерде белсенді жүргізілуде. Мұндай технологиялар оқушылардың білім сапасын арттыруға және сабаққа деген қызығушылығын күшейтуге бағытталған.

Чат-боттарды қашықтықтан химияны оқытуда қолдану студенттердің білім алу процесін жеңілдетіп, олардың қызығушылығын арттырады. Сонымен қатар, бұл құрал оқытушылардың уақытын үнемдеп, оқу сапасын жақсартуға мүмкіндік береді. Интерактивті және қолжетімді білім беру жүйесін жасауға көмектесетін чат-боттар болашақта қашықтықтан оқытудың ажырамас бөлігіне айналады.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Levy, R. (2020). Artificial Intelligence in Education: Enhancing Learning Through AI Chatbots. Springer.
2. Tegos, S., & Demetriadis, S. (2022). Intelligent Tutoring Systems and Chatbots in STEM Education. Wiley.
3. Васильева Е. В., & Петров С. Н. (2021). "Чат-боты в образовании: перспективы и вызовы". Журнал информационных технологий, 18(3), 45-52.
4. Kulkarni, A. (2020). Using AI Chatbots for STEM Education: Case Studies and Approaches. Elsevier.
5. Кәрімов А. Ж. (2023). "Қашықтықтан оқытудағы жасанды интеллекттің рөлі". Білім беру технологиялары журналы, 12(1), 89-94.
6. Google AI. (2021). "Dialogflow Documentation". [\[https://cloud.google.com/dialogflow\]](https://cloud.google.com/dialogflow)(<https://cloud.google.com/dialogflow>).
7. Rasa Technologies. (2022). "Open Source Framework for Conversational AI". [\[https://rasa.com\]](https://rasa.com)(<https://rasa.com>).
8. Телеграм API (2023). "Telegram Bot Development Guide". [\[https://core.telegram.org/bots\]](https://core.telegram.org/bots)(<https://core.telegram.org/bots>).
9. Шыныбеков Н. Т. (2022). "Химияны оқыту әдістемесі". Алматы: Мектеп баспасы.
10. Khan, S. (2021). Integrating AI into STEM Classrooms: Strategies and Tools. Pearson.

DOI 10.24412/2709-1201-2025-30-23-26

УДК 378.147

КӨРУ ҚАБІЛЕТІ БҰЗЫЛҒАН БАЛАЛАРҒА ТЬЮТОРЛЫҚ ҚОЛДАУ КӨРСЕТУДІҢ МАҢЫЗЫ

А. Е. АХМЕТСАПА, З. ӘДІЛБЕКОВА, З. КЕРИМБЕКОВА

Талдықорған қаласы, І. Жансүгіроватындағы ЖУ, Педагогика психология факультетінің
оқытушы-ассистенті,

Талдықорған қаласы, І. Жансүгіроватындағы ЖУ, Шетел тілі: екі шетел тілі 2 курс білімгері

Аңдатпа: Бұл мақалада көру қабілеті бұзылған балаларды инклюзивті білім беру жағдайында тьюторлық сүйемелдеудің теориялық негіздері мен практикалық аспектілері қарастырылады. Қазіргі таңда инклюзивті білім беру – ерекше білім беруді қажет ететін балаларға тең мүмкіндіктер ұсынатын білім беру жүйесінің маңызды бағыты болып табылады. Осындай білім беру ортасында тьютор – баланың оқу процесіне толыққанды араласуын қамтамасыз ететін маңызды тұлға. Ол баланың танымдық, әлеуметтік және эмоционалдық дамуына қолдау көрсетіп, оның жеке қажеттіліктерін ескере отырып, білім беру мазмұнын меңгеруіне көмектеседі. Көру қабілеті бұзылған балалар оқу процесінде бірқатар қиындықтарға тап болады: ақпаратты қабылдау, кеңістікте бағдарлану, оқу материалдарын түсіну және әлеуметтік ортаға бейімделу. Осы қиындықтарды еңсеру үшін тьютор арнайы әдістер мен құралдарды қолдана отырып, оқушының дербестігін арттыруға, оқу мотивациясын дамытуға, және өзін-өзі тану мен басқару дағдыларын қалыптастыруға ықпал етеді.

Мақалада тьюторлық қолдаудың негізгі бағыттары, қолданылатын техникалық және дидактикалық құралдар, сонымен қатар тиімді әдістер мен тәсілдер талданады. Авторлар тьютор мен пән мұғалімі арасындағы ынтымақтастықтың маңызын атап өтеді, сондай-ақ дидактикалық ойындардың сенсорлық және когнитивтік дамуға әсерін сипаттайды. Тьютор баланың оқу процесінде ғана емес, сондай-ақ оның жалпы әлеуметтенуінде де белсенді рөл атқарады.

Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, тьюторлық сүйемелдеуді сапалы ұйымдастыру көру қабілеті бұзылған балалардың мектепке бейімделуін жеңілдетіп, олардың оқу жетістіктерін арттырады. Осыған байланысты, тьюторлық қызметті дамыту инклюзивті білім берудің тиімділігін арттырып, ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалардың әлеуетін толық ашуға мүмкіндік береді.

Кілт сөздер: тьютор, инклюзия, ерекше білім беру, көру қабілеті бұзылған бала, оқыту әдістері, бейімделу, техникалық құралдар.

Инклюзивті білім беру – қазіргі заманғы білім беру жүйесінің басты басымдықтарының бірі. Бұл тұжырымдама әрбір баланың, соның ішінде ерекше білім беруді қажет ететін (ЕББҚ) балалардың сапалы білім алуына тең мүмкіндіктер туғызуды мақсат етеді. Инклюзия – тек қана білім берудің жаңа формасы емес, бұл адам құқығы мен әлеуметтену идеяларына негізделген әлеуметтік әділеттіліктің көрінісі. Мұндай көзқарас қоғамның әр мүшесін тең құқықты азамат ретінде қабылдауға ықпал етеді.

Көру қабілеті бұзылған балалар үшін инклюзивті білім беруді жүзеге асыруда арнайы педагогикалық жағдайлар мен әдістемелік тәсілдерді қолдану қажет. Бұл балалар ақпаратты қабылдауда, оқу материалдарын игеруде, әлеуметтік ортаға бейімделуде белгілі бір қиындықтарға тап болады. Осындай жағдайда тьюторлық сүйемелдеу шешуші рөл атқарады. Тьютор – білім алушының жеке ерекшеліктерін ескере отырып, оның қажеттіліктеріне сай бағыт-бағдар беретін, оқу процесін жеңілдететін және әлеуметтік ортамен байланысын нығайтатын маман.

Тьютор тек педагог қана емес, ол – оқушының тұлғалық дамуына ықпал ететін кеңесші, психологиялық қолдау көрсетуші және сенімді серіктес. Көру қабілеті бұзылған оқушылар үшін тьютор оқу бағдарламасын игеруге ғана емес, сонымен қатар эмоционалды тұрақтылықты сақтауына, өзін-өзі бағалауын арттыруына, өз ортасына бейімделуіне де көмектеседі. Осы мақалада көру қабілеті бұзылған балаларға тьюторлық қолдау көрсетудің теориялық және практикалық негіздері қарастырылады. Зерттеудің негізгі мақсаты – тьюторлық қызметтің құрылымын, әдіс-тәсілдерін, тиімділігін анықтап, инклюзивті білім беру үдерісіндегі маңызын ашу. Сонымен қатар, тьюторлық қолдаудың отандық және халықаралық тәжірибесіне шолу жасалып, білім беру жүйесіне енгізу бойынша ұсыныстар беріледі. Бұл зерттеу нәтижелері тьюторлық қызметті жүйелі дамыту мен білім алушылардың сапалы әрі қолжетімді білім алуына жағдай жасауға бағытталған.

Көру қабілеті бұзылған балалардың оқу-танымдық әрекетіне көру қабілетінің қашан бұзылғаны (немесе жойылғаны) айтарлықтай әсер етеді. Егер көру қабілеті ерте жаста бұзылса, онда мұндай оқушыларда бір жағынан психофизикалық дамудың өзіндік ерекшеліктері байқалса, екінші жағынан орталық жүйке жүйесінің реттеуімен жүретін бейімделу үдерісі арқылы өтетін компенсаторлық механизмдердің дамуы көрінеді. Алайда көру жүйесінің жай-күйі, тіпті толық соқырлық жағдайында да, оқушылардың оқу-танымдық әрекетіне жанама немесе тікелей әсер еткенімен, мектепке келетін балалардың психофизикалық даму деңгейін немесе жүйелі білім алу үшін қажетті компенсаторлық үдерістердің даму дәрежесін анықтайтын басты фактор болып табылмайды. Бұл көрсеткіштерге көбірек әсер ететін факторлар — мектепке дейінгі тәрбиенің сапасы, отбасындағы тәрбиелеу стилі, сондай-ақ баланың мектепке дейінгі жаста арнайы (тифлопедагогикалық) қолдау алған-алмағаны және тағы басқа жағдайлар. Көру қабілетінде ақауы бар балалар оқу процесінде ерекше тәсілдер мен қолдауды қажет етеді. Олардың қабылдау жүйесі визуалды ақпаратпен шектелетін болғандықтан, тыңдау, сезіну, жанасу сияқты басқа сенсорлық арналар арқылы білім алады. Бұл жағдайда оқушының танымдық процестері — зейін, есте сақтау, ойлау — өзгеше дамиды. Сондықтан көру қабілеті бұзылған балаға арналған білім беру ортасын арнайы бейімдеу қажет: жарықпен, дыбыспен, тактильдік құралдармен және құрылғылармен қамтамасыз етілуі керек.

Мұндай оқушыларда кеңістіктік бағдарлау, қимыл-қозғалыс еркіндігі мен логикалық ойлау қабілеттерін дамыту ұзақ әрі кешенді жұмысты талап етеді. Бұл ретте тьютордың қатысуы өте маңызды, себебі ол баланың күнделікті өмірін жеңілдетіп, оқу үдерісіне сенімді араласуына мүмкіндік береді.

Тьютордың міндеттері мен кәсіби рөлі

Көру қабілеті бұзылған оқушылармен инклюзивті сыныпта түзету-дамыту міндеттерін тиімді орындау үшін сабақ құрылымына арнайы ұйымдастырушылық өзгерістер енгізу қажет. Бұл өзгерістер келесі факторларды ескере отырып жүзеге асырылуы тиіс: оқушының көру анализаторының жағдайы, екіншілік даму бұзылыстарының деңгейі, жалпы және сөйлеу дамуының деңгейі, сондай-ақ компенсаторлық әрекеттерді меңгеру дәрежесі.

Осыны жүзеге асыру үшін қажет

- тапсырмаларды жеке бейімдеу деңгейін арттыру (қалыпты көретін оқушылармен салыстырғанда);
- оқушының өз бетінше орындайтын жұмысына дейін мұқият әрі ұзақ дайындық жүргізу;
- ұсынылған қарқын мен уақыттық жүктемені сақтау (көру, сезіну және есту арқылы материалды қабылдауды кезектестіре отырып);
- көзге түсетін жүктемені жеңілдететін тәсілдерді қолдану;
- арнайы және ерекше тифлопедагогикалық әдістерді пайдалану.

Тьютор көру қабілеті бұзылған балалармен жеке жұмыс жасап, олардың оқу процесінде кедергілерді еңсеруіне жағдай жасайды. Ол келесі бағыттарда жұмыс жүргізеді:

- Оқу бағдарламасын бейімдеу;
- Техникалық құралдар мен арнайы материалдарды қолдану дағдыларын үйрету;

- Кеңістіктік бағдарды дамыту;
- Эмоционалдық-психологиялық қолдау көрсету;
- Қоғамдық және әлеуметтік қарым-қатынас орнатуға көмектесу.

Сонымен қатар, тьютор ата-аналар мен пән мұғалімдері арасында байланысты қамтамасыз етеді. Ол баланың даму динамикасын бақылап, қажетті түзетулер енгізуге ықпал етеді.

Қолданылатын әдістер мен техникалық құралдар

Тьютордың жұмысы тек ауызша түсіндірумен шектелмейді. Ол арнайы әдістемелік тәсілдер мен заманауи құралдарды тиімді пайдалана білуі керек. Мысалы:

- Брайль әліпбиі арқылы оқыту;
- Дыбыстық экран оқырмандары (screen readers);
- Тактильдік карталар мен фигуралар;
- Дауыстық навигация жүйелері мен электронды үлкейткіштер.

Бұл құралдар оқу материалдарын қолжетімді етіп, баланың дербестігін арттырады.

Мысал ретінде алатын болсақ бір жыл бұрын шығарылған «Айналайын» атты Брайль қарпіменмен жазылған кітап. «Айналайын» — Қазақстанда көру қабілеті бұзылған балаларға арналған алғашқы қазақ тіліндегі кітап. Бұл басылым ерекше білім беруді қажет ететін балаларға арналған және олардың оқу мен тілдік қарым-қатынас дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді. Кітаптың басты ерекшелігі — балаларды ұлттық әдебиетпен таныстыра отырып, олардың ана тілі мен мәдени құндылықтарға деген қызығушылығын сақтап қалуға бағытталғаны. Бұл әсіресе ерекше қажеттіліктері бар балалар үшін маңызды. Бұл жинақ ерекше білім беруді қажет ететін балалар үшін үлкен мүмкіндік ашады. Енді олар қазақ тіліндегі көркем шығармаларды Брайль қарпімен оқи алады және өз білімдерін дамыта түседі. Мұндай жобалар инклюзивті білім берудің қоғамымызда дамуына зор үлес қосады. Балалардың оқу дағдысы мен сөйлеу мәдениетінің артуы олардың тұлғалық дамуына ықпал етіп, әлеуметтенуін жеңілдетеді. Аталған жинақ балалардың өз күшіне деген сенімін нығайтып, қоғам өміріне толыққанды араласуына мүмкіндік береді. сындай дамулар арқылы тьюторлар балаларға осындай ресурстарды қолдана отырып баланы дамыта алады.

Дидактикалық ойындар мен әлеуметтік бейімделу

Ойын – балалардың дамуы мен әлеуметтенуінің қуатты құралы. Көру қабілеті бұзылған балалар үшін арнайы дидактикалық ойындар сенсорлық жүйелерін белсендіреді. Мысалы, «Кім тез табады?», «Түстерді сәйкестендір», «Құыршақты киіндір» сияқты ойындар арқылы балалар түстерді ажыратуға, өлшемдерді салыстыруға және бағытты анықтауға үйренеді. Сонымен қатар Ою өрнек атты Зайцеваның әдістемесін қолға алуға болады. Бұл әдіс бойынша зерттеулерде баланың пішіндерді сезінуімен оның түсінуі дамылатынын айтып кеткен. Тактильді тақтайшалар атты әдіс бойынша бала тактильді жадын дамытады. Бұл ойындардың басты мақсаты қоршаған ортаны фантазины сөйлеу тілін дамыту өз сезімдерін сөз арқылы жеткізе алуы

Көру бұзылыстары бар балаларға сенсорлық қабілеттерін дамытатын ойындар қолдану керек. Мысалы: түрлі кішкентай банкаларға күріш, тұз, қант, дәнді дақылды өнімдерді салып балаға оның текстурасын, дыбысын, өзінің бұл заттарды қалай сезінетінін сұрап баланы дамыту. Тағы бір әдіс жіпке түрлі размерлі моншақтарды іліп балаға ұстатып қайсы үлкен қайсы кішкентай екенін сезіндіру. Осы ойындар арқылы баланың сезім мүшелері жұмыс істейтін болады.

Ойындар – оқу мен өмір арасындағы көпір. Олардың көмегімен бала тек танымдық қабілеттерін дамытып қоймай, сонымен қатар қоғамда өз орнын табуға үйренеді. Бұл жерде тьютор ойын мазмұнын баланың қажеттілігіне сәйкес тандап, оның белсенділігін арттырады.

Көру қабілеті бұзылған балалар үшін тьюторлық сүйемелдеу — білімге тең қолжетімділікті қамтамасыз етудің, жеке әлеуетті дамытудың және инклюзивті ортада табысты әлеуметтенудің маңызды құралы болып табылады. Тьютор баланың оқу процесін ұйымдастырып қана қоймай, оның күнделікті өміріне бейімделуіне, психоэмоциялық жай-

күйінің тұрақтылығына, сенімділік пен дербестік дағдыларының дамуына тікелей ықпал етеді. Сонымен қатар, тьютор арнайы оқу құралдарымен жұмыс істеуге үйретіп, тапсырмаларды түсіндіру арқылы баланың академиялық үлгерімін арттырып қана қоймай, әлеуметтік-эмоциялық қолдау көрсету арқылы оның ішкі ресурстарының ашылуына мүмкіндік береді.

Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, тьюторлық сүйемелдеу алған оқушылардың мектепке бейімделу деңгейі жоғары, олардың академиялық жетістіктері мен тұлғалық дамуы арасында оң байланыс байқалады. Мұндай оқушылар өз әлеуетін еркін таныта алады, құрдастарымен және педагогтармен тиімді қарым-қатынас орнатады, өз мүмкіндіктеріне сенімді болады. Бұл тьюторлық қызметтің тек білім саласында ғана емес, баланың жалпы өмірлік сапасына әсер ететінін дәлелдейді.

Сондықтан, тьюторлық сүйемелдеу — ерекше білім беруді қажет ететін балалар үшін тек қосымша қолдау емес, инклюзивті білім берудің ажырамас бөлігі. Бұл – тұлғаны орталыққа қоятын, оның қажеттіліктері мен әлеуетін ескеретін гуманистік тәсіл. Болашақта тьюторлық қызметтің құқықтық базасын нақтылау, кадрлық даярлық жүйесін жетілдіру, әдістемелік құралдарды дамыту – бұл бағыттың сапалы әрі жүйелі жүзеге асуына ықпал етеді.

Қорытындылай келе, тьюторлық модель – ерекше қажеттіліктері бар балалардың қоғамда өз орнын табуына, білім алуда, қарым-қатынаста және тұлғалық даму жолында табысқа жетуіне жол ашатын, заманауи инклюзивті білім берудің тиімді және өзекті бағыты.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. – 2007. Қолжетімді: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z070000319>
2. Научно-методические основы инклюзивного обучения слепых и слабовидящих детей(Е. В. Замашнюк, Г. В. Никулина, И. Н. Никулина, А. В. Потемкина) 20-40 стр
3. Алматы обылысында Брайль қарпімен шығарылған бірінші кітап -2024 https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/almatinskoy-oblasti-izdali-pervuyu-knigu-shriftom-braylya-554572/

DOI 10.24412/2709-1201-2025-30-27-31
ЭОЖ 373.5

АКАДЕМИЯЛЫҚ ЖАЗЫЛЫМДА АРГУМЕНТТЕУ МОДЕЛІН ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ДӘЛЕЛДЕУ ДАҒДЫЛАРЫН ДАМУ

БЕГАЛИНА Д.Б.

Петропавл қаласындағы Назарбаев Зияткерлік мектебі

КУАНДЫКОВ С.Ш., СЫЗДИКОВА Р.Р., СҮЙЕСИНОВ Н.А.

ТУРАРБЕКОВ Д.М., ТУРГАНБАЕВА А.О.

Астана қаласындағы Назарбаев Зияткерлік мектебі

Абстракт. Бұл мақалада академиялық жазылым сабақтарында аргументтеу моделін қолдану арқылы 9-10-сынып оқушыларының дәлелдеу дағдыларын дамыту жолдары қарастырылады. Зерттеу Петропавл және Астана қалаларындағы Назарбаев Зияткерлік мектептерінің базасында жүргізілді. Зерттеу барысында Toulmin моделі және PEEL (Point, Evidence, Explanation, Link) құрылымына негізделген жазылым тапсырмалары арқылы оқушылардың пікір білдіру, дәлел келтіру және қарсы пікірлерге жауап беру қабілеттерінің сапалы өзгерістері тіркелді.

Кілт сөздер: академиялық жазылым, дәлелдеу дағдылары, аргументтеу моделі, Toulmin, PEEL, оқушылардың жазу дағдылары

Зерттеу методологиясы. Зерттеу тарих пәні аясында, нақтырақ айтқанда Қазақстан тарихы және дүниежүзі тарихы сабақтарында жүргізілді. Оқушыларға ұсынылған жазылым тапсырмалары Екінші дүниежүзілік соғыс, Алаш Орда үкіметі, саяси репрессиялар мен халықаралық қатынастар тақырыптары негізінде құрылды. Бұл пәндік бағыт оқушыларға тарихи фактілерге сүйеніп, дәйекті дәлел келтіру, көзқарасын негіздеу және қарсы пікір білдіру мүмкіндігін берді.

Зерттеу 2024-2025 оқу жылында Петропавл және Астана қалаларындағы НЗМ мектептерінде жүргізілді. Зерттеу дизайны – аралас әдіс (mixed methods): сапалық және сандық деректер қатар жинақталды. Зерттеу тобына 9-10-сыныптың 122 оқушысы қатысты. Бастапқы және соңғы жазба жұмыстары салыстырылып, өзгерістер талданды. Сонымен қатар оқушылар мен мұғалімдерден алынған сұхбаттар мен бақылау деректері сапалық талдауға негіз болды. Оқыту барысында Toulmin және PEEL модельдері бойынша жазылым құрылымы үйретіліп, үш циклден тұратын Lesson Study сабақтары өткізілді.

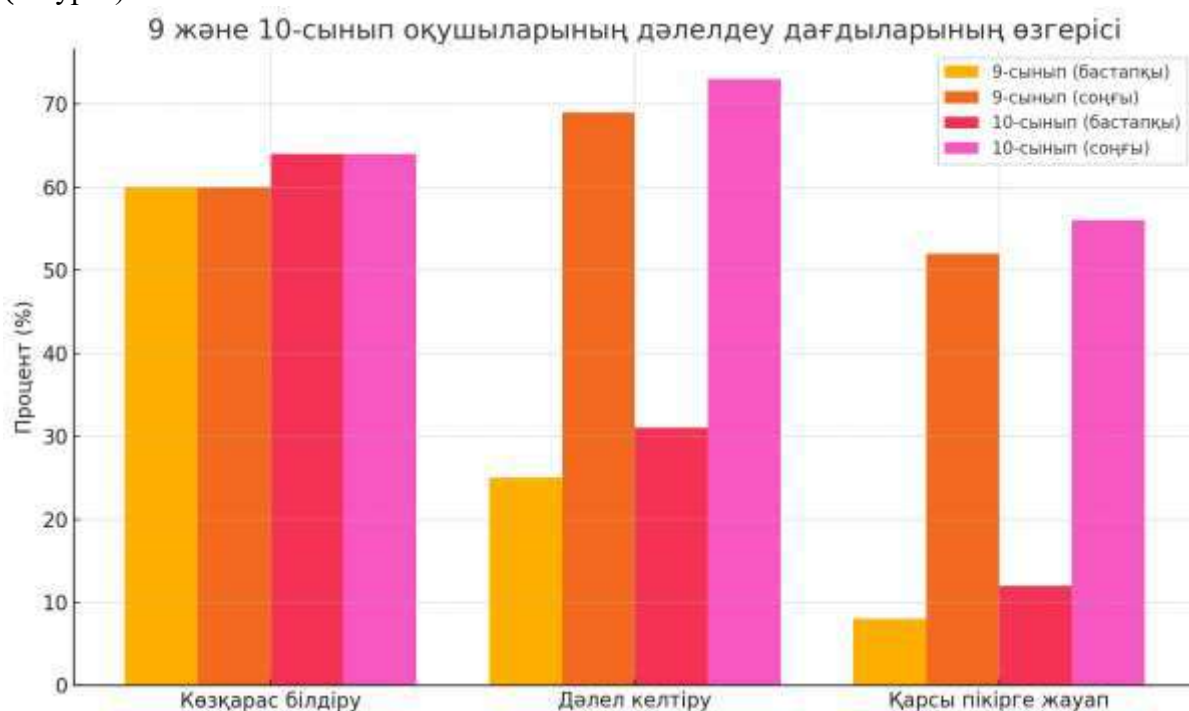
Зерттеу нәтижелері академиялық сауаттылықты арттыруда аргументтеу модельдерінің тиімділігін көрсетеді.

Кіріспе. Білім беру жүйесінің басты мақсаттарының бірі – оқушылардың сыни ойлау, дәлелдеу және академиялық сауаттылық дағдыларын дамыту. Әсіресе жоғары сынып оқушылары үшін жазылым арқылы өз ойын құрылымды, негізделген және логикалық түрде жеткізе білу – ХХІ ғасыр құзыреттіліктерінің өзегіне айналып отыр. Қазақстанда 2023 жылдан бастап «Академиялық жазылым» элективті курсының енгізілуі де осы қажеттіліктің көрінісі. Бұл бағытта оқушыларға ой қорыту, дәйекті дәлел ұсыну және пікір білдіру мәдениетін қалыптастыру өзекті міндеттердің біріне айналууда.

Қазіргі білім беру жүйесінде оқушылардың жоғары деңгейдегі ойлау қабілеттерін, оның ішінде дәлелдеу дағдыларын дамыту маңызды міндеттердің бірі болып отыр. Академиялық жазылым – бұл дағдыларды кешенді түрде дамытатын тиімді құрал. Алайда көптеген оқушылар өз ойларын логикалық, дәлелді түрде жеткізуде қиындықтарға тап болады. Осы мақалада біз дәлелдеу дағдыларын дамытуда арнайы аргументтеу модельдерін – Toulmin және PEEL модельдерін – қолданудың тиімділігін зерттейміз.

Әдебиеттік талдау. Аргументтеу моделдері білім беру саласында жиі қолданылады. Toulmin (1958) ұсынған модельде кез келген дәлелдің негізгі құрылымдары – талап (claim), негіздеме (data), кепілдеме (warrant), қолдау (backing), қарсы пікір (rebuttal) және модальділік (qualifier) – анық көрсетілген. Сонымен қатар, PEEL моделі де (Point – дәлел тұжырымы, Evidence – дәлел, Explanation – түсіндіру, Link – байланыстыру) оқушыларға ойды құрылымды және дәйекті түрде баяндауға көмектеседі. Зерттеушілер (Andrews, 1995; Nussbaum & Schraw, 2007; Erduran et al., 2004; Osborne et al., 2004; Humphrey et al., 2010) академиялық жазылымды дамытуда дәлелдеу құрылымдарын қолданудың оң нәтижелерін көрсеткен. PEEL моделі негізінен эссе жазу мен әдеби мәтіндерді талдау барысында жиі қолданылады және логикалық тізбектілікті қамтамасыз етеді. Қазақстандық контексте бұл бағытта зерттеулер аз болғанымен, академиялық сауаттылық пен критериалды бағалау жүйесі дәлелдеу дағдыларын дамытуды өзекті етеді.

Зерттеу нәтижелері. Төмендегі диаграммада 9 және 10-сынып оқушыларының дәлелдеу дағдылары бойынша бастапқы және соңғы нәтижелерінің салыстырмалы көрінісі көрсетілген (1-сурет).

Төмендегі кестеде 9 және 10-сынып оқушыларының жазылым нәтижелеріндегі сандық өзгерістер салыстырмалы түрде ұсынылған:

Сынып	Көзқарас білдіру (%)	Дәлел келтіру (%)	Қарсы пікірге жауап (%)
9-сынып	60 → 60	25 → 69	8 → 52
10-сынып	64 → 64	31 → 73	12 → 56
Жалпы	62 → 62	28 → 71	10 → 54

1. Бастапқы жазылым жұмыстарында оқушылардың 62%-ы өз көзқарасын жеткізе алғанымен, олардың тек 28%-ы дәйекті дәлел ұсына алды.

2. Оқыту интервенциясынан кейінгі жазылымдарда дәлел келтіру көрсеткіші 28%-дан 71%-ға өсті.

3. Қарсы пікірлерге жауап беру деңгейі бастапқыда 10% болса, кейін 54%-ға жетті.

4. Оқушылардың 85%-ы Toulmin немесе PEEL модельдері жазуда көмек бергенін сауалнамада көрсетті.

Оқушылар жазбаларынан мысалдар PEEL моделін қолданғаннан кейінгі жұмыс үлгісі (дүниежүзі тарихы тақырыбынан):

- **Point:** Екінші дүниежүзілік соғыс Германияның әскери агрессиясының салдары болды.

- **Evidence:** 1939 жылы Германия Польшаға басып кірді, бұл соғыстың ресми басталуына түрткі болды.

- **Explanation:** Бұл әрекет Версаль келісімінің шарттарын бұзып, халықаралық қауымдастық тарапынан жауапқа итермеледі.

- **Link:** Осылайша, Германияның экспансионистік саясаты дүниежүзілік соғыстың басталуына шешуші әсер етті.

Toulmin моделін қолданған мысал (Қазақстан тарихы тақырыбынан):

- **Claim (тұжырым):** Алаш Орда үкіметінің құрылуы – қазақ халқының ұлттық сана-сезімінің өсуінің айғағы.

- **Data (дәлел):** 1917 жылы Алаш қайраткерлері ұлттық автономия құру туралы бастама көтеріп, Алаш Орда үкіметін құрды.

- **Warrant (негіз):** Ұлттық мемлекеттілікке ұмтылу – халықтың тарихи және саяси санасының көрінісі.

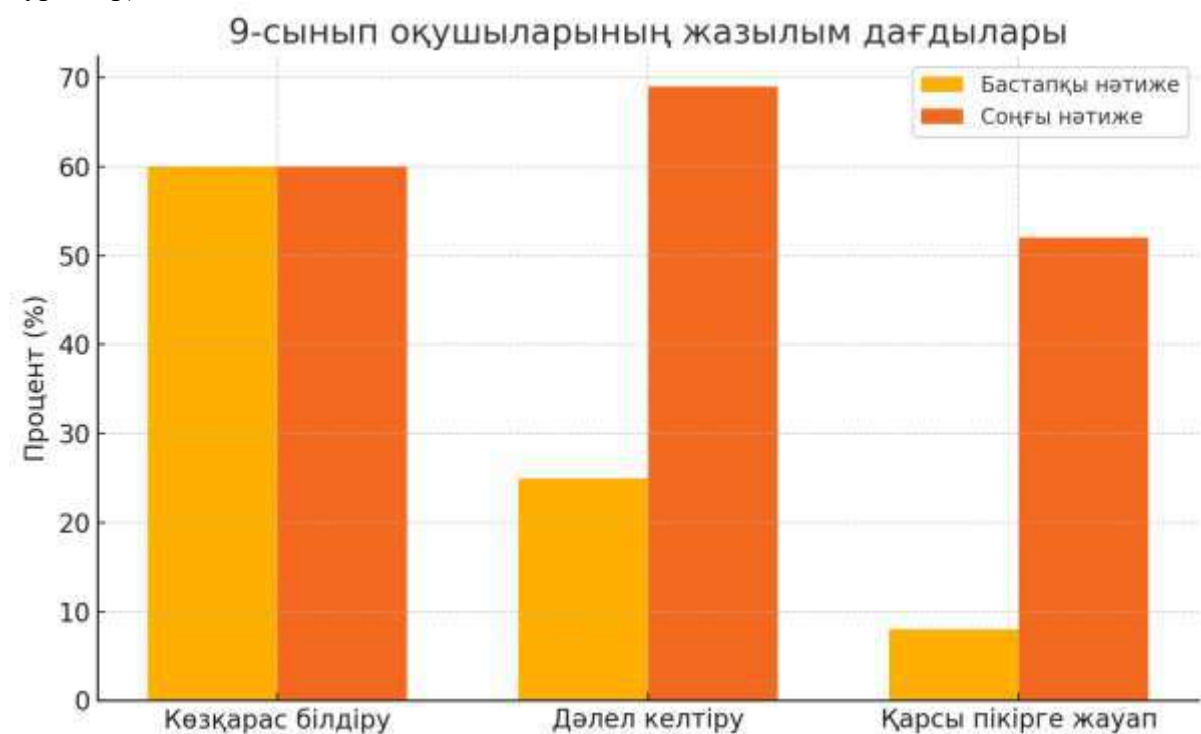
- **Backing (қолдау):** Алаш жетекшілері Батыс Еуропа елдеріндегі автономия үлгілеріне сүйеніп, демократиялық құрылым ұсынды.

- **Rebuttal (қарсы пікір):** Кеңестік билік бұл үкіметті мойындамады, нәтижесінде Алаш Орда тарады.

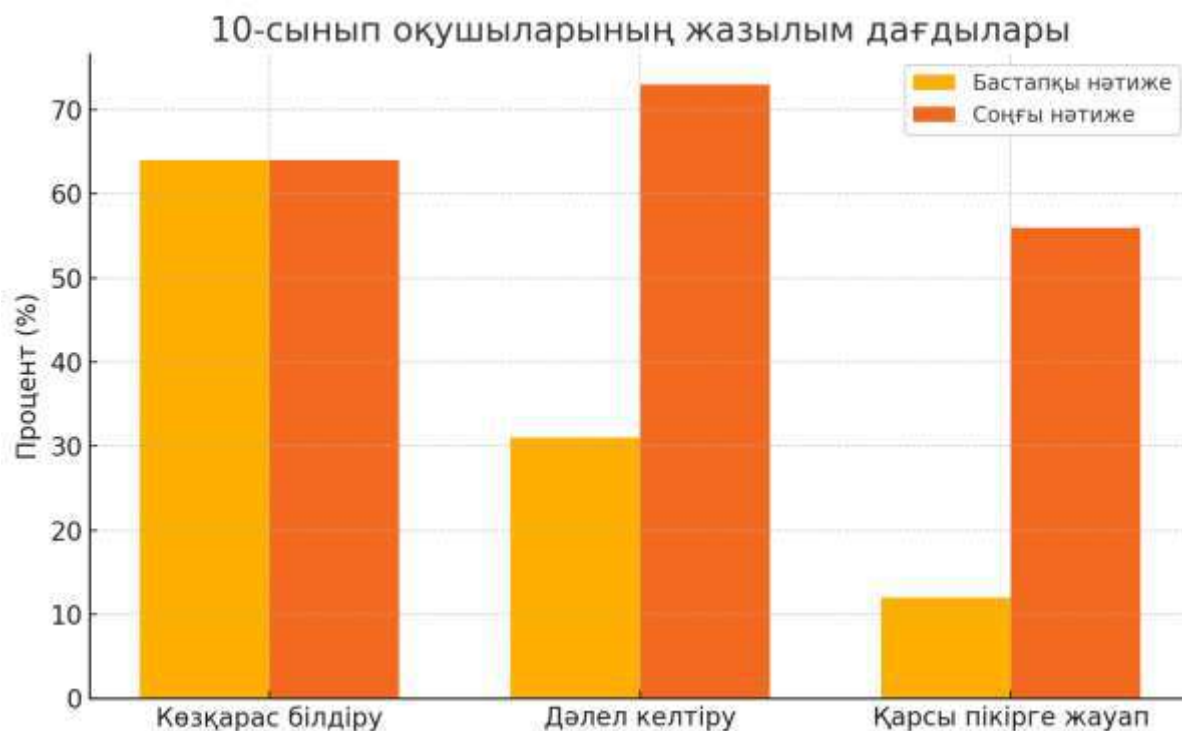
- **Qualifier (шарттылық):** Алаш қозғалысы белгілі тарихи кезеңде ғана тиімді болды, бірақ ұлттық идеяның бастамасын қалыптастырды.

Бұл мысалдар оқушылардың тарих пәніндегі күрделі тақырыптарды құрылымды, дәлелді және академиялық тұрғыда талдауға бейімделе бастағанын көрсетеді.

Нәтижелерді талдау. 9 және 10-сыныптар үшін жеке визуализация нәтижелері төменде ұсынылған. Бұл диаграммалар әр сыныптың өз ішінде даму динамикасын көрсетті (2 және 3-суреттер).

2-сурет. 9-сынып оқушыларының дәлелдеу дағдыларының өзгерісі:

3-сурет. 10-сынып оқушыларының дәлелдеу дағдыларының өзгерісі:

9 және 10-сыныптар бойынша жеке-жеке алынған деректер оқушылардың дәлелдеу дағдыларындағы прогресті нақты сипаттайды. 9-сынып оқушыларының дәлел келтіру қабілеті бастапқыда 25% болса, оқыту интервенциясынан кейін бұл көрсеткіш 69%-ға жетті. Қарсы пікірге жауап беру деңгейі 8%-дан 52%-ға дейін артты. Бұл төменгі сынып оқушыларының құрылымды аргументтеу тәсілін игеруде үлкен серпіліс жасағанын көрсетеді.

10-сынып оқушылары бастапқыда біршама жоғары нәтижелер көрсеткенімен (дәлел келтіру – 31%, қарсы пікір – 12%), соңғы жұмыстарында бұл көрсеткіштер 73% және 56%-ға дейін өсті. Бұл олардың теориялық құрылымды тезірек меңгеріп, жазылымда еркін қолдана бастағанын дәлелдейді.

Екі сынып бойынша да “көзқарас білдіру” қабілеті жоғары деңгейде сақталғанымен, дәлел келтіру және қарсы пікірмен жұмыс жасау дағдылары айтарлықтай дамыған. Бұл интервенция барысында қолданылған Toulmin және PEEL модельдерінің тиімділігін нақты көрсетеді. PEEL және Toulmin модельдері оқушыларға өз көзқарасын құрылымды түрде білдіру, дәлел келтіру және ойды байланыстыру мүмкіндігін арттырды. Жазылым жұмыстарының сапасы мен академиялық тілдік нормаларға сәйкестігі жақсарды. Сапалық деректер де бұл өзгерістерді нақтылайды – оқушылар рефлексияда өз ойларын жүйелеу мен дәлелдеудің жеңілдегенін атап өтті.

Қорытынды. Бұл зерттеу академиялық жазылым үдерісінде құрылымдалған аргументтеу модельдерін – атап айтқанда, Toulmin және PEEL – жүйелі түрде қолданудың 9-10-сынып оқушыларының дәлелдеу дағдыларына оң әсерін анық көрсетті. Арнайы ұйымдастырылған оқыту интервенциясы мен Lesson Study сабақтарының нәтижесінде оқушылардың дәлел құру, қарсы пікірді болжау және логикалық тұжырым жасау дағдылары едәуір жақсарғаны дәлелденді.

Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, оқушылар жазылым барысында өз ойларын нақты құрылыммен жеткізуді үйреніп, деректерге сүйенуді және ойды дәлелдеуді жүйелі игере бастады. Бұл өзгерістер оқушылардың академиялық сауаттылығын арттырумен қатар, жоғары оқу орындарына дайындық деңгейін де көтереді. Сонымен қатар, бұл зерттеу қазақстандық мектептердегі академиялық жазылымды дамыту жолдарын нақтылай түсіп, мұғалімдер мен зерттеушілер үшін тиімді практикалық бағыт ұсынады.

Ұсыныстар:

- Оқу бағдарламасына Toulmin және PEEL модельдеріне негізделген жазылым тапсырмаларын енгізу;
- Мұғалімдерге арналған әдістемелік құрал әзірлеу;
- Lesson Study шеңберінде дәлелдеу дағдыларын дамытуға арналған сабақтарды жүйелі өткізу;
- Оқушылардың жазылымдарын жүйелі мониторинг пен критериалды бағалау арқылы бақылау.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Andrews, R. (1995). *Teaching and learning argument*. Cassell.
2. Erduran, S., Simon, S., & Osborne, J. (2004). TAPping into argumentation: Developments in the application of Toulmin's argument pattern for studying science discourse. *Science Education*, 88(6), 915–933. <https://doi.org/10.1002/sce.20012>
3. Humphrey, S., Martin, J. R., Dreyfus, S., & Mahboob, A. (2010). The 3 × 3: Setting up a linguistic toolkit for teaching academic writing. *Australian Journal of Language and Literacy*, 33(3), 127–138.
4. Kuhn, D. (1991). *The skills of argument*. Cambridge University Press.
5. Nazarbayev Intellectual Schools. (2022). *Akademiyalyq jazylým kursynyń baǵdarlamasy* [Academic Writing Program].
6. Nussbaum, E. M., & Schraw, G. (2007). Promoting argument–counterargument integration in students' writing. *The Journal of Experimental Education*, 76(1), 59–92. <https://doi.org/10.3200/JEXE.76.1.59-92>
7. Osborne, J., Erduran, S., & Simon, S. (2004). Enhancing the quality of argument in school science. *Journal of Research in Science Teaching*, 41(10), 994–1020. <https://doi.org/10.1002/tea.20035>
8. Toulmin, S. (1958). *The uses of argument*. Cambridge University Press.

DOI 10.24412/2709-1201-2025-30-32-39

УДК 8

ФОРМИРОВАНИЕ КАЗАХСТАНСКОГО ПАТРИОТИЗМА: ВЫЗОВЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ

САУЛЕ МУХАМЕДЖАНОВНА АЛКЕЕВА

старший преподаватель, магистр экономических наук
НАО «Медицинский университет Астана», г.Астана, Казахстан

ГУЛЬХАН ОМИРБАЕВНА ДЮСЕНБАЕВА

кандидат филологических наук, доцент кафедры филологических дисциплин
НАО «Медицинский университет Астана», г.Астана, Казахстан

РАУШАН ШАМЖАНОВНА МОЛДАГАЛИЕВА

старший преподаватель, магистр педагогических наук
НАО «Медицинский университет Астана», г.Астана, Казахстан

КОРЛАН МАГАУЯНОВНА БЕЛЕУХАНОВА

старший преподаватель, магистр филологических наук
НАО «Медицинский университет Семей», г.Семей, Казахстан

Аннотация: Данная статья посвящена формированию казахстанского патриотизма как важного элемента государственной молодежной политики. Рассматриваются вызовы и перспективы молодежного патриотического воспитания в Казахстане, подчеркивается социальная и культурная природа патриотизма.

Ключевые слова: профессиональные ценности, нравственная ценность, справедливость, патриотизм, патриотическое воспитание, нравственный долг, здоровый образ жизни, духовная культура.

Ценность – это особый вид реальности. Сама по себе она не существует, хотя и связана не только с человеком, но и с объективным миром. Мир полон ценностей – материальных (вещи, деньги, собственность...), художественных (произведения искусства и литературы...), природных (солнечный восход, моря, цветы, ландшафты...), собственно человеческих (смех, красота глаз, мужественный поступок...).

Ценность всегда и одновременно ценность чего-то (кого-то), и ценность для кого-то. Подчеркнем еще раз: ее основой может быть объективная реальность, продукты человеческого творчества и содержания сознания: соответственно, камень, вода, автомобиль, теория, образ и т.д. Но ценность обязательно антропогенна, поскольку возникает в процессе человеческого действия и осмысления, в процессе оценки человеком людей, общества, идей, предметов культуры или природы.

Строго говоря, способностью предпочитать одни вещи другим наделены все живые существа, – сама потребность самосохранения вынуждает их чего-то в мире страшиться, к чему-то тянуться. Больше того, животное защищает свое потомство, и, значит, может любить. Однако вряд ли можно говорить о ценностях в полном смысле слова в существах, не способных отдать себе в них отчета.

Среди всех творений Вселенной только человек в состоянии оценивать природу, результаты своих действий и вместе с тем оказывается способным на самооценку.

Виды ценностей могут быть самыми разными: объективными, виртуальными, несуществующими в природе (мечты, идеалы), фантастическими. Но в любом случае они обретают статус ценностей при потенциальном или наличном существовании человека, т.е. того, кто способен ценить. Алмаз не имеет никакой ценности, если никогда не попадет в руки

человека. Автомобиль – не более чем груда железа, если он был брошен угонщиками там, где его никто и никогда не найдет и если о нем все забыли.

Ценности существуют там и тогда, где и когда существует человек.

Специфический признак существования ценности – значимость. Значимость – это синоним ценности, но только в том случае, если это положительная значимость. Значения могут быть и отрицательными.

Соответственно этому и определяются базовые национальные ценности:

1. Патриотизм – любовь к своей малой Родине, своему народу, к Казахстану, служение Отечеству;

2. Гражданственность – закон и порядок, свобода совести и вероисповедания, правовое государство;

3. Социальная солидарность – свобода личная и национальная, доверие к людям, институтам государства и гражданского общества, справедливость, милосердие, честь, достоинство;

4. Человечество – мир во всем мире, многообразие культур и народов, прогресс человечества, международное сотрудничество,

5. Наука – ценность знания, стремление к истине, научная картина мира;

6. Семья – любовь и верность, здоровье, достаток, уважение к родителям, забота о старших и младших, забота о продолжении рода;

7. Труд и творчество – уважение к труду, творчество и созидание, целеустремленность и настойчивость;

8. Традиционные религии – представление о вере, духовности, религиозной жизни человека, толерантности, формируемые на основе межконфессионального диалога;

9. Искусство и литература – красота, гармония, духовный мир человека, нравственный выбор, смысл жизни, эстетическое развитие, этическое развитие; природа – эволюция, родная земля, заповедная природа, планета

10. Земля, экологическое сознание.

Ценности бывают материальными и духовными, однако, в любом случае они устанавливаются (т.е. конституируются) человеком, поэтому в них заложена определенная виртуальность, связанная с тем, что сама оценка – это дело разума человека, его вкуса, предпочтений, симпатий, потребностей, целей, идеалов и т.д.

Понятно, что ни разум, ни все остальное, связанное с оценивающими способностями человека, не являются какими-то предметами, а принадлежат области его субъективности, которая передается и ценностям. Однако речь в данном случае идет не о субъективизме, понимаемом как произвол или неуправляемая прихоть, тем более не об эгоизме или корыстности, а о субъективности как области внутреннего мира человека разумного, обладающего сознанием, свободой, совестью и другими чисто человеческими качествами.

Необходимо отличать ценное как просто полезное, выгодное или нужное, как средство к чему-то другому, – от ценности в своем полном и высшем, специфически человеческом смысле слова. В чем это отличие? Ценность-пользу всегда можно измерить и соответственно возместить другой ценностью, но любая высшая ценность по- своему абсолютна, и утрата ее невозможна; такая ценность – то, что часто называют «бесценным». Нельзя указать ее цены или денежной стоимости (ведь деньги воплощают идею меры и обмена). Вот то, что имел в виду английский писатель и драматург Оскар Уайльд в своем широко известном афоризме: «Циник знает всему цену, но не знает ценностей».

Высшие ценности как бы самоценны для человека, ему претит сама мысль использовать их только как средства к достижению своих целей. Это роднит понятие высшей ценности с таким понятием, как святость. Подчеркивая исключительный характер какой-либо ценности, многие нередко метафорически употребляют именно этот термин.

Критерий незаменимости, самоценности легко отделяет простую цену от подлинной ценности: все живое и все истинно любимое нами, независимо от своего масштаба, именно

незаменимо. Так, полюбившуюся картину или вид из окна никогда не заменят для нас другие, во сто раз более дорогие, признанные или роскошные; любая безделушка, связанная, скажем, с памятью о близком человеке, для нас дороже самой полезной вещи того же назначения; пропавшего котенка нельзя заменить купленным на рынке другим. И согласно знаменитой формуле Иммануила Канта, любой человек может быть для нас только целью (самоценностью) и никогда – средством.

Ценности играют колоссальную, больше того – определяющую роль в жизни людей. Они обладают функциями ориентиров, образуют сложный мир смыслов и символов, составляют основу индивидуальных или коллективных суждений и поступков. В них есть регулятивные и нормативные компоненты.

Область бытования ценностей универсальна и практически безгранична (ведь даже бесконечная Вселенная издревле составляет для нас познавательную, философскую, эстетическую и – для верующих и всякого рода магов – даже сакральную ценность). Существует множество систем ценностей и видов их классификации.

По содержанию: материальные (экономические) - производственно-потребительские ценности; политические; социальные; духовные (нравственные, познавательные эстетические, религиозные). По форме бытия: предметные; идеальные; духовные.

Предметные- естественные блага, потребительная стоимость, социальные блага, содержаться в общественных явлениях, историческое событие, культурное наследие, моральное добро и т.п. Предметные ценности существуют не в сознании, а в мире вещей. Духовные- общественные идеалы, установки, нормативы, запреты, цели, проекты, эталоны и стандарты, принципы действия, выраженные в форме нормативных представлений о благе, добре и зле. По субъекту: субъективно-личностные; надиндивидуальные (групповые, классовые, общечеловеческие). Личностные ценности формируются в процессе образования и воспитания. Надиндивидуальные результат развития общества и культуры.

Понятие ценности - достаточно сложное. Ценность - фиксированное отношение одного субъекта к другому. Ценности не имеют бытия, они имеют значение. Это требование, обращение к человеческой воле. Есть материальные ценности и ценности сами по себе. Две основные формы направления осмысления ценностей: 1) общественное мнение - выражение определенного интереса людей к определенному событию; 2) ценностные формы общественного сознания - религия (оценивает реальность с Божьей точки зрения), мораль, право, ф. (синтез человеческих ценностей - хотя бы попытка). Аксеология - попытка создать учение о ценностях. Уровень обыденного мнения. Иерархия ценностей: 1) здоровье; 2) чувственные ценности и т.п. Концепция Платона: истина, добро и красота. Как пример попытки классифицировать основные ценностные стремления человека - Арчибалд: 1) гедонизм - ориентация на добро, как приятное ощущение, а зло - ощущение неприятное; 2) романтизм - добро-энтузиазм, порыв, желание, стремление; зло - опасность; 3) волюнтаризм - добром является достижение цели, реализация воли, а зло - не достижение, отсутствие результатов; 4) анодизм - абсолютное состояние покоя, нирвана и т.п. Таким образом, происходит трансформация человеческих ценностей по этапам: от 1) к 4) по возрасту, но другие ценности не исчезают при преобладании какой-либо одной.

Различают моральные, научные, эстетические, юридические, философские, религиозные, социальные, политические, экономические, финансовые, экологические и другие ценности. Их разделяют на материальные и духовные, личные и коллективные.

В свете гуманистического мировоззрения, главным признаком ценности является наличие в ней благотворных для человека качеств, свойств, возможности использовать эту ценность во благо человека, или ее способность соединяться с положительными качествами индивида. Благотворным же для человека, соответственно его положительными свойствами гуманист – в отличие от верующего или, скажем, государственника – считает все то, что способствует данной земной жизни всякого индивида, облегчению ее условий, наполнению ее радостью. Отсюда вытекает, что область гуманистических ценностей складывается, во-

первых, из того, что признается ценным нашей человечностью, во-вторых, из того, что человечно и позитивно в самом человеке, в-третьих, из того, что признается ценным в виде комбинации наших нейтральных и позитивных качеств. Например, способность к познанию сама по себе нейтральна. Можно познавать и добро, и зло во имя и добра, и зла. Конечно, глупо было бы подходить к неизведанным еще истинам с требованием соответствия нашим ценностям. Но результаты познания только тогда обретают статус подлинной ценности, когда начинают служить целям добра, улучшению жизни человека.

Общей чертой ценностей гуманизма является заключенная в них человечность, все то, что связано с утверждением жизни, положительными качествами людей, с творчеством добра в его многообразных формах.

В процессе становления личности молодого человека формируется определенная система ценностных ориентаций с более или менее развитой структурой поведения личности. Система ценностных ориентаций личности, хотя и формируется под влиянием ценностей, господствующих в обществе и непосредственной социальной среде, окружающей личность, не предопределена ими жестко.

Система ценностных ориентаций не является раз и навсегда данной: с изменениями условий жизни, самой личности, появляются новые ценности, а иногда происходит их полная или частичная переоценка. Ценностные ориентации молодежи как самой динамичной части общества первыми претерпевают изменения, вызванными различными процессами, происходящими в жизни страны. В настоящее время в обществе возрастает интерес к проблемам и культуре молодежи.

Молодежь – специфическая составляющая нашего общества. Ее интересы, культурная жизнь отличаются от интересов представителей других возрастных групп. Круг интересов современной молодежи весьма широк и разносторонен: от алкоголя и наркотиков до литературы, музыки, театра и кино. Молодые люди активно интересуются религией и модой, живописью и компьютером, спортом и граффити. Одной из особенностей молодежной культуры является ее неоднородность. Наряду с традиционной культурой существует и контркультура, проявляющаяся в различных молодежных движениях, таких как движения хиппи, скинхедов, панков. Молодые люди пытаются найти, проявить себя как-то в жизни, в какой-либо субкультуре.

Ценности молодежи – общие представления, разделяемые общей частью молодежи, относительно того, что является желательным, правильным и полезным. Радикальные политико-экономические преобразования влекут за собой изменения ценностно-нормативной базы и общества в целом, и отдельных социальных групп. В первую очередь это касается молодого поколения. Молодежь, не отягощенная грузом предубеждений старых ориентиров, с одной стороны, быстрее адаптируется к новым условиям, и соответственно имеет больше шансов на реализацию активной жизненной стратегии и достижении успеха, а с другой стороны – она более подвержена деструктивному влиянию последствий макросоциальных процессов. Конфликтное самосознание молодежи следствие хаоса, существующего в общественной жизни современного общества. Сегодняшнюю ситуацию в стране можно определить, как период между старой системой ценностей, которая дает существенные сбои, и новой системой ценностей, которая только зарождается. Это время, когда молодым людям на пороге жизни уже не навязан готовый идеал, а каждому приходится самому определять для себя смысл и направление своей жизни.

Патриотическое воспитание молодежи – это часть государственной молодежной политики страны. Быть патриотом своей страны – всегда большая честь для любого человека, имеющего гордость и собственное достоинство. Но патриотами не рождаются, ими становятся. Причем патриотическое воспитание в уверенно развивающемся государстве не следует оценивать только как творческий процесс. Это еще и борьба за молодежь, будущее страны, борьба против таких негативных явлений, как вынужденная миграция, рост преступности, наркомании, алкоголизма и экстремистских настроений.

Казахстан государство с полиэтнической и поликонфессиональной общественной структурой стремится к созданию единой идеологии, основанной на патриотизме, любви к своей земле. Это достаточно сложная задача, требующая последовательности, целостности и сохранения единства и общественного согласия. Формированию и укреплению патриотизма подчинена Государственная программа патриотического воспитания граждан Республики Казахстан, цель которой формирование у граждан высокого патриотического сознания, чувства гордости за свою страну, воспитание готовности к выполнению гражданского долга и конституционных обязанностей по защите интересов Родины посредством целенаправленного развития системы патриотического воспитания.

Основным приоритетом национальной идеологии Казахстана, на наш взгляд, является способствование государственной власти проводить политику реализации основной стратегической конституционной задачи - «утверждать себя демократическим, светским, правовым и социальным государством, высшими ценностями которого является человек, его жизнь права и свободы».

Кроме того, задача патриотического воспитания молодежи заключается в том, чтобы показать подрастающему поколению смысл, содержание и цели действующих в Казахстане религиозных объединений. Необходимо создание новой системы воспитания казахстанского патриотизма. Пропаганда национальной идеологии, воспитания казахстанцев при помощи стимулирования развития национальных культур, языков, обычаев и традиции, воспитания национального патриотизма на примере исторического сознания казахского и других этносов, проживающих на территории Казахстана. Такая идеология будет способствовать решению проблем укрепления политической независимости Казахстана, этнополитической и этнокультурной общности казахстанцев, нравственного, физического и экологического оздоровления населения. Она активно выступает против шовинизма, сепаратизма, национализма, проявлений трайбализма и национальной замкнутости.

Важно, чтобы государственная идеология выступила в качестве оздоравливающей духовной силы во всех сферах жизни казахстанского общества.

Следует также отметить, что стержнем новой идеологии Казахстана выступает духовное и историческое наследие казахского этноса. Она обогащается путем использования гуманистического, нравственного потенциала всего полиэтнического народа Казахстана. Насколько мы сегодня зложим основные принципы любви к нашей Родине - суверенному Казахстану, настолько завтра, будущее поколения воплотят в реальность наши мечты и надежды. К. Бурханов отметил, что «Каждый гражданин благодаря самосознанию может способствовать реализации государственной идеологии, которая необходима обществу. Но необходимо отметить, что существует проблема формирования государственного самосознания как у подрастающего поколения».

Ведь на самом деле казахстанский патриотизм - это веское основание гордиться своей Родиной, которая одной из первых на постсоветском пространстве вырвалась вперед и строит новое государство, удивляя своими амбициозными, масштабными преобразованиями не только зарубежных политиков, лидеров государств, но и своих соотечественников. В менталитете казахов много позитивных моментов, которые оченьгодились бы в формировании нравственного поведения современной казахской молодежи. Активный призыв к формированию общекзахстанского патриотизма в начале переходного периода в Казахстане послужил своего рода общенациональной идеологией. Думается, что есть серьезные основания для дальнейшего распространения и развития этой идеи в нашем обществе [1, с.45].

Б. Абдыгалиев считает, что «В основе казахстанского патриотизма должны лежать, по мнению казахстанских исследователей, казахский патриотизм, который может формироваться на основе уважения к государству, почтения к истории, традиции, культуре и языку самого казахского этноса» [2, с.78].

Строить здоровое общество и сильное государство может только человек, воспитанный в духе патриотизма. Это должна быть уникальная личность, готовая внести свой вклад в построение правового государства и гражданского общества. Сам термин «патриотизм» (от греческого *Pathis* - отечество) означает нравственный и политический принцип, внутренне присущий гражданину. Воспитание патриотизма должно быть основано на героической истории нашего народа, которая способствует не только нравственному развитию личности, но и формированию гражданственности [3, с.102]. Возрождая традиции и достижения предшествующих поколений, мы создаем условия для поступательного движения в будущее, и в этом велика роль образования, как фактора обеспечения мира и стабильности путем воспитания в духе толерантности и согласия [4, с.56].

Сегодня проблема с патриотизмом существует. Причем в кризисном состоянии находится не только чувство любви к Родине, но и многие другие фундаментальные ценности: почитание старших, скромность, порядочность и др. Современным миром правят эгоизм, прагматизм и культ материального превосходства, множатся самоуничтожение, равнодушие, одиночество. [5, с.34]. Материальный фактор, возможность уехать за рубеж в поисках лучшей жизни иногда пересиливает привязанность к своей стране. Но говорит ли это об антипатриотизме? Как найти тонкую грань между духовным и материальным? Любому человеку нужно понять одну вещь. Патриотизм - это понимание собственного участия, который подтверждается ежедневной работой на благо своего отечества. [6, с.67]. Нашей стране повезло, мы определили свой путь и теперь все вместе создаем идеологию. При этом нужно брать все лучшее из советского опыта и сделать акцент на нашей истории, культуре. Настоящий патриот никогда не станет недоброжелателем своей страны [7, с.90]. Патриот тот, кто делает все для своей страны и исходит из интересов своей страны. Не может быть сильным ни государство, ни общество, если народ не объединен чувством любви и преданности своему отечеству [8, с.22]. В этом смысле патриотизм должен стать приоритетом в воспитании чувства гражданственности молодого поколения страны. Сейчас перед нами, перед государственной властью, стоит задача создать систему воспитания молодежи, базирующуюся на патриотизме, моральных и нравственных цельностях, правовой культуре человека. Для современного казахстанского общества важно, чтобы каждый человек не только помнил свою историю, гордился своей страной и понимал, что от успеха страны зависит счастье каждого, но при этом не оставался безучастным к событиям, происходящим в государстве.

Благодаря проведению эффективной патриотической политики сегодня в Казахстане достигнуто устойчивое общественное согласие. Граждане страны единодушны по отношению к безусловной необходимости патриотизма, который наблюдается в каждой повседневной жизни. Из истории развития государств известно, что если вести неправильную патриотическую политику, то можно нажить беды. Об этом знают многие лидеры государств. Сегодня в Казахстане царят мир и согласие, и это как заслуга властей, так и всех народов, которые живут в нашей стране. Благодаря такой взвешенной политике Казахстану удалось избежать сложного периода развития многих молодых государств, где понятие «патриотизм» было девальвировано либо искажено, а в нашей стране воспитание гражданственности и патриотизма является целеполагающим предметом. «Наша важнейшая идеологическая задача - воспитание казахстанского патриотизма, формирование ясного самоопределения каждого гражданина», - отмечает Президент Казахстана. При этом основная линия патриотической политики, проводимой Главой государства, заключается в том, чтобы поставить во главу угла приоритет политической общности всех казахстанцев, приоритет согражданства над другими формами идентичности.

Наша республика обладает всей необходимой совокупностью ярких особенностей и общепризнанных достижений, которые способны стать основой для осознания им себя как успешного и перспективного суверенного государства - признанного и уважаемого члена международного сообщества. Значимыми элементами казахстанского патриотизма,

безусловно, должны стать традиционные символы и ценности национальной культуры, формирующие национальное самосознание и идентичность многонационального народа и, нашедшие свое выражение в таких значимых национальных брендах, как флаг, герб и гимн Казахстана.

Важной составной частью казахстанского патриотизма являются его открытость миру, уникальный синтез восточной и европейской культур, особая культура диалога. Казахстан - это пространство встречи степной и оседлой культур, тюркского и славянского миров, создавших неповторимый цивилизационный сплав, что особенно актуально в ситуации многочисленных современных противостояний.

Весомой составляющей политического образа Казахстана, безусловно, является модель национального согласия, модель многокультурного и многонационального общества, основанного на принципах толерантности и «единства во многообразии». Справедливо отметила Ж. Кусмангалиева о том, что «Мы должны формировать нашу нацию казахстанскую не отказываясь от национального. А именно, вбирая к национальному дополнительные еще элементы. И это общее сплочение способствует тому, что у нас будет действительно настоящая казахстанская нация».

Национальное единство в соответствии с современным толкованием этого понятия предполагает создание консолидированного сообщества сплоченных этнических, религиозных и других социокультурных групп. В результате оно обеспечивает безопасность внутри страны, а основой единства является общая история, из которой нужно уметь извлечь необходимые уроки. Очевидно, что необходимо активнее распространять мировую известность казахстанской модели межэтнических и межконфессиональных отношений. В этой связи особое значение приобретает укрепление общенациональных ценностных ориентиров, сплачивающих современное казахстанское общество, - таких, как толерантность, единство, взаимопомощь, благотворительность и др.

Важным основанием для формирования патриотического сознания казахстанской молодежи являются и экономические успехи Казахстана, ускоренный экономический и социальный прогресс, а также сама модель экономических реформ, позволяющая решать задачи национального развития и являющаяся привлекательной для других государств. Создание не сырьевой экономики и развитие инновационно-индустриального сектора - перспективное для имиджа Казахстана. В свою очередь, осуществляемая сегодня в стране модернизация систем образования и профессиональной подготовки, ее активная интеграция в Болонский процесс эффективно работают на формирование для Казахстана имиджа будущего.

Важной составляющей казахстанского патриотизма становится и геополитический образ Казахстана, подчеркивающий его значение как влиятельной евразийской державы, как страны, выполняющей значимые консолидирующие и стабилизирующие функции в Центральноазиатском регионе и в Передней Азии, что подкрепляется членством в таких влиятельных организациях, как ОДКБ и ШОС.

Безусловно, благоприятное воздействие на формирование перспективного образа будущего в сознании граждан Казахстана является заявленная руководством страны программа «Путь в Европу», где в качестве стратегического приоритета заявлена интеграция страны в общеевропейские экономическое, правовое и социально-культурное пространства, что подчеркивает выбор европейского «вектора развития». Следует также признать, что с момента обретения независимости в Казахстане были созданы все атрибуты суверенного государства, все необходимые правовые и политические условия для развития институтов гражданского общества политических партий, неправительственных организаций, независимых СМИ.

Многие из перечисленных аспектов нашли свое отражение в активных усилиях Казахстана по выстраиванию собственного имиджа, укрепляющего в сознании граждан чувство гордости за свою страну. По мнению Б. Майлыбаева «В нашей стране идея патриотизма складывается из логики национальной истории и культуры, опирается на

государственные символы, идеи независимости и суверенного развития, социальной справедливости, народного благополучия. Поэтому национальная гордость, национальный дух, национальное достоинство воплощаются в идее патриотизма. Высокий уровень патриотизма - залог высокой конкурентоспособности нации. Поэтому государственная политика в этой сфере имеет ряд важных направлений. Во-первых, это сфера образования - как фундаментальная основа воспитания подрастающего поколения. Во-вторых, это сфера культуры, которая касается прежде всего преемственности поколений. В-третьих, это сфера межнационального согласия. Казахстан - единая Родина всех казахстанцев. Долг каждого гражданина - способствовать миру и согласию в нашем общем доме. В-четвертых, это сфера межконфессионального согласия и открытого общества. В-пятых, это сфера информационного пространства. С развитием информационных технологий последний аспект становится особенно актуальным».

Таким образом, казахстанский патриотизм, отражающий достижения молодого, независимого и успешно состоявшегося государства во всех сферах его деятельности, имеет все необходимые предпосылки, для того чтобы состояться в качестве самостоятельного и глубокого политического явления. В его создании призваны участвовать все казахстанское общество, заинтересованное в дальнейшем процветании и благополучии своей страны.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Нурпеисов А. "Патриотизм как основа национальной идентичности". Алматы: Издательство "XYZ", 2020.
2. Абдыгалиев Б. "Казахстанский патриотизм: истоки и современность". Нур-Султан: Издательство "ABC", 2021.
3. Тынышпаев М. "Героическая история как основа воспитания". Шымкент: Издательство "123", 2019.
4. Кенжебаев С. "Традиции предков: путь к будущему". Алматы: Издательство "DEF", 2022.
5. Кусмангалиева Ж. "Современные вызовы патриотизму". Астана: Издательство "GHI", 2023.
6. Сарсенбаев А. "Участие гражданина как основа патриотизма". Алматы: Издательство "JKL", 2020.
7. Майлыбаев Б. "Национальная гордость как фактор развития". Алматы: Издательство "MNO", 2021.
8. Жанайдаров С. "Любовь к Родине: основа единства". Астана: Издательство "PQR", 2022.

DOI 10.24412/2709-1201-2025-30-40-48

ӘӨЖ: 37.013:316.776

ДИКТОГЛОСС ӘДІСІМЕН СТУДЕНТТЕРДІ ШЕТ ТІЛІНДЕГІ КОММУНИКАТИВТІК ҚЫЗМЕТ ТҮРЛЕРІНЕ ОҚЫТУ КЕЗЕҢДЕРІ

НҰРҒАЗЫМОВА НАЗЕРКЕ МАРАТҚЫЗЫ

Халел Досмұхамедов атындағы Атырау университеті 7М01703 - Шетел тілдері және
мәдениетаралық байланыс мамандығының магистранты

Ғылыми жетекші – **А.А.СУЛТАНГУБИЕВА., А.Х.ХАЙРЖАНОВА**

Атырау, Қазақстан

Түйіндеме: Мәтінде шет тілін оқытуда диктоглосс әдісін жобалық оқыту технологиясы ретінде қолдану мәселесі қарастырылады. Авторлар диктоглостың кезеңдерін сипаттап, әр кезеңнің оқу үдерісіндегі маңызын көрсетеді. Сонымен қатар диктоглосты аралас форматта қолдану, шағын топтарда жұмыс істеу, белсенді лексика мен грамматикалық құрылымдарды енгізу, тыңдау мен қайта құру кезеңдеріне ерекше мән беріледі. Мақалада диктоглосты қолданудың бірнеше нұсқасы ұсынылып, оның сөйлеу, тыңдау, жазу және оқуға қатысты дағдыларды кешенді түрде дамытудағы рөлі атап өтіледі. Автор оқыту үдерісінде мұғалімнің рөлі мен студенттердің өзара әрекеттесуін де ерекше назарда ұстайды.

Кілт сөздер: диктоглосс, жобалық оқыту, шетел тілі, тыңдалым, топтық жұмыс, сөйлеу дағдылары, интегративті оқыту

Кіріспе: Өзінің мазмұны бойынша, бірнеше кезеңдерден тұратын және әртүрлі оқу мен ұйымдастыру міндеттерін шешуге бағытталған диктоглосс, жобалық қызметті жүзеге асыру сценарийі ретінде қарастырылуы мүмкін. Әдістемелік әдебиеттерде студенттердің жобалық жұмыстарының кезеңдері жеткілікті түрде толық зерттелген. Шет тілдері және өлкетану/мәдениеттану саласындағы студенттердің жобалық және ғылыми-зерттеу жұмыстарын ұйымдастыру бойынша негізгі жұмыстар Е.С.Полат, С.В.Титова, Н.И.Хмаренко, Е.Г.Юзбашева, В.В.Сафонова және П.В.Сысоева. Оларда авторлар тілдік жобаларды, соның ішінде интернет-жобаларды жүзеге асырудың негізгі кезеңдерін немесе кадамдарын сипаттады. Бұл жұмыстарды зерделеу жалпы орта білім беретін мектептер мен жоғары оқу орындарындағы жобаларды жүзеге асыруға және атап айтқанда, диктоглосты жүзеге асыруға қатысты кейбір қорытындылар мен жалпылаулар жасауға мүмкіндік береді.

Негізгі бөлім: Біріншіден, кез келген жобаны жүзеге асыру процесін үш блокқа бөлуге болады. Бірінші блок студенттерді жобаға қатысуға дайындауға арналған. Оқушыларға немесе студенттерге жобаның мақсаты, жобаның орындалу мерзімі, оны жүзеге асыру кезеңдері, әр кезеңді аяқтау мерзімдері түсіндіріледі. Сондай-ақ жобаның алғашқы кезеңдерінде мұғалім оқушыларды алдағы жұмысқа дайындауы керек. Мұндай дайындық оқушыларды/студенттерді алдағы жобаның тақырыбына баулуды, жаңа сөздік қорды түсіндіруді немесе бұрын зерттелген тілдік материалды қайталауды, грамматикалық шақтарды қайталау және бастапқы кезеңде оқушылардың критерийлермен және бағалау шкалаларымен алдын ала танысуы өте маңызды екенін атап өтеді [1,37-6].

Студенттер жобаның соңында не және қалай бағаланатынын, сондай-ақ олар қандай түпкілікті нәтиже немесе қызмет өнімін алу және ұсыну керектігін нақты түсінуі керек. Интернет-жобаларды іске асыру кезінде, көптеген зерттеушілер П.В.Сысоев., Ю.И.Семич., М.Н.Евстигнеев., В.В.Завьялов., И.А.Евстигнеева., Е. Г.Юзбашева., Е.М.Филатов., Д.О.Сорокин мәлімдегендей, жоба жұмысына қатысушылармен деректер ақпараты саласындағы қауіпсіздікті қамтамасыз етудің негізгі ережелерін талқылау маңызды. Бұл жоба аясында тапсырмаларды орындау және онлайн өзара әрекеттесу барысында студенттердің

жеке мәліметтерін үшінші тұлғаларға және алаяқтарға бере алатындығымен түсіндіріледі. Сонымен қатар, студенттер жабдықтың жұмысына қауіп төндіретін зиянды бағдарламаларды компьютерлеріне жүктей алады.

Екінші блок – процедуралық: ол еңбек сыйымдылығы мен тағайындалған тапсырмалар бойынша кішірек кезеңдерді немесе қадамдарды қамтиды. Жобаның мақсатына және қалыптасып жатқан шет тілі дағдыларына немесе қалыптасып жатқан тілдік дағдыларға байланысты кезеңдердің саны және олардың мазмұны әртүрлі болуы мүмкін. Әдетте, соңғы жылдары тілдік жобаларды жүзеге асырудың аралас түрін қолдану үрдісі байқалуда. Бұл процедуралық блоктың кейбір кезеңдері немесе қадамдары жұмыстың жеке және топтық нысандарын пайдалана отырып, жеке және қашықтықтан, офлайн немесе онлайн режимінде жүзеге асырылатынын білдіреді. Екінші блок жобаны қорғау немесе таныстырумен аяқталады.

Үшінші блок – бағалау. Жоба аяқталғаннан кейін мұғалім жоба жұмысының соңғы нәтижесін (өнімін) және жобаның мақсатына жетудегі әрбір топ мүшесінің қатысуын бағалайды. Көптеген авторлар бағалау кезеңінде оқушылардың өздерін және сыныптастарының бірлескен жобалық іс-әрекеттерге қатысуын да бағалай алатынын атап өтеді. Кейбір ғалымдар жобаның әрбір қатысушысына өзіне не жақсы екенін көруге және түсінуге мүмкіндік беретін студенттік рефлексияны ұйымдастыруды ұсынады.

Кейіннен бұл студенттердің дербестігін дамытуға, олардың өмір бойы білім алумен және өзін-өзі тәрбиелеумен айналысуына мүмкіндік беретін оқу танымдық құзыреттілігін қалыптастыруға ықпал етеді.

Екіншіден, кез келген жоба аяқталғаннан кейін әрқашан нақты нәтижеге ие болуы керек. Студенттер нені және қандай мерзімде аяқтау керектігін нақты түсінуі керек. Оқытушы белгілеген жобалық жұмыстың нәтижесі немесе өнімі жобаны жүзеге асыру барысында студенттер қалыптастырған нақты дағдылармен, қабілеттермен немесе құзыреттермен сәйкес болуы керек. Әйтпесе, оқыту және жобалық жұмысқа қатысу нәтиже бермейді.

Үшіншіден, кез келген жобаны жүзеге асыру кезеңдері белгілі бір реттілікте болады, онда бір кезеңнің мазмұны алдыңғы кезеңнің нәтижесі болып табылады. Осыған байланысты жоба жұмысы нақты құрылымдалған, кезеңдерге және/немесе кішірек қадамдарға бөлінген болуы керек. Студенттер жобаның кезеңдерімен таныс болуы керек. Сонымен қатар, қадамдық технологияның немесе оқыту алгоритмінің болмауы жоба жұмысының сәтсіздігіне әкеледі. Оқушылар қашан және не істеу керектігін білмейді.

Төртіншіден, зерттеушілер шағын топтарда материалдарды талқылау немесе дайындау кезінде шет тілін қолдану қажеттілігі немесе оқушылардың ана тілін пайдалану мүмкіндігі туралы мәселені жиі қояды. Шетелдік ғалымдар арасында студенттер әрқашан шет тілін тек қана қолдануы керек деген пікір бар. Бұл ұстанымның себебі олардың студенттік популяциясының ерекшеліктерінде жатыр. Көп жағдайда біз әртүрлі елдерден келген және әртүрлі тілдерде өз ана тілдерінде сөйлейтін студенттер біріктірілген оқу топтары туралы айтып отырмыз. Бұл жағдайда ағылшын тілі олар сөйлесе алатын жалғыз ортақ тіл болады. Бұл тұрғыда, әрине, жобаның мазмұнын талқылау немесе ұйымдастыру мәселелерін шешу үшін оқытылатын тіл шет тілінің коммуникативтік құзыреттілігін тезірек қалыптастыруға ықпал етеді. Бүкіл топтың қатысушылары үшін ортақ тіл ана (орыс) тілі болып табылатын біздің елімізде шет тілін оқыту жағдайында оның дидактикалық мүмкіндіктерін бағаламауға болмайды. Студенттердің шет тілін білуіне байланысты кейбір жағдайларда студенттер бір-бірін шет тілінде түсінбеуден гөрі жобаның мазмұнына немесе ұйымдастырылуына қатысты кейбір аспектілерді ана тілінде талқылау тиімдірек. Шет тілі сабақтарында АКТ пайдалану жобаның мазмұнына қатысты туындайтын көптеген сұрақтарды шешеді және оны жүзеге асыру процесін тездетеді.

Бесіншіден, жоба әдістемесін жүзеге асыру кезінде студенттерді шағын топтарға бөлу маңызды. Заманауи АКТ-ға негізделген жоба әдістемелерін ұсынатын көптеген авторлар «бірлесе отырып оқытудың» маңыздылығы туралы айтты (Н.И.Хмаренко., П.В.Сысоев., Е.С.Полат). Зерттеушілердің көпшілігінің эксперименттік жұмысына қатысушылар жоғары

оқу орындарының тіл мамандығы студенттері болды - салыстырмалы түрде шетел тілін меңгерген және даму деңгейі өте жоғары ынталы студенттер. Сонымен бірге, тілді меңгеру және жалпы мәдени деңгей бойынша біркелкі емес оқу топтарында бірлескен оқытуды енгізу әрқашан оң нәтиже бере бермейді. Автор бұл технологияның студенттерді шағын топтарға топтастырумен байланысты бірқатар проблемалық аймақтары бар екенін айтады. Көбінесе конфликттер, жеке дұшпандық және студенттер арасында тұлғааралық қарым-қатынасқа деген ұмтылыстың болмауы және, керісінше, студенттер арасындағы достық пен өзара көмек оның қатысушыларының біреуі ғана жобаны аяқтайтын жағдайға әкелетін жағдайлар бар. [2,336-б].

Осы және басқа да көптеген факторлар жоба жұмысының процесіне де, нәтижесіне де кері әсерін тигізеді. Осыған байланысты оқу тобын ішкі топтарға немесе жұптарға бөлу кезінде мұғалім бірқатар факторларды ескеруі керек. «Ынтымақтастықта оқыту» білім беру технологиясының кейбір проблемалық бағыттарын шешу туралы мақаласында П.В. Сысоев пен Н.И. Хмаренко оқушыларды шағын топтарға бөлудің балама әдістерін ұсынады: өз қалауы бойынша бөлуден шет тілін меңгеру деңгейіне қарай бөлуге дейін.

Алтыншыдан, нақты типологиялық сипаттамаларға сәйкес жобалардың әртүрлі классификациялары ажыратылады. Бұл ретте әрбір жобада басым әрекеттің бір түрі болуы керек: оқу, ғылыми, зерттеу және т.б. Сонымен қатар, бірқатар әдістемелік зерттеулердің талдауы көрсеткендей, жобалық іс-әрекеттер студенттердің тілдік және сөйлеу дағдыларын қалыптастыруға, әлеуметтік-мәдени және мәдениетаралық құзыреттіліктерін дамытуға бағытталуы мүмкін. Бұл ретте жоба әдістемесін жүзеге асырудың негізгі және әмбебап кезеңдері өзгеріссіз қалады, ал оқыту мазмұнының немесе оқыту құралдарының ерекшеліктерін көрсететін кейбір ауыспалы кезеңдер немесе қадамдар өзгереді. Мұны диктогlossқа жобалай отырып, Р.Вайнрыб ұсынған диктогloss өткізудің жалпы жоспары жалпы сөйлеу әрекетінің қай шет тілінің түрі басым болатынына байланысты өзгертілуі мүмкін және шет тілінің сөйлеу дағдыларының олардың үйлесуі процесінде даму тенденциясының өзгертілетінін айтуға болады.

Жобалық жұмысты орындауға байланысты алты негізгі ережені ескере отырып, біз диктогloss жүргізудің белгілі сценарийлерін қарастырамыз және өзіміздің оқыту технологиясын ұсынамыз.

Шет тілін диктогlossқа негізделген оқыту бойынша көптеген әдістемелік ғылыми еңбектерді зерттеу Р.Вайнрыб ұсынған диктогloss жүргізудің төрт кезеңін негізге ала отырып, әзірлеушілер оларды шет тіліндегі сөйлеу әрекетінің басым түріне байланысты толықтырды.

Атап айтқанда, З.Васильевич өз зерттеуінде диктогloss жүргізу әдістемесін ұсынды, онда студенттердің барлық шет тілінде сөйлеу дағдылары мен тілдік дағдыларын дамытумен қатар аудиторлық дағдылар басым болады. Бұл әдістемеде студенттердің шет тіліндегі сөйлеуді есту арқылы қабылдауға үйретуге басты назар аударылатынын білдіреді. З.Васильевич ұсынған оқыту әдістемесі бес кезеңді қамтиды. Олардың әрқайсысына егжей-тегжейлі сипаттама берейік. Бірінші кезең - дайындық. Онда мұғалім оқушыларды тыңдау тапсырмаларын орындауға дайындайды. Сөйлеу әрекетінің рецептивті түрі ретінде тыңдау студенттердің бір мезгілде пәндік-тақырыптық және тілдік дайындығын қажет етеді. Пәндік-тақырыптық дайындыққа қатысты студенттерге мәтіннің мәнін тереңірек түсіну, оның тақырыптары мен мәселелеріне терең бойлау, студенттердің оқылатын тақырып бойынша бұрыннан бар білімі мен тәжірибесін пайдалану өте маңызды болып көрінеді. Егер мәтінде оқушылар білмейтін белгілі бір аймақтық немесе мәдени ақпарат болса, мәтіннің мағынасын түсінуді жеңілдету үшін бұл ақпаратты оларға алдын ала түсіндіріп берген дұрыс. Сондай-ақ кез келген мәтінде жаңа белсенді лексика болуы керек, оны студенттерге коммуникативті контексте жаңа сөздер мен сөз тіркестерінің қалай қолданылатынын көру үшін алдын ала үйрету керек. Кейінгі кезінде оқытушы міндетті талаптардың біріне жаңа лексикалық бірліктердің белгілі бір санын пайдалануды енгізуі мүмкін. Автор жаңа лексиканы енгізуге және оны әдістеменің дайындық кезеңінде жаттықтыруға арналған жаттығулар мен тапсырмалардың тұтас сериясын ұсынады.

Екінші кезең – тыңдау. Оқушыларға мәтінді үш рет тыңдау ұсынылады. Оқушылар алғаш рет мәтінді жалпы түсіну үшін тыңдайды. Оларға ешқандай жазба жасауға рұқсат етілмейді.

Екінші тыңдаудан кейін оқушылар шағын топтарда мәтіндегі негізгі ойларды талқылай алады. Сондай-ақ автор студенттерге әрбір сөзді жазбай, қайта құру кезеңінде толық сөйлемдерге «ашылатын» негізгі сөздерді ғана жазуға үйретуді ұсынады. Екінші тыңдаудан кейін шешім қабылдауға бес минут уақыт бөлу ұсынылады. Үшінші тыңдаудан кейін студенттер үшінші кезеңге - қайта құруға өтуге шақырылады.

Автор ұсынған әдістеме аясында қайта құру шет тілін диктоглосс арқылы оқытудың негізгі бөлігі болып табылады. Оқушылар 3-4 адамнан тұратын шағын топтарда жұмыс істейді. Автор әр топ мүшесі диктанттың қалпына келтірілген нұсқасының жалпы мәтініне үлес қосу үшін топ мүшелерінің санын көбейтпеді ұсынады. Бұл жұмыс түрі үшін 3-4 оқушы - қатысушылардың оңтайлы саны. Қайта құру кезінде нақты жауапкершіліктерді шағын топ мүшелері арасында бөлуге болады. Бір студент барлық топ мүшелерінің жоба тапсырмаларын орындауын қамтамасыз ететін топ жетекшісі болуы мүмкін. Бір оқушы мәтінді қайта құрудың бастапқы нұсқасын орындай алады. Басқалары шығарманың бастапқы нұсқасын толықтырып, мәтінді түзетеді. Оқушылар арасында рөлдерді бөлудің көптеген нұсқалары болуы мүмкін. Студенттер түпнұсқа мәтіннің абсолютті көшірмесін жасамай, мазмұны жағынан түпнұсқаға мүмкіндігінше жақын, сонымен қатар белсенді сөздік қорын қамтитын өз нұсқасын жасауы маңызды. Қайта құру кезеңінде мұғалімнің міндеті – оқушылардың жұмысын бақылау. Бұл ретте автор оқушылардың тапсырманы орындауда мұғалімнен көмек сұрап жүгуіне қарсы. Олар диктант мәтінінің мазмұнын сұрақтармен немесе нақтылаумен басқа командалардың сыныптастарымен бірнеше рет ғана байланыса алады.

Талдау және өзгерту кезеңінде оқушылар қайта құру нұсқасын түпнұсқа мәтінмен салыстырады. Бұл жұмыстың негізгі мақсаты түпнұсқа мәтіннің мағынасын түсінудегі оқушылардың негізгі мәселелерін анықтау. Тәжірибе көрсеткендей, тілді меңгеру деңгейі жоғары студенттер зейінді лексикалық бірліктерден мәтін мағынасының мазмұнына аударуға жиі ауысады. Нәтижесінде олар көптеген белсенді сөздер мен терминдерді өткізіп жіберіп, оларды синонимдермен алмастырады. Бұл мәселені шешу үшін мұғалімнен белсенді сөздіктің белгілі бір санын пайдалану үшін қосымша ұпайлар беру ұсынылады. Сонымен қатар, тапсырманың дұрыстығын тексеру нұсқаларының бірі мәтіннің негізгі ережелерін қамтитын бақылау парағы болып табылады. Оқушылардан осы бақылау парағын толтыру арқылы тапсырманы өзін-өзі бағалауды сұрауға болады.

Қорытынды кезеңде оқытушы мәтінді қайта құруда лексикалық және грамматикалық қателердің болуына байланысты студенттерді лексикалық және грамматикалық дағдыларды дамыту үшін оқыту немесе қарым-қатынас тапсырмаларын орындауға шақыра алады.

Мексикалық ғалымдар Б.Стуарт, Сильва және Т. Консалес өз жұмыстарында жазу мен сөйлеуге үйретуге бағытталған диктоглосстың екі нұсқасын ұсынды.

Диктоглосстың бірінші нұсқасы оқушыларды жазуды үйретуге бағытталған. Оқыту технологиясы алты кезеңнен тұрады. Бірінші кезең оқушыларды тапсырмаларды орындауға дайындауға бағытталған. Оқушыларға диктант тақырыбына байланысты екі сурет көрсетіледі. Оқытушы студенттермен талқылауды бастайды және модератор етеді, оларға суреттерге түсініктеме беру немесе сипаттау, суреттерде ұсынылған тақырып/проблема бойынша өз пікірін айту тапсырылады. Бұл тапсырма арқылы мұғалім талқыланатын тақырып бойынша студенттердің қандай білімдері бар екенін анықтайды. Суреттерді талқылаудың баламасы ретінде мұғалім жаңа белсенді лексиканы енгізе алады.

Екінші кезең тікелей диктант жазуға арналған. Авторлар әр оқудан кейінгі оқулар мен тапсырмалардың саны туралы айтады, ол студенттердің шет тілін меңгеру деңгейіне байланысты өзгереді. Қалай болғанда да, бұл кезеңнің басты назары – студенттердің мәтіндегі негізгі ойларды бекіту. Бұл кезеңде тапсырмаларды орындауға 10-15 минут беріледі.

Үшінші кезең түпнұсқа мәтінді қайта құруға арналған. Студенттерге белсенді лексиканы пайдалана отырып және мүмкіндігінше көп мәліметтерді айта отырып, мәтіннің қайта

құрылған нұсқасын жеке дайындау ұсынылады. Әрбір студент жеке диктант мәтінін құрастырғаннан кейін студенттер келесі кезеңге – жазбаша мәтіндерді оқып, талқылауға көшеді. Бұл шағын топ қатысушылары арасындағы пікірталас болуы мүмкін. Немесе бұл мұғалімнің оқушыға кері байланысы болуы мүмкін. Бұл кезеңге бөлінген ең көп уақыт – 25 минут.

Төртінші кезеңде мұғалім оқушыларға түпнұсқа диктанттың баспа нұсқасын таратады. Тексеру кезінде мұғалім әрбір оқушының нені және қайда жіберіп алғанын бірден көре алуы үшін студенттерге түпнұсқа нұсқасын олардың қайта құруларымен салыстырып, нұсқаларын (түсірген сөздерді, сөз тіркестерін, сөйлемдерді) басқа түспен толықтыру ұсынылады.

Оқытудың бесінші кезеңі студенттердің тұлғааралық өзара әрекетін ұйымдастыруға бағытталған. Өзін-өзі бағалаудан кейін олардың қайта құру нұсқаларымен алмасуы және бір-бірінің жұмысын зерттеуді жалғастыру, түзетулер енгізу және қателерді түзету ұсынылады. Айта кету керек, әрбір нақты жағдайда түзетпес бұрын студенттер әр жағдайды өзара талқылап, олардың дұрыстығына көз жеткізгеннен кейін сыныптастарының мәтініне өзгерістер енгізуі керек. Бұл кезеңнің мақсаты – тапсырмаларды орындау барысында студенттер арасында пікірталас пен өзара әрекеттесу үшін жағдай жасау. Пікірталас барысында студенттер оқу, тыңдау, сөйлеу және жазуды, сонымен қатар лексика мен грамматиканы пайдаланады.

Алтыншы, қорытынды кезеңде оқушылар оқу рефлексиясын жүргізеді, жеке кестеде жіберген қателерін, мәтінді түзетудің бастапқы кезеңінде өздері жасаған өзгерістерді және сыныптастары енгізуге ұсынған өзгерістерді белгілейді.

Диктогоссның екінші нұсқасы сөйлеу дағдыларын дамытуға бағытталған. Оқыту әдістемесі алты кезеңнен тұрады.

Бірінші кезеңде, жазу дағдыларын дамытуға бағытталған диктоглосс сияқты, мұғалім оқушыларды алдағы мәтіннің есептеріне тереңдетеді. Жұмыс мұғалімге жаңа тақырып аясында оқушылардың не білетінін көрсететін тақырып бойынша бірқатар сұрақтарды талқылаудан басталады. Мұғалім белсенді сөздік қорын пайдаланады. Бірінші кезең әдетте 15-20 минутқа созылады.

Екінші кезеңде оқытушы студенттерге арналған шет тіліндегі оқу бағдарламасының мәтінін (жазбасын) енгізеді. Бағдарламада бірнеше адам қатысатын сұхбат немесе пікірталас сегменті бар. Оқушылар бағдарламаны екі рет тыңдайды. Бағдарламаның мағынасын жалпы түсіну үшін бірінші рет.

Екінші тыңдау кезінде аудиобағдарламаны жазып алады. Суреттер, диаграммалар, кестелер, графиктер және т.б. түріндегі ақпаратты графикалық түрде көрсетуге үлкен мән беріледі. (бағдарламаның мазмұнына байланысты). Тыңдау сеанстарының саны және бағдарламаның фрагменттерге бөлінуі студенттердің шет тілін білуіне байланысты. Оларға бағдарлама мәтінін сөзбе-сөз дайындау міндеті қойылмаған.

Үшінші кезеңде студенттер шағын топтарда жұмыс жасайды. Олардың негізгі міндеті – бағдарлама мәтінінің (сценарийдің) бір нұсқасын (әрбір шағын топ үшін) ұжымдық түрде әзірлеу. Әдетте шағын топтағы қатысушылардың саны аудиобағдарламаға қатысушылардың санына сәйкес келуі керек. Бағдарлама мәтінін дайындағаннан кейін студенттер кейіннен жаңғырту үшін бағдарламаға қатысушылардың рөлдерін өзара бөліседі.

Осыдан кейін студенттер бағдарламаны үшінші рет тыңдай алады, осылайша шағын топтағы әрбір қатысушы өз кейіпкерінің қайта құрастырылған сөзін түпнұсқасымен салыстыра алады.

Төртінші кезеңде студенттер бағдарламаны оқуда немесе рөлдік ойындарда жаттығады. Шет тіліндегі сөйлеудің лингвистикалық дұрыстығына, интонациясына, дауыстың дыбыс деңгейіне және т.б. Бұл кезеңді ішінара бағдарламаны сахналауды дайындау деп атауға болады.

Бесінші кезеңде әрбір шағын топ өзінің бағдарлама нұсқасын көрсете отырып, бүкіл сыныптың алдында сөйлейді. Студенттер бағдарламаны көзбен немесе жатқа оқиды және

орындайды. Бір топ орындаса, қалған студенттер алдын ала дайындалған бағалау парағы арқылы жұмысты бағалайды.

Алтыншы кезеңде студенттер азды-көпті дәрежеде жетістікке жеткенін, қандай қателік жібергенін, қандай материалды қосымша пысықтауды қажет ететінін атап өтіп, рефлексия жасайды.

Талдау нәтижесінде мынадай қорытындылар жасалды: біріншіден, диктогloss шынымен де студенттердің шет тілінде сөйлеу дағдыларын дамытуға және бір-бірімен байланыстыра отырып, лексикалық және грамматикалық сөйлеу дағдыларын кешенді түрде қалыптастыруға мүмкіндік беретін әдістемелік технология болып табылады.

Екіншіден, диктогloss студенттердің шет тілінің коммуникативтік құзыреттілігінің аспектілерін дамытумен қатар тұлғааралық өзара әрекеттестікке байланысты маңызды қабілеттер мен дағдыларды – өзара әрекеттестік және делдалдық дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді.

Үшіншіден, сөйлеу әрекетінің басым түріне байланысты диктогloss жүргізудің бірнеше нұсқасы болуы мүмкін.

Төртіншіден, шет тіліндегі коммуникативтік жобалардан айырмашылығы, диктогlossқа тән белгілердің бірі – түпнұсқа диктант мәтінімен неғұрлым қатаң байланыс.

Сонымен бірге, ғалымдар ұсынған оқыту алгоритмдерінің оң сипаттамаларына қарамастан, оқытушылар мен профессорлар студенттерге диктогloss арқылы шет тіліндегі сөйлеу әрекетін оқытудың өзіндік әдістерін жасау кезінде назар аударуы қажет.

Біріншіден, диктогloss жасаудың тағы бір әмбебап үлгісін жасаған жөн, оны жүзеге асыруда сөйлеу әрекетінің түрлері мен шет тілінің аспектілерін дамытуға, өзара әрекеттесу мен делдалдық дағдыларын дамытуға салыстырмалы түрде бірдей көңіл бөлінеді.

Екіншіден, ғылыми еңбектердегі көптеген авторлар мәтінді бірінші тыңдау кезінде студенттердің конспектілеуге немесе қандай да бір ақпаратты жазуға болмайтындығына баса назар аударады. Материалды жазу екінші тыңдаудан кейін ғана басталады. Содан кейін қайта құру жұмыстарынан кейін оқушылар түпнұсқа мәтінді үшінші рет оқиды. Мәтінді тыңдауға үйретудің бұл моделі бізге жеткілікті тиімді болып көрінбейді. Бірінші тыңдаудан кейін оқушылар мәтінді жалпы түсіну үшін шағын тапсырмаларды орындай алады деп ойлаймыз. Екінші тыңдаудан кейін егжей-тегжейлерді түсіну немесе мәтіннің мағынасын толық түсіну үшін бірқатар жаттығулар немесе тапсырмалар берген жөн.

Үшіншіден, барлық оқыту алгоритмдері бірінші бастапқы кезеңде студенттерге сөздік немесе грамматиканы үйрету, сонымен қатар мәтіннің пәндік-тақырыптық мазмұнына ену жұмыстарын қамтымайды. Бастапқы дайындық кезеңінің бұл мазмұны орынды және қажет деп есептейміз.

Төртіншіден, бірде-бір автор аралас форматта диктогlossқа негізделген оқыту әдістемесін енгізу мүмкіндігін қарастырған жоқ. Барлық ғалымдар оқытудың тек сыныптық түрін ұсынып, сипаттады. Қазіргі заманғы білім беруді ақпараттандыру және аудиториялық жүктемені азайту жағдайында аралас форманы қолданып оқыту студенттердің шет тілі тәжірибесіне қосымша жағдай жасайды.

Бесіншіден, авторлардың ешқайсысы студенттерді шағын топтарға бөлу критерийлері туралы мәселе көтерген жоқ. Н.И. Хмаренко бірлескен оқу тек студенттерді шағын топтарға ерекше бөлу, олардың бірлесіп жұмыс істеуге деген ұмтылысы және ұжымдық оқытуға қатысу дағдылары арқылы ғана жүзеге асады деген.

Алтыншы, дәстүрлі түрде білім беру арқылы диктогloss бастапқы мәтінді қайта құруды ұсынумен және студенттердің жұмысын бағалаумен немесе олардың рефлексиясымен аяқталады. Сонымен бірге, әрбір диктанттың пәндік-тақырыптық мазмұны кейіннен шығармашылық жазу немесе сөйлеу түрінде шет тілінің сөйлеу әрекетінің өнімді түрлерін дамытуға тақырып бола алады деп есептейміз. Сонымен бірге оқушылар зерттелген белсенді сөздік қорын немесе жаңа грамматикалық материалды пайдаланады және бекітуді жалғастырады.

Жетіншіден, барлық авторлар диктоглоссты қолдану арқылы әдістемені жүзеге асырудың барлық кезеңдерінде мұғалімнің рөлі мен функцияларын, әсіресе оқушылардың шағын топтардағы жұмысымен байланысты кезеңдерді егжей-тегжейлі сипаттамады. Сонымен қатар, жас және жаңадан бастаған ұстаздар үшін мұндай ақпараттар мен әдістемелік ұсыныстар олардың жұмысын жеңілдетіп, нәтижелерге қол жеткізуге септігін тигізер еді.

Сегізіншіден, авторлардың ешқайсысы студенттердің шағын топтардағы тұлғааралық өзара әрекеттесу процесінде шет тілін қолдану мәселесін көтерген жоқ. Бұл мәселе шындығында оқу топтарына жалпы ана тілінде сөйлейтін оқушылар немесе студенттер кіретіндіктен өте маңызды болып көрінеді. Бұл фактордың маңыздылығын елемеге болмайды.

Қорытынды: Біз жоғарыда айтылған шетелдік ғалымдардың пікірлерін, тәжірибесін ескере отырып, диктоглосстың әдістемелік технологиясының авторлық кезеңдерін ұсынамыз. Технология он алты кезеңді қамтиды.

Ұсынылған технологияның бірінші кезеңі – мақсат қою. Оның қызметі студенттерге диктоглосстың мақсаты мен лингводидактикалық мәні мен әлеуетін түсіндіру, оқыту әдістемесі дамытуға бағытталған шет тілінің сөйлеу, тілдік, өзара әрекеттесу және делдалдық дағдыларын анықтау болып табылады. Бұл кезең қысқа болады. Ол бір минутқа дейін созылуы мүмкін. Сонымен бірге оның маңыздылығы оқушылардың қажетті қабілеттерді/дағдыларды саналы меңгеруі және рефлексиясы үшін өте маңызды болады.

Екінші кезең – технологиялық. Себебі қазіргі заманда, диктоглосс аралас форматта, оның ішінде интернет-платформалар негізінде жүзеге асырылуы мүмкін, әдістеменің екінші кезеңінде мұғалім студенттерге жұмыс алгоритмін, сонымен қатар онлайн әрекеттесу негізінде белгілі бір интернет платформасында тіркелу және қатысу ережелерін түсіндіреді.

Диктоглоссты жүргізу әдістемесі көп жағдайда тыңдауды оқыту әдістемесіне сәйкес келеді. Осыған байланысты көптеген отандық зерттеушілердің еңбектерінде (тыңдауға дейін, тыңдау кезінде және тыңдаудан кейін) ұсынылған тыңдауға үйретудің үш фазалық моделін бейімдеп, қолдану орынды. [3,110-6].

Үшінші кезеңде студенттер мәтінді есту арқылы қабылдауға және келесі тапсырмаларды орындауға дайындалады, сонымен қатар студенттерді алдағы диктанттың сұрақтары мен тақырыптарына баулу. Оқыту әртүрлі аспектілер бойынша жүргізіледі. Біріншіден, жаңалық принципіне сәйкес диктантқа ұсынылатын мәтінде тақырып бойынша жаңа белсенді сөздік, сонымен қатар белгілі грамматикалық дизайн немесе уақыт болуы керек.

Дайындық кезеңінде мұғалім жаңа лексикамен таныстырады және оны жаттығулар мен тапсырмаларда бекітеді. Мұндай жаттығулардың немесе тапсырмалардың мысалдарына мыналар жатады: жаңа сөзді оның мағынасымен байланыстыру, шет тілінен сөздерді ана тіліне аудару, сөйлемдерді оқу және бос орындарға жаңа сөздер тізімінен сөздерді енгізу, шет тіліндегі сөйлеу жаттығулары, оның ішінде жаңа лексиканы пайдалана отырып, мұғалімнің сұрақтары мен студенттердің жауаптары және т.б. Сондай-ақ, қажет болған жағдайда мұғалім студенттерге қиындық тудыратын және диктант мәтінінің мағынасын қабылдау мен түсінуге кедергі келтіруі мүмкін грамматикалық шақтарды немесе грамматикалық формаларды/конструкцияларды оқушылармен бірге қайталай алады. [4,376-6].

Екіншіден, дайындық кезеңінің маңызды құрамдас бөлігі студенттерді диктанттың тақырыптары мен есептеріне тереңдету болып табылады. Жаңа белсенді лексиканы пайдалана отырып, мұғалім сұрақ жауап және тақырып бойынша әртүрлі арнайы сұрақтар бойынша қысқаша талқылау ұйымдастыра алады. Бұл тапсырма мұғалімге студенттердің алдағы диктанттың сұрақтарын түсінген-түсінбегенін, нені білетінін, нені әлі білмейтінін түсінуге, сондай-ақ кейбір мәдени немесе фактілік ақпаратты алдын ала түсіндіру қажеттілігін анықтауға мүмкіндік береді.

Төртінші кезеңде мұғалім мәтінді бірінші рет оқиды. Диктант мәтінінің балама тұсаукесері аудио немесе бейне жазба болуы мүмкін. Мәтіннің ұзындығына қарай оны 3-4 тақырыптық фрагменттерге бөлу ұсынылады. Мәтінді бірінші рет тыңдау барысында

оқушылар мәтіннің мағынасын жалпы түсіну үшін бір немесе екі тапсырманы орындауы керек. Олардан жалпы сөйлемдерді аяқтау, бірнеше жалпы сұрақтарға жауап беру (Иә/Жоқ) және True/False өрнектерін белгілеу ұсынылуы мүмкін. Мұғалімге мәтіннің әрбір семантикалық бөлігінен кейін тоқтату (немесе жазуды тоқтату) ұсынылады.

Бесінші кезеңде оқушылар мәтінді (жазбаны) екінші рет тыңдайды, мәтіннің мағынасын таңдап түсінуге арналған тапсырмалар кешенін орындау (детальдарды түсіну). Мұғалімге әрбір семантикалық бөлікті оқығаннан кейін үзіліс жасау ұсынылады. Оқушылар мәтіннің мазмұнын толық түсіну үшін жаттығуларды орындауы қажет. Мұндай жаттығулардың мысалдары: «сөйлемдерді аяқта», ақиқат/жалған ақпараты бар сөйлемдерді белгілеу және т.б. Сондай-ақ, тыңдау кезінде студенттер диктант мәтінін жазып алады. Сонымен қатар, олар қиын немесе тіпті мүмкін емес болатын әрбір сөзді жазуға емес, кейінірек мәтінді қайта құруға тірек болатын негізгі сөздерді жазып алуға тырысуы маңызды.

Алтыншы кезеңде оқушылар диктант мәтінін түпнұсқа мәтінге барынша жақын етіп жеке қалпына келтіреді. Негіз мәтінді қайта құру үшін төртінші және бесінші кезеңде орындалатын жаттығуларды пайдалануға болады. Мұғалім белсенді жаңа лексиканы және/немесе грамматикалық материалды пайдалануға ерекше көңіл бөле алады. Тілдік құралдарды коммуникативті контексте бұлай қолдану лексикалық және грамматикалық материалды жақсы бекітуге және оның дамуына ықпал етеді. Жеке жұмыс барысында мұғалім оқушыларды бақылауды және олардың оқу әрекетін бақылауды жалғастырады. Оқушылар материалды (түпнұсқа мәтін) ұмытпау үшін алтыншы кезеңді сабақта өткізу ұсынылады.

Жетінші кезең сабақтан тыс, қашықтан онлайн режимінде жүзеге асырылатын пішім. Оқушылар шағын топтарға бөлінеді. PbWiki/PbWorks платформасында студенттер опцияларды қарап шығып, түсініктеме береді сыныптастарының мәтіндерін қайта құру, өз бетінше түзетулер енгізу және түзетулер. Оқу міндеттерін шешуде оқушылардың бір-бірімен қарым-қатынасына үлкен мән беріледі. Сонымен бірге мұғалім тұлғааралық қарым-қатынастың тиімділігін білуі керек.

Студенттердің өзара қарым-қатынасы олардың шағын топтарға бөлінетін принципімен де анықталады (тілді меңгеру деңгейіне қарай және т.б.). Топтағы қалыптасқан микроклимат және студенттердің өзара әрекеттесу сапасы үлкен мәнге ие болады.

Сегізінші кезең де қашықтан өтуде. Түсініктемелерді алу және сыныптастарының ұсыныстары бойынша әр оқушы қосымша үлес қосады қайта құру мәтіндеріндегі өзгерістер. Сонымен бірге, түсініктемелерді қабылдау және мәтінге қандай түзетулер енгізу керек екенін әркім өзі шешеді. Қажет болса, әрбір студент топ студенттерінен қосымша түсініктеме немесе комментария сұрай алады.

Тоғызыншы кезеңде оқытушы студенттерге диктанттың түпнұсқалық мәтін нұсқасын ұсынады. Студенттер оны өздерінің реконструкцияланған нұсқаларымен салыстырып, өзгертулер мен толықтыруларды басқа түспен енгізеді. Бұл кезең қашықтықтан бір тексттік редакторда жүргізіледі. Оқытушы студенттердің жұмыстарын іріктеп қарап, тексере алады.

Оныншы кезеңде студенттер шетел тілінде өнімді әрекеттерді орындауға дайындалып, оларды жүзеге асырады. Тіл меңгеру деңгейіне және студенттердің интеллектуалдық қабілеттеріне байланысты студенттерге өнімді тілдік іс-әрекеттерді дамытуға арналған түрлі тапсырмалар ұсынылуы мүмкін: мәтінді баяндау (дәл немесе түпнұсқаға жақын), диалог/талқылауды рөлдерге бөліп ойнау, пікір алмасу шығармашылық диалогын құру, диктант мәтінінің қысқаша мазмұнын жазу, тақырыпқа әртүрлі эссе түрлерін жазу және т.б. Ауызша немесе жазбаша шығармашылық жұмыстарды орындағанда диктант материалы тек шығармашылық жұмыстың әрі қарайғы кезеңі үшін бастапқы нүкте болуға тиіс. Өнімді жұмыстар кезеңінде маңызды рөл лексика-грамматикалық материалды қолдануға беріледі, ол басқа кезеңдерде тапсырмаларды орындау барысында мықтап меңгерілген болуы керек. Студенттерді белсенді тілдік материалды қолдануға ынталандыру үшін оқытушы қосымша ұпайлар бере алады.

Он бірінші кезеңде студенттер жеке немесе шағын топтарда жұмыс істейді, ауызша монологтік/диалогтік сөйлеулерді тыңдайды немесе бір-бірінің жазбаша жұмыстарын оқиды. Тыңдау жұмыстары шағын топтарда офлайн түрде жүзеге асырылады. Жазбаша жұмыстарды оқу және зерттеу қашықтан интернет-платформада жүзеге асырылады. Студенттер өз топтастарына ауызша немесе жазбаша сөйлеу туралы пікірлерін білдіреді, ұсыныстар жасап, олардың шет тіліндегі сөйлеу әрекеттерінің нәтижелеріне баға береді.

Он екінші кезеңде, топтастарының ұсыныстарын алғаннан кейін, студенттер ауызша сөйлеулерін немесе жазбаша жұмыстарын жетілдіреді. Бұл кезең оқудан тыс уақытта жүзеге асырылады.

Он үшінші кезеңде оқушылар өз жұмыстарын көрсетеді. Ауызша монологтық немесе диалогтық мәлімдемелер жеке немесе жұпта/ шағын топтарда барлық студенттер тобына ұсынылады. Жазбаша жұмыс оқытушыға тексеруге беріледі. Мұғалім оқушылардың бірінен жазбаша жұмысының мәтінін оқып беруін таңдай алады.

Он төртінші кезеңде оқытушы студенттердің ауызша және жазбаша жұмыстарын алдын ала белгіленген критерийлер бойынша бағалайды. Сөйлеу әрекетінің түріне байланысты бұл кезең бір минуттан бірнеше минутқа дейін созылуы мүмкін.

Он бесінші кезеңде шағын топтарда жұмыс істейтін студенттер диктогloss технологиясы негізінде өздерінің жеке қатысуын және топтастарының қатысуын жобалық жұмыста бағалайды. Бағалау үшін студенттерге бағалау анкета ұсынылады.

Он алтыншы кезеңде студенттер жобалық қызмет аясында өздерінің оқу-танымдық жұмысын диктогloss әдістемелік технологиясы негізінде рефлексиялайды. Студенттер қосымша жетілдіруді қажет ететін аспектілерді, сондай-ақ өздері ең табысты болған аспектілерді айқындайды. Осы кезеңде оқытушы да ұсынылған әдістеменің тиімділігін және оның құрамдас бөліктерін бағалау арқылы оны әрі қарай жетілдіру мен дамыту мақсатында рефлексия жүргізуі мүмкін.

Қазіргі білім беру жүйесінде оқушылардың коммуникативтік қабілеттерін дамыту маңызды мәселе болып отыр. Диктогloss әдісі мен жобалық оқыту технологиясын тиімді қолдану арқылы оқушылардың тыңдалым, жазылым және сөйлесу дағдылары қатар дамиды. Бұл әдістер шетел тілін үйренуде оқушылардың белсенділігін арттырып, оларды шығармашылықпен жұмыс істеуге жетелейді. Сондықтан бұл тәсілдер шетел тілі сабағында оқу процесінің нәтижелілігін арттыруға ықпал етеді.

ПАЙДАЛАНҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Сысоев.П.В. Пәндік тілдің әдістемесін әзірлеу аграрлық университет студенттеріне арналған кешенді оқыту / П.В. Сысоев, Ю.В. Тоқмақова // Ғылым мен білім келешегі. – 2022. – No 1 (55). – 221-235 беттер. – DOI: 10.32744/pse.2022.1.14
2. Галскова.Н.Д. Шетел тілдерін оқыту теориясы.Лингводидактика және әдістеме: лингвистикалық университеттер мен шетел факультеттерінің студенттеріне арналған оқу құралы. тіл жоғарырақ пед. оқу орындары / Н.Д. Галскова, Н.И. Гуез. – М.: Академия, 2006. – 336 б.
3. Тоқмақова.Ю.В. Кәсіби шет тілі дағдыларын қалыптастыру студенттердің коммуникативтік құзыреттілігі ауылшаруашылық университетінде шет тілін оқыту мақсаты ретінде / Ю.В. Тоқмақова // Вестник Тамбов университеті. Топтама: Гуманитарлық ғылымдар. – Тамбов, 2020. – Т.25, No185. – 107-118 б.
4. Ноздрякова.Е.В. Әдістердің жүйелік-функционалдық талдауы қазіргі білім беру жағдайында оқытуды белсендіру / Е.В. Ноздрякова // Қолданбалы және іргелі зерттеулердің халықаралық журналы. – 2016.№2, 3-бөлім. – Б.375-378.

DOI 10.24412/2709-1201-2025-30-49-50

МЕКТЕП ГЕОГРАФИЯ КУРСЫНДА ЖОБАЛЫҚ ӘДІСТІ ҚОЛДАНУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

РАХЫМБЕРДІ ДУМАН

7M01506-География мамандығының 1 курс студенті-магистранты

Ғылыми жетекшісі: к.ғ.н. профессор **БЕЙСЕМБАЕВА Р.С.**

С.Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан Университеті, Өскемен қаласы, Қазақстан

Аннотация: Мақала мектептегі география пәнінде жобалық әдісті қолдану талдауына арналған.

Түйін сөздер: оқулық, мұғалім, география, стандарт, жоба, жобалау, ойлау.

Қазақстандағы қазіргі географиялық білім беру мемлекеттік білім стандарттарында бекітілген қағидаттар негізінде құрылады. Стандарттардың негізгі мақсаты – оқушылардың функционалдық сауаттылығын, жылдам өзгеріп жатқан әлем жағдайында деректерді талдау, түсіндіру және жоспарлау дағдыларын қалыптастыру. Осыны ескере отырып, жобалық оқыту әдісі мектептегі география пәніне белсенді түрде енгізілуде.

География пәні бойынша оқу бағдарламасы теориялық білім мен оның тәжірибелік қолданылуы арасындағы байланысты орнатуға бағытталған, бұл білім беру стандарттарында көрсетілген міндеттерге сәйкес келеді. Маңыздысы — жобалық әрекетке негізделген тәсілдер қазіргі мектеп түлегіне қажетті метапәндік дағдыларды жүзеге асыру құралына айналуға [1]. Жобалық әдіс оқушыларға білімді меңгеріп қана қоймай, оны өмірде кездесетін нақты мәселелерді шешу үшін қолдануға мүмкіндік береді.

Жобалық әдістің маңызды қырларының бірі – оның оқушылардың оқылатын тақырыптарға деген қызығушылығын арттыруы. Түрлі ұйымдармен ынтымақтастық, нақты зерттеулер мен жобаларға қатысу оқу үдерісін интерактивті әрі тартымды етеді. Мұндай белсенділік оқушыларды оқу үдерісіне тартып, өз жұмыстарының нәтижесіне жауапкершілікпен қарауға тәрбиелейді. Географиялық құбылыстарды жобалау арқылы терең талдау жасау – сыни ойлау қабілетін дамытып, оқушылардың білім беру үдерісіне белсенді қатысушы болуына ықпал етеді.

Қазақстан географиясының мектеп курсына оқытудың жобалық әдісі нақты белгіленген кезеңдерге ие, олардың әрқайсысы оқу процесін ұйымдастыруда маңызды рөл атқарады. Жобалық әдіс саласы сонымен қатар оқушылардың шығармашылық көзқарасы мен өзіндік іс-әрекетін қамтиды, бұл олардың білім беру процесіне белсенді қатысуын қамтамасыз етеді. Жобалық әдіс білімді игеріп қана қоймай, оны география бойынша жеке зерттеу жұмыстарын әзірлеу арқылы іс жүзінде қолдануға мүмкіндік береді. Мысалы, оқушылар Қазақстанның нақты бір өңірінің географиялық ерекшеліктерін зерттеп, табиғи факторлардың халықтың әлеуметтік-экономикалық дамуына әсерін талдай алады [3].

Бірінші қадам – дайындық немесе кіріспе кезеңі. Бұл кезеңде жобаның тақырыбы таңдалып, оның мазмұны нақтыланады, оған жобаның жанрын айқындау да кіреді. Бұл үдеріс зерттеу нысанын нақтылауға ғана емес, сонымен қатар оқушылардың назарын Қазақстанға тән өзекті әрі маңызды географиялық мәселелерге бағыттауға мүмкіндік береді [2].

Тақырыпты таңдағаннан кейін жобаның мақсаттарын анықтап, оның жүзеге асырылуы барысында орындалатын міндеттерді формулировкалау қажет. Бұл маңызды кезең, өйткені мақсаттардың нақты қойылуы оқушылардың жұмысының мақсатқа бағытталуын қамтамасыз етеді. Жобалық топтарды құру және олардың ішіндегі міндеттерді бөлу – келесі маңызды қадам. Әрбір қатысушы өз міндеттерін түсінуі керек, бұл олардың белсенді қатысуын және жалпы нәтиже үшін жауапкершілігін арттырады.

Келесі кезең – жобаны жүзеге асыру, бұл кезеңде қатысушылардың белсенді өзара әрекеттесуі, аралық нәтижелерді талқылау және әрекеттерді түзету кіреді. Жоба бойынша жұмыс барысында оқушылар әртүрлі әдістер мен тәсілдерді қолдануы тиіс, бұл оларға ақпаратпен жұмыс істеуді, деректерді талдауды және жүйелеуді үйретеді. Маңыздысы, осы кезеңде оқушылар қиындықтарды жеңуді және қойылған міндеттерге баламалы шешімдер табуды үйренеді, бұл олардың жеке дамуына және сыни ойлау дағдыларын қалыптастыруға ықпал етеді.

Жобалық циклді аяқтау жобаның қорытынды кезеңі болып табылатын нәтижелерді таныстыруды қамтиды. Сынып алдында немесе сыртқы аудитория алдында жұмысты ұсыну оқушылардың жауапкершілігін арттырады, өйткені олар дайын өнімнің маңыздылығын түсінеді. Мұндай жұмыс формасы білімді ғана көрсетіп қоймай, сондай-ақ қоғамдық орында сөйлеу және өз көзқарасын дәлелдеу дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді. Презентация сонымен қатар оқушыларға сыныптастарынан да, тәлімгерден де кері байланыс алуға мүмкіндік береді, бұл әрі қарайғы өзін-өзі дамыту және жүргізілген жұмысты талдау үшін маңызды.

Осылайша, Қазақстан мектептерінде география пәнін оқытудағы жобалық әдіс тек пәнді тереңдете оқытуға ғана емес, сонымен қатар оқушылардың маңызды құзыреттіліктерін дамытуға ықпал ететін қуатты құрал болып табылады. Білім беру мекемелері мен мұғалімдер оның маңыздылығын түсініп, осы тәсілді өз тәжірибелеріне белсенді түрде енгізе бастауы маңызды, бұл сөзсіз білім сапасының артуына және оқушыларды қазіргі әлемнің сын-қатерлеріне дайындауға әкеледі.

ҚОЛДАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Жобалық оқыту технологиясы: мәні, мақсаттары, кезеңдері мен әдістері [электрондық ресурс] / / school.kontur.ru -қол жеткізу режимі: <https://school.kontur.ru/publications/2447>, тегін. - Загл. экраннан
2. Килпатрик в.Х. " Жоба әдісі. Педагогикалық процесте мақсатты орнатуды қолдану " / / Арнайы. қосымша. "Лицей және гимназиялық білім беру" журналына, т. 4, 2003. - Б.6.
3. Селевко г. К. Заманауи білім беру технологиялары. – М. 1998. – 86с

DOI 10.24412/2709-1201-2025-30-51-54
ӘӨЖ 91:37.091.3

ГЕОГРАФИЯ САБАҒЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ҚЫЗЫҒУШЫЛЫҒЫН АРТТЫРУДЫҢ ЗАМАНАУИ ӘДІСТЕРІ МЕН ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ

ДУТБАЕВА АСЕМ КАЙРАТОВНА
БАХЫТБЕКОВА НАЗЕРКЕ БАХЫТБЕКҚЫЗЫ
ЖУМАН АЛМАС ЕРБОЛАТУЛЫ
ИМАНҒАБАСОВА АЙЖАН ТЕМІРБЕКҚЫЗЫ
С.Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан мемлекеттік
Университеті магистранттары
Өскемен, Қазақстан

Аңдатпа: Бұл мақалада география сабағында оқушылардың қызығушылығын арттыруға бағытталған заманауи әдістер мен технологиялар қарастырылады. Цифрлық ресурстарды, интерактивті карталарды, ойын элементтерін және жобалық оқытуды қолдану арқылы білім алушылардың пәнге деген ынтасын көтерудің тиімді жолдары талданады. Мақала педагогтерге тәжірибеде қолдануға бағытталған ұсыныстар ұсынады.

Кілт сөздер: География, қызығушылық, заманауи әдістер, білім беру технологиялары, цифрлық ресурстар, интерактивті карта, ойын технологиясы, жобалық оқыту, инновациялық тәсілдер, сабақта қолдану, оқушы белсенділігі.

Білім беру жүйесінде болып жатқан түбегейлі өзгерістер оқыту үрдісін озық технологиялармен қамтып жетілдіруді талап етеді. Осы тұрғыда оқытудың жаңа технологияларын жете меңгеріп, оны оқушылардың психологиялық жас ерекшеліктеріне орай орынды қолданудың мәні ерекше.

Жаңа технологияны жетік меңгеру сонымен қатар мұғалімнің интеллектуальдық, кәсіптік, адамгершілік, рухани, азаматтық және басқа да көптеген адам қабілеті қалыптасуына игі әсерін тигізеді өзін - өзі дамытып, оқу – тәрбие үрдісін тиімді ұйымдастыруына көмектеседі.

Білім берудің даму бағытымен технологияларын қамтитын көптеген педагогикалық технология қолданылып жүргендігі мәлім.

Мысалы, Д.Б.Эльконин, В.В.Давыдовтың «Дамыта оқыту», Ж.Қараевтың «Деңгейлеп саралау», М.М.Жанпейсованың «Модульдік оқыту», «Сын тұрғысынан ойлауды, оқу мен жазу арқылы дамыту» технологиялары географияны оқыту әдістемесінде маңызды рөл атқарады.

География сабағында қолданылатын технологияларға тоқтала кетсек. Жалпы «дамыту», «даму» терминдеріне баланың белгілі мөлшерден шығып, саналы іс – әрекет сатыға ауысуы деп анықтама беріледі.

В.В. Давыдов «Дамыта оқыту дегеніміз – ақыл – ойдың дамуының көрсеткіші ретінде жинақтай, қорытындылай алу дағдысы» – дейді. Дамыта оқытуда баланың ізденушілік – зерттеушілік әрекетін ұйымдастыру басты назарда ұсталады. Ол үшін бала өзінің осы кезге дейінгі білетін тәсілдерінің жаңа мәселені шешуге жеткіліксіз екенін сезініп, содан барып оның білім алуға деген ынтасы артып, білім алуда әрекет жасайды.

Дамыта оқыту жүйесіндегі сабақтардың типологиясы: оқу мақсаттарының нақты қойылуы, шешудің жолын бірге қарастыру, шешімнің дұрыстығын дәлелдеу. [1].

Бұл үшеуі – дамыта оқытудың Д.Б. Эльконин, В.В. Давыдов жасаған жүйесінің негізгі компоненттері. Оқушы алдына оқу мақсаттарын қоюда ешқандай дайын үлгі берілмейді. Мақсатты шешу іштей талқылау, сосын жинақтау арқылы жүзеге асады. Мұғалім сабақ үрдісін ұйымдастырушы, бағыттаушы рөлінде ғана болады. Шешім табылған кезде әркім

оның дұрыстығын дәлелдей білуге үйретіліп, әр оқушыға өз ойын, өз пікірін айтуға мүмкіндік беріледі. Дамыта оқыту белгілері:

- Педагогикадағы түсіндірмелі – иллюстративті әдісі алмастырады. Бұл әдіс тұлға дамуымен тығыз байланыста;

- Дамытудың барлық заңдылықтарын ескереді, жеке бастың өзіндік деңгейі мен ерекшелігіне сәйкестендіріледі;

- Балаға іс – әрекеттің толыққанды субъектісі болып табылады;

- Балаға қоршаған ортамен өзара қатынасқа түсетін дербес субъект рөлі беріледі;

- Тұлғаның барлық қасиетін тұтас дамытуға негізделген;

- Баланың жақын даму аймағында жүзеге асады.

Сабақ түрлері оқушылардың құзыреттіліктерін қалыптастыруға өз септігін тигізеді. Заман талабына сай 12 жылдық орта білім беру мазмұны Стандартпен анықталатын келесідей түйінді құзыреттіліктер ретіндегі білім беру нәтижелеріне әрбір білім алушының қол жеткізуіне бағытталған:

- проблемалардың шешімін табу;

- ақпараттық;

- коммуникативтік құзыреттіліктер;

«Құзыреттілік – оқушылардың іс -әрекеттің әмбебап тәсілдерін меңгеруінен көрінетін білім нәтижесі» - деп Қазақстан республикасы Жалпыға міндетті мемлекеттік стандарттың жобасында анықтама берілген.

Дамыта оқытуда мұғалімнің басты міндеті:

Оқу материалдарын оқушыға дайын күйінде көрсету емес, оқушымен бірлесіп, жалпы іс – әрекетті ұйымдастыра отырып, алға қойған міндеттерді түсіндіру, оларды шешудің тәсілдерін, жолдарын іздестіру арқылы өз іс – тәжірибесінде қалай қолданады деген сұраққа жауап беру керек.

- 1) Оқу әрекетін қалыптастыру, айналадағы дүниемен белсенді әрекеттестік, этикалық, эстетикалық қарым – қатынасқа дайындау, дара тұлғалық адамгершілік нормаларын меңгерту;

- 2) Оқу барысында баланың бойындағы дамытуды қалыптастыруды дағдыға айналдыру;

- 3) Оқу мен тілдің арасындағы байланыстылыққа аса көңіл бөлу;

- 4) Сөздік қоры мен географиялық карта тілдің арасындағы байланыстылыққа аса көңіл бөлу;

- 5) Оқушының сезіміне әсер етіп, логикалық ойын дамыту;

- 6) Жалпы оқушының жан дүниесін дамыту.

Қорыта келгенде, дамыта оқыту технологиясы оқушы құзыреттілігін дамытуда аса маңызы бар технология.

Келесі технология, профессор Ж.Қараевтың деңгейлеп-саралап оқыту технологиясы жаңаша өзгерген мақсатпен оқушылардың өздігінен танып, іздену іс-әрекеттерін меңгертуді талап етеді. Бұл технологияда бірінші орында оқушы тұрады және өз бетімен білім алуға белсенділігіне аса назар аударылды.

Деңгейлеп-саралап оқыту технологиясында жұмыс міндетті үш деңгейлік, қосымша шығармашылық деңгей талаптарынан тұрады. Оның басты мақсаты – сынып оқушыларын «қабілетті», «қабілетсіз» деген жіктерге бөлуді болдырмау. Сабақта қандай оқушы болмасын, жақсы оқитынына қарамастан жұмысты І деңгейден орындайды. І деңгей тапсырмаларын орындау мемлекеттік білім стандарты талаптарының орындалуына кепілдік береді. І деңгейді орындаған оқушы «3» деген бағамен бағаланады. Әрбір оқушы І деңгейді орындауға міндетті және одан жоғарғы деңгейдегі тапсырмаларды орындауға құқылы. Осы тұрғыдан алғанда «үлгерімі төмен, баяу» оқушы жақсы оқитын оқушыға ілесе алмай жатса не істеуге болады? - деген сұрақ туады. І деңгейден аса алмай жатқан жағдайда қалған тапсырмаларды үйде орындауға беру керек. Деңгейлеп-саралап оқыту технологиясының екінші бір жағы – оқушыларды дүниежүзілік білім жүйесінде қолдананылаты рейтинг – ұпай жинау әдісіне баулу.

География сабағында оқушылардың қызығушылығын арттырудың заманауи әдістері мен технологиялары.

Бүгінгі білім беру жүйесі заман талабына сай өзгерістер мен жаңашылдықтарды қажет етеді. Әсіресе, оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттыру – білім сапасын көтерудің басты алғышарттарының бірі. География пәні – табиғат құбылыстары мен әлеуметтік-экономикалық үрдістерді түсіндіретін, кеңістіктік ойлау мен елтанулық білімді қалыптастыратын маңызды пән. Осы пәнге оқушылардың қызығушылығын арттыру үшін мұғалімдер дәстүрлі тәсілдермен қатар заманауи әдістер мен технологияларды тиімді қолдануы тиіс.

1. Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар (АКТ). География сабағында мультимедиялық құралдарды, анимациялар мен бейнематериалдарды пайдалану оқушының көру, есту арқылы материалды терең түсінуіне септігін тигізеді. Google Earth, Google Maps, ArcGIS сынды интерактивті карталар арқылы әлемнің кез келген нүктесін виртуалды түрде зерттеу мүмкіндігі оқушылардың зерттеушілік қабілетін дамытады.

2. Интерактивті оқыту әдістері. Сабақта «Брейн-ринг», «Географиялық саяхат», «Квест» ойындары арқылы білім беру оқушылардың белсенділігін арттырып, пәнге деген қызығушылығын күшейтеді. Сонымен қатар, топтық жұмыс, пікірталас, жобалық әдіс сынды интерактивті әдістер оқушыларды шығармашылыққа, ынтымақтастыққа баулиды.

3. Виртуалды және кеңейтілген шындық (VR және AR). Қазіргі таңда VR және AR технологияларын география сабақтарында пайдалану кең таралуда. Мысалы, VR көзілдірігі арқылы оқушылар Жер шарының әртүрлі аймақтарын «аралап», шынайы әсер алады. Бұл тәсіл әсіресе табиғат зоналары, материктер мен мұхиттар, климаттық белдеулер тақырыптарын оқытуда тиімді.

4. Сандық білім беру платформалары мен мобильді қосымшалар. BilimLand, Khan Academy, Google Classroom, Kahoot! сияқты онлайн платформалар арқылы география сабағын қызықты әрі интерактивті етуге болады. Бұл ресурстар оқушыларға өз бетімен ізденуге, білімді тексеруге мүмкіндік береді.

5. Геоэкологиялық жобалар мен зерттеу жұмыстары. Оқушыларды нақты өмірмен байланысты практикалық жобаларға қатыстыру – олардың пәнге деген қызығушылығын арттырады. Мысалы, жергілікті жердің экологиялық жағдайын зерттеу, карта құрастыру, ауа райын бақылау сияқты тапсырмалар оқушыларды зерттеушілікке баулиды.

Қазіргі таңда білім беру жүйесінде география пәнін оқытуда оқушылардың қызығушылығын арттыру маңызды міндеттердің бірі болып отыр. Әсіресе 7-8 сынып оқушылары үшін бұл пән – табиғат пен қоғам арасындағы байланыстарды түсінуге, кеңістік туралы ойлауды дамытуға бағытталған ерекше сала. Алайда оқушылардың назары мен ынтасын сақтау үшін дәстүрлі сабақ беру әдістері жеткіліксіз болуы мүмкін. Осы орайда, заманауи әдістер мен технологияларды қолдану тиімді нәтиже береді.

География сабағын қызықты әрі мазмұнды өткізу үшін цифрлық ресурстарды қолдану үлкен рөл атқарады. Мысалы, интерактивті карталар мен виртуалды турлар арқылы оқушылар тек теорияны емес, нақты өмірмен байланысты географиялық объектілерді көріп, зерттей алады. Бұл олардың көру, есту, қимыл арқылы қабылдау мүмкіндіктерін арттырады. Сонымен қатар бейнематериалдар мен анимациялар табиғи құбылыстарды, климаттық өзгерістерді және жер бедерінің қалыптасуын жеңіл әрі әсерлі түрде түсіндіруге көмектеседі.

Оқушылардың белсенділігін арттыруда ойын элементтері де маңызды орын алады. Географиялық тақырыптар бойынша жасалған викториналар мен жұмбақтар оқушыларды қызықтырады және есте сақтау қабілетін жақсартады. Сонымен қатар жобалық оқыту әдісі де тиімді. Мысалы, оқушылар белгілі бір аймақ туралы шағын зерттеу жүргізіп, өз жобаларын қорғау арқылы өз бетімен ізденуге, талдау жасауға үйренеді.

Сабақ барысында мобильді қосымшалар мен QR-кодтарды қолдану да оқушылардың сабаққа деген қызығушылығын арттырады. Бұл арқылы олар қосымша ақпарат алып, цифрлық сауаттылықтарын дамытады. Жоғарыда аталған әдістердің барлығы 7-8 сынып оқушыларына

арналған география сабақтарын жандандырып, олардың пәнге деген ынтасын арттырып, білім сапасын жоғарылатады.

Ендеше, мұғалімнің шығармашылығы мен заманауи технологияларды тиімді пайдалана білуі – оқушының табысты білім алуына тікелей әсер ететін негізгі факторлардың бірі.

Қазіргі таңда мұғалімнің алдында тұрған басты мақсат оқушыға тек сапалы білім берумен ғана шектелмей, оны келешек өміріге дайын азамат ретінде қалыптастыру болу керек. География сабағында жаңа ақпараттық технологияларды пайдалана отырып, оқушылардың дүниетанымын, ой-өрісін кеңейту, өмірге деген көзқарасын жан-жақты дамытып, шығармашылық қабілетіне жол ашу маңызды рөл атқарады.

ҚОЛДАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Бидайбекова З.Ә. «Инновациялық технологиялар – білім беру жүйесінде». – Алматы: Білім, 2020.
2. Сәтімбекова А.К. «Географияны оқыту әдістемесі». – Алматы: Мектеп, 2019.
3. Нұрахметов Н. «Қазіргі заманғы педагогикалық технологиялар». – Астана: Фолиант, 2021.
4. Құрманалиева Ш.Қ. «География сабақтарында ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану». – География және табиғат, №2, 2022.
5. Абдрахманова А.Т. «Цифрлық ресурстар арқылы оқушылардың танымдық белсенділігін арттыру». – Білім беру технологиялары журналы, №4, 2023.
6. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі. «Орта білім беру мазмұнын жаңарту бағдарламасы». – Астана, 2018.
7. Mishra, P., & Koehler, M. J. (2006). *Technological Pedagogical Content Knowledge: A Framework for Teacher Knowledge*. Teachers College Record.
8. Hein, G. E. (1991). *Constructivist Learning Theory*. The Museum and the Needs of People.
9. Prensky, M. (2001). *Digital Natives, Digital Immigrants*. On the Horizon, Vol. 9 No. 5.
10. UNESCO. (2020). *Education in a post-COVID world: Nine ideas for public action*. – Paris: UNESCO Publishing.

DOI 10.24412/2709-1201-2025-30-55-58
УДК 372.851

КОЛЛОКВИУМЫ И САМОСТОЯТЕЛЬНЫЕ РАБОТЫ КАК СРЕДСТВО ПОВЫШЕНИЯ ТВОРЧЕСКИХ СПОСОБНОСТЕЙ СТУДЕНТОВ

ШУКЮРОВ РАСИМ ЮСИФ ОГЛЫ

доцент Азербайджанского Государственного Педагогического Университета,
доктор философии по педагогике
Баку, Азербайджан

Аннотация: В статье с одной стороны, коллоквиумы и самостоятельные работы рассматриваются как средство повышения творческих способностей студентов, с другой стороны рассматривается роль коллоквиумов и самостоятельных работ в получении прочных знаний студентов в высших учебных заведениях. А также указывается, что роль коллоквиумов и самостоятельных работ в получении прочных знаний не ограничивается лишь проверкой знаний, но охватывает развитие целого ряда профессиональных и личных качеств, которые необходимы для успешной работы в будущем. На примере подготовки педагогических кадров по специальности «Учителя начальных классов» в факультете «Начальное образование» в Азербайджанском Государственном Педагогическом Университете организация, проведение и оценка знаний студентов при этом. В зависимости от вида проведения экзаменов (устно или письменно), суть условия проведения коллоквиумов и самостоятельных работ раскрываются отдельно.

Ключевые слова: учебный процесс, коллоквиум, самостоятельная работа, подготовка, педагогические кадры.

Неотъемлемую часть учебного процесса в подготовке педагогических кадров являются коллоквиумы и самостоятельные работы. Они играют ключевую роль в процессе получения прочных знаний у студентов, так как они способствуют не только теоретическому усвоению материала, но и развивают важные навыки, такие как критическое мышление, анализ, синтез, самостоятельность и ответственность [2].

Сначала рассмотрим их роль в обучении более подробно.

Коллоквиумы:

1. Оценка знаний и их углубление: Коллоквиумы — это форма промежуточной аттестации, которая позволяет преподавателям оценить уровень усвоения материала и помогает студентам увидеть свои слабые места. Подготовка к коллоквиуму требует повторения и анализа пройденного материала, что способствует его глубокой проработке.

2. Мотивация к учебе: Регулярные коллоквиумы служат мотивацией для студентов, поскольку они требуют систематической подготовки и повторения пройденного. Это помогает избежать поверхностного освоения материала и способствует более прочному запоминанию.

3. Развитие навыков аргументации: В ходе коллоквиумов студенты часто отвечают на вопросы, требуют обоснования своих решений или выводов. Это помогает развивать навыки критического и аналитического мышления.

В Азербайджанском Государственном Педагогическом Университете (АГПУ) коллоквиумы проводятся 3 раза за семестр. Это связано с тем, что здесь знания студентов оцениваются по 100 бальной кредитной системе. С требованиями этой системы студенты должны набирать 50 баллов до экзаменов, а остальные 50 баллов в экзаменах. Кроме этого, чтобы студентам начислить баллы за семинарские занятия, они должны иметь три оценки. Поэтому количество коллоквиумов три. Этим обеспечивается минимум требование правил кредитно-балловой системы. Так как в АГПУ экзамены проводятся в основном письменно, коллоквиумы то же проводятся письменно. Если экзамены проводятся устно, то по

усмотрению педагога коллоквиумы то же можно провести устно. Такая организация проведения коллоквиумов является подготовкой студентов к проведению итоговой аттестации предмета. На семинарских занятиях студенты имеют права отвечать по проведенным темам. Знание студентов на семинарских занятиях и на коллоквиумах оцениваются по 10 бальной системе [1].

Коллоквиумы проводятся по графику, утвержденному деканом факультета. Например, I коллоквиум - с 6 по 18 марта, II коллоквиум - с 8 по 18 апреля, III коллоквиум - с 12 по 24 мая. Оценки за коллоквиумы отмечаются в журнале, специально отведенного для этого.

Самостоятельные работы (СР):

1. Формирование самостоятельности: Самостоятельная работа развивает у студентов навыки самостоятельного поиска информации, анализа источников и применения знаний на практике. Это особенно важно в условиях современного мира, где важно уметь работать с информацией без постоянной опоры на преподавателя.

2. Глубокое освоение предмета: Задания, требующие самостоятельного изучения материалов, позволяют студентам углубиться в тему, изучить дополнительные источники, провести исследования, что способствует более прочному освоению предмета.

3. Развитие ответственности: Самостоятельные работы учат студентов брать на себя ответственность за результаты своей работы. Это также помогает развивать организационные навыки и умение управлять своим временем.

4. Развитие творческих способностей.

Самостоятельная работа рассматривается исследователями по разному. Одни рассматривают СР как метод обучения, другие как форма организации учебных занятий, а третьи считают, что это специфический вид учебной деятельности. По мнению одних, СР это средство обучения, других основа самообразования. Некоторые авторы определяют самостоятельную работу как синтез формы учебной деятельности и средства организации познавательной деятельности, либо вида деятельности и организационной формы, либо средства приобретения знаний и вида учебной работы. Это и самоуправляемый процесс преобразования умственных способностей в учебные умения и навыки, и элемент модели процесса приобретения знаний, и набор стратегий обучения, и одна из форм компетентности. С одной стороны, это тип работы в учебном процессе вуза, связанный с лекциями, практическими и семинарскими занятиями и лабораторными работами и состоящий в самостоятельном осмысливании сообщаемой преподавателем информации, воспроизведение ее, участие в решении задач и т.п. С другой стороны, самостоятельная работа это работа, в ходе выполнения которой студент без помощи преподавателя самостоятельно изучает учебный материал, анализирует и обобщает свои выводы и результаты. Как известно, вся учебная нагрузка делится на обязательные занятия и внеаудиторную работу, квалифицируя только последнюю как самостоятельную. СР это выполнение учебных заданий, предлагаемых преподавателем или содержащихся в учебно-методических материалах. С другой стороны, это форма проявления студентом определенного способа деятельности по их выполнению. Она предусматривает различные формы: работу с учебно-методической литературой, дополнительной литературой, справочниками, периодическими изданиями и т.п. СР способ целенаправленного и активного получения студентом, при методическом руководстве преподавателя, но без его непосредственного участия. Это планируемая учебная, учебно-исследовательская работа студентов конкретная по своей предметной направленности и выполняемая во внеаудиторное время. СР, являясь организационной формой обучения, оказывает влияние на формирование креативной личности студента, его мировоззрения, способствует развитию его способности к самообразованию и самосовершенствованию. Цель самостоятельной работы студентов научить грамотно работать с учебно-методическим материалом и научной информацией, заложить основы самовоспитания и самоорганизации для дальнейшего развития способности и желания к непрерывному повышению своей квалификации. Повышение роли и эффективности СР при проведении различных видов

учебных занятий и формировании ключевых компетенций студента при изучении математических дисциплин предполагает: обеспечение оптимального сочетания теоретического и практического содержания, аудиторной и внеаудиторной работы; оптимизацию методов и технологий обучения, активное использование информационно-коммуникационных технологий; совершенствование научно-исследовательской работы студентов[3, <https://e-koncept.ru/2014/54285.htm>].

Преподаватели при подготовке syllabusов составляют темы самостоятельных работ по предмету и их помещают в своих модулях. Студенты как все соответствующие материалы, тему самостоятельных работ изымают из этих модулей. Каждый студент выбирает одну тему, с условием, что одну и ту же тему не может выбирать 2 студента. Они используя источников самостоятельно готовят работы. Сдача самостоятельных работ проводится в виде презентаций. График сдачи самостоятельных работ составляется преподавателем по предмету и принимается во внеурочное время.

В учебном процессе существует своеобразная взаимосвязь коллоквиумов и самостоятельных работ. Коллоквиумы и самостоятельные работы взаимно дополняют друг друга, создавая систему, в которой студент имеет возможность не только проверить свои знания на практике, но и углубленно изучать материал, развивая важные навыки. Эта комбинированная форма обучения способствует формированию у студентов не только прочных знаний, но и гибкости, уверенности и готовности к решению реальных задач.

Из вышеизложенных можем сделать следующие выводы:

- коллоквиумы — это форма промежуточной аттестации, которая позволяет преподавателям оценить уровень усвоения материала и помогает студентам увидеть свои слабые места;
- коллоквиумы служат мотивацией для студентов, поскольку они требуют систематической подготовки и повторения пройденного, помогает избежать поверхностного освоения материала и способствует более прочному запоминанию;
- при проведении коллоквиумов студенты часто отвечают на вопросы, требуют обоснования своих решений или выводов. Это помогает развивать навыки критического и аналитического мышления студентов;
- самостоятельная работа развивает у студентов навыки самостоятельного поиска информации, анализа источников и применения знаний на практике;
- самостоятельные работы позволяют студентам углубиться в тему, изучить дополнительные источники, провести исследования, что способствует более прочному освоению предмета;
- самостоятельные работы учат студентов брать на себя ответственность за результаты своей работы;
- самостоятельные работы помогают студентам развивать организационные навыки и умение управлять своим временем;
- коллоквиумы и самостоятельные работы развивают творческих способностей студентов.

Из вышеизложенного можем прийти к такому выводу, что роль коллоквиумов и самостоятельных работ в получении прочных знаний не ограничивается лишь проверкой знаний, но охватывает развитие целого ряда профессиональных и личных качеств, которые необходимы для успешной работы в будущем.

ЛИТЕРАТУРА

1. “Ali təhsil müəssisələrinin bakalavriat və magistratura səviyyələrində, əsas (baza ali) tibb təhsilində və Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının magistratura səviyyəsində kredit sistemi ilə tədrisin təşkili Qaydaları”nın təsdiq edilməsi haqqında .<https://e-qanun.az/framework/27030>
2. Методические рекомендации к проведению коллоквиума по дисциплине «Деятельность инвестиционных институтов». <https://cfuv.ru/wp-content/uploads/2019/10/38.04.08-Коллоквиум-Дея-ть-инвест.-инст...pdf>
3. Куляшова Н. М., Карпюк И. А. «Организация самостоятельной работы студентов в рамках компетентностного подхода». <https://e-koncept.ru/2014/54285.htm>

DOI 10.24412/2709-1201-2025-30-59-62
ӘОЖ 371.3:001.891

ҒЫЛЫМИ ЖОБАЛАР ЖҮРГІЗУ БАРЫСЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ МОТИВАЦИЯСЫН АРТТЫРУ ӘДІСТЕРІ

АСАН А.М.

7M01503-Химия, 2 курс магистранты

Ғылыми жетекші: х.ғ.к., доцент **НИЯЗБАЕВА А.И.**

Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті

Химия және химиялық технология факультеті

Алматы қаласы

Аңдатпа. Жалпы орта білім беру жүйесінде оқушылардың ғылыми жобалар жүргізу үдерісіндегі мотивациясын арттыру жолдары өзекті мәселе болып табылады. Ғылыми жобалар – оқушылардың зерттеушілік қабілеттерін, сыни ойлауын, шығармашылық белсенділігін дамытатын тиімді құрал. Алайда мұндай жұмыстардың нәтижелі болуы оқушының ішкі қызығушылығы мен уәжіне тікелей байланысты. Осыған орай, ғылыми жобалау барысында оқушы мотивациясын көтерудің нақты әдістері мен тәсілдері ұсынылады. Атап айтқанда, жоба тақырыбын оқушының қызығушылығына сай таңдау, топтық жұмыс пен ынтымақтастықты ұйымдастыру, жетістікті мадақтау, жобаны өмірмен байланыстыру, цифрлық ресурстарды пайдалану және түрлі деңгейдегі ғылыми байқауларға қатыстыру сияқты мотивациялық факторлар талданады. Сонымен қатар, зерттеуде оқушылардың зерттеушілік қызметке деген көзқарасын қалыптастыру мен педагогтің қолдау көрсету рөлі де ескерілген.

Кілт сөздер: ғылыми жоба, мотивация, ғылыми жоба, зерттеушілік қабілет, оқыту әдісі, ынталандыру, оқушы белсенділігі, педагогикалық қолдау.

Аннотация. В системе общего среднего образования повышение мотивации учащихся в процессе выполнения научных проектов является актуальной задачей. Научные проекты являются эффективным средством развития исследовательских способностей учащихся, их критического мышления и творческой активности. Однако успешность таких работ напрямую зависит от внутренней заинтересованности и мотивации учащегося. В связи с этим в статье предлагаются конкретные методы и приёмы повышения мотивации школьников в ходе научно-исследовательской деятельности. В частности, рассматриваются такие мотивационные факторы, как выбор темы проекта в соответствии с интересами учащегося, организация групповой работы и сотрудничества, поощрение достижений, связь проекта с реальной жизнью, использование цифровых ресурсов и участие в научных конкурсах различного уровня. Кроме того, в исследовании подчёркивается важность формирования у учащихся позитивного отношения к исследовательской деятельности и роль педагогической поддержки.

Ключевые слова: научный проект, мотивация, исследовательские способности, метод обучения, стимуляция, активность учащихся, педагогическая поддержка.

Abstract. In the general secondary education system, increasing students' motivation during the implementation of scientific projects is a pressing issue. Scientific projects are an effective tool for developing students' research skills, critical thinking, and creative activity. However, the success of such work is directly dependent on the student's internal interest and motivation. Therefore, this paper proposes specific methods and techniques for enhancing student motivation during the scientific research process. In particular, motivational factors such as choosing a project topic based on the student's interests, organizing group work and collaboration, rewarding achievements,

connecting the project to real life, using digital resources, and participating in various levels of scientific competitions are analyzed. Additionally, the study emphasizes the importance of shaping students' attitudes toward research activities and the role of pedagogical support.

Keywords: *scientific project, motivation, research skills, teaching method, stimulation, student engagement, pedagogical support.*

Қазіргі қоғамда білім беру жүйесінің басты мақсаты — жаһандық өзгерістерге бейімделе алатын, сыни ойлайтын, шығармашылық тұрғыдан шешім қабылдай алатын тұлға қалыптастыру. Осы мақсатқа жетуде ғылыми жобалармен жұмыс — оқушылардың зерттеушілік қабілеттерін дамытудың, білімге деген қызығушылығын арттырудың және танымдық белсенділігін қалыптастырудың тиімді жолдарының бірі болып табылады.

Ғылыми жобалау оқушыларға дербес іздену, ақпаратты өңдеу, талдау жасау, қорытынды шығару және өз идеясын дәлелдеу секілді маңызды дағдыларды меңгеруге мүмкіндік береді. Дегенмен, бұл үдерістің тиімділігі оқушының мотивациялық деңгейіне тікелей тәуелді. Егер оқушы өз жұмысын мағыналы, қызықты және өзіне пайдалы деп қабылдаса, ол жобалау әрекетіне белсенді түрде қатысады, жауапкершілікпен қарайды және жақсы нәтижелерге қол жеткізеді. Ал қызығушылық төмен болған жағдайда жоба формалды түрде орындалып, күтілетін нәтижеге қол жеткізу қиынға соғады.

Сондықтан ғылыми жобалармен жұмыс барысында оқушылардың мотивациясын арттыру — мұғалімнің басты міндеттерінің бірі. Мотивацияны көтеру үшін түрлі педагогикалық әдіс-тәсілдер, ынталандыру құралдары, оқыту формалары қолданылады. Осы зерттеудің өзектілігі де — жобалау қызметі мен оқушы мотивациясының арасындағы байланысты анықтап, тиімді әдістерді ұсыну болып табылады.

Ғылыми жобалар мен мотивация ұғымдарының байланысы

Ғылыми жобалар – бұл оқушылардың дербес зерттеу жүргізуге, мәселені шешуге, қорытынды жасауға және нәтижені қорғауға бағытталған іс-әрекеті. Мұндай жұмыс оқушыдан белсенділік пен табандылықты талап етеді. Ал бұл қасиеттердің дамуы мотивация деңгейіне тікелей байланысты.

Оқушылардың мотивациясын арттыру әдістері

1. Жеке қызығушылықтарға негізделген тақырып таңдау

Оқушылардың мотивациясын арттыру үшін, ғылыми жобаның тақырыбы оқушының жеке қызығушылықтарына және өмірлік тәжірибесіне сәйкес келуі керек. Қызықты әрі мағыналы тақырып таңдау оқушының зерттеу жұмысына деген ынтасын күшейтеді. Мұғалімдер оқушылармен пікірлесіп, олардың қызығушылығына сай жобалар әзірлеу керек.

2. Жобалық оқыту әдісі

Жобалық оқыту әдісі арқылы оқушыларға нақты мәселелерді шешуге мүмкіндік беру, оларды дербес жұмыс жасауға ынталандырады. Жобаны аяқтау барысында оқушы өз зерттеуінің нәтижесін көріп, оның құндылығын түсінеді. Жоба бойынша оқушыларға әртүрлі рөлдер мен міндеттер беру, топтық жұмысты ұйымдастыру — бұл әдіс оқушылардың ынтымақтастыққа және өзара көмектесуге деген мотивациясын арттырады.

3. Жетістікті мадақтау және марапаттау

Оқушылардың мотивациясын арттыру үшін олардың жетістіктерін уақытылы мадақтап, марапаттау маңызды. Бұл тек қана жоба аяқталған соң емес, әрбір маңызды қадам сайын жүзеге асырылуы мүмкін. Жеке және топтық жетістіктерді атап өту, оң пікірлер мен құрмет көрсету оқушыларды жаңа биіктерге жетелеуге көмектеседі.

4. Қазіргі заманғы технологияларды пайдалану

Заманауи технологиялар мен құралдар (интернет, ғылыми зерттеу базалары, бейнемазмұндар, электрондық кітаптар, цифрлық зерттеу құралдары және т.б.) оқушылардың ғылыми жұмысына жаңа серпін береді. Бұл әдіс зерттеушілік жұмысқа қызығушылықты арттырып, ғылыми ақпараттарды жинау және талдау үдерісін жеңілдетеді. Сонымен қатар,

ғылыми жобаларды орындау барысында интернет ресурстары мен цифрлық құралдар оқушылардың зерттеулерін кеңейтеді.

5. Өмірмен байланыстыру

Ғылыми жобаның тақырыбын немесе нәтижелерін нақты өмірмен байланыстыру — оқушылардың ынтасын арттыратын тағы бір маңызды әдіс. Мысалы, экология мәселелерін зерттеу кезінде табиғатты қорғау жобаларына қатысу немесе қоғамдағы өзекті проблемаларды зерттеу арқылы оқушылар өз зерттеуінің қоғамға әсер ететінін сезінеді. Бұл олардың ғылыми жұмысына деген жауапкершілігін арттырады.

6. Ғылыми байқаулар мен жарыстарға қатыстыру

Оқушыларды әртүрлі ғылыми байқаулар мен конкурстарға қатыстыру олардың мотивациясын едәуір арттырады. Байқаулар мен олимпиадалар оқушыларға өз жобаларын үлкен аудиторияға ұсынуға мүмкіндік береді, әрі бұл өз нәтижелерін бағалауға және әріптестерінен жаңа идеялар алу үшін жақсы мүмкіндік.

7. Мұғалімнің қолдауы және кері байланыс

Оқушылардың ғылыми жобалар жүргізудегі мотивациясын арттыруда мұғалімнің ролі өте маңызды. Оқушыларға үнемі кері байланыс беріп, олардың жұмысына қолдау көрсету қажет. Мұғалімдер оқушының зерттеу барысында туындаған сұрақтарына жауап беріп, бағыт-бағдар көрсетіп, оларды шабыттандырып отыруы тиіс. Бұл оқушының өз күшіне деген сенімін арттырып, ғылыми жұмысты аяқтауға ынталандырады.

8. Топтық жұмыс және ынтымақтастық

Оқушыларды топта жұмыс істеуге ынталандыру, бір-біріне көмек көрсету және бірлесіп шешім қабылдау мотивацияны арттырады. Топтық жұмыс барысында оқушылар жауапкершілік, бірлескен талқылау және пікір алмасу арқылы жаңа идеяларды қалыптастырады.

9. Рөлдік ойындар мен модельдеу әдістері

Ғылыми жобаның тақырыбына байланысты рөлдік ойындар мен модельдеу әдістерін қолдану оқушылардың қызығушылығын арттырады. Мысалы, ғылыми зерттеудің процесін немесе зерттеу нәтижелерін әртүрлі тәсілдермен көрсету оқушылардың оқу үдерісіне деген қызығушылығын күшейтеді.

10. Қоғамдық пікір мен кеңес беру

Оқушыларға олардың ғылыми жобаларын қоғамдық пікірге ұсынуға мүмкіндік беру (мысалы, мектеп көрмесі, жобаларды қорғау) олардың жауапкершілігін арттырады. Мұндай шаралар оқушылардың өзіндік құндылықтарын анықтауға, қоғамға қызмет көрсетуге деген ынтасын күшейтуге ықпал етеді.

Бұл әдістер ғылыми жобалар үдерісіндегі оқушылардың мотивациясын арттырып, олардың білім алу процесін белсенді әрі қызықты етеді. Жоғарыда аталған әдістерді мұғалімдер оқушылармен жұмыс істеу барысында интеграциялап, олардың шығармашылық қабілеттерін толыққанды дамытуға мүмкіндік береді.

Қорытынды

Ғылыми жобалар жүргізу барысында оқушылардың мотивациясын арттыру – оқу процесінің маңызды аспектісі болып табылады. Бұл үдеріс оқушының өзіне деген сенімін, ізденушілік қабілеттерін дамытуға және шығармашылық әлеуетін жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Мотивацияны дұрыс қалыптастыру арқылы оқушының ғылыми-зерттеу жұмыстарына деген қызығушылығы мен белсенділігі артады, ал бұл өз кезегінде сапалы зерттеулердің жүзеге асуына ықпал етеді.

Зерттеу барысында ғылыми жобалау үдерісінде оқушы мотивациясын арттырудың бірнеше тиімді әдістері мен тәсілдері ұсынылды. Олардың ішінде жоба тақырыбын оқушының жеке қызығушылықтарына сай таңдау, топтық жұмыс пен ынтымақтастықты ұйымдастыру, жетістікті мадақтау, жобаны өмірмен байланыстыру, цифрлық ресурстарды пайдалану және түрлі ғылыми байқауларға қатыстыру сынды маңызды аспектілердің маңызы айқындалды. Оқушылардың өз зерттеу жұмыстарын өмірде қолдану мүмкіндігін көруі, сондай-ақ

мұғалімнің оларға қолдау көрсетуі, оқушылардың мотивациясын арттыруда шешуші рөл атқарады.

Қорыта айтқанда, ғылыми жобалар оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытуға, сыни ойлау мен зерттеушілік дағдыларды жетілдіруге бағытталған маңызды құрал болып табылады. Осы бағытта педагогтар мен білім беру жүйесінің басқа мамандарының рөлі үлкен. Оқушылардың белсенділігін арттыру үшін тиімді әдістерді қолдану, олардың қызығушылықтарын ескеру және тиісті педагогикалық қолдау көрсету — әрбір оқушының ғылыми-зерттеу қызметіндегі жетістігіне жетелейтін негізгі факторлар болып табылады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Сәттаров, Ғ.Ж. Білім берудің педагогикалық негіздері. – Алматы: Қазақ университеті, 2018. – 240 б.
2. Қалиева, С.Ж. Химия пәнінен ғылыми жобалар ұйымдастырудың әдістемесі: оқу құралы. – Астана: Фолиант, 2021. – 156 б.
3. Жанпейісова, М.М. Модульдік оқыту технологиясы оқушыны дамыту құралы ретінде. – Алматы, 2006. – 112 б.
4. Аймағамбетова, Қ. Оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамыту жолдары. – Алматы: Рауан, 2000. – 128 б.
5. PhET Interactive Simulations Project. – University of Colorado Boulder. – Режим доступа: <https://phet.colorado.edu>

DOI 10.24412/2709-1201-2025-30-63-69
УДК 009

ОҚУШЫЛАРДЫҢ ТАНЫМДЫҚ ДАМУЫН ЗЕРТТЕУДЕ НЕЙРОПЕДАГОГИКАЛЫҚ ӘДІСТЕРДІ ҚОЛДАНУ

БҰРШАҚБАЙ ЖӘМИЛА, ЖАНАЙДАР ӘЛИЯ

Абай атындағы ҚазҰПУ, «БВ01512-Химия-биология мұғалімі»,
2 курс студенті Алматы, Қазақстан

Ғылыми жетекшісі: **ГҮЛБАҚЫТ ҚАДЫРЖАНҚЫЗЫ ШАШАЕВА**

Абай атындағы ҚазҰПУ, философия докторы(PhD)
Алматы, Қазақстан

Аннотация: Цель нашей исследовательской работы-выявить эффективность применения нейропедагогических методов в изучении познавательного развития учащихся. Рассмотрены ресурсы и инструменты, необходимые для внедрения нейропедагогических методов, а также методы оценки их эффективности: выявление взаимосвязи между когнитивными процессами и нейропедагогикой; анализ нейропедагогических методов обучения; определение преимуществ нейропедагогических подходов в образовательном процессе; предложены пути развития познавательных способностей учащихся на основе нейропедагогики. Остановились на современных новых формах применения результатов работы в совершенствовании образовательного процесса и развитии познавательных способностей обучающихся, постарались изучить преимущества и недостатки и предложить пути их решения.

Ключевые слова: нейропедагогика, когнитивное развитие, методы обучения, когнитивные способности, образовательные технологии.

Abstract: the purpose of our research work is to identify the effectiveness of the use of non-pedagogical methods in the study of cognitive development of students. The resources and tools necessary for the implementation of neuropedagogical methods are considered, as well as methods for evaluating their effectiveness: identifying the relationship between cognitive processes and neuropedagogy; analyzing neuropedagogical teaching methods; determining the advantages of neuropedagogical approaches in the educational process; ways of developing students' cognitive abilities based on neuropedagogy are proposed. We focused on modern new forms of applying the results of work in improving the educational process and developing the cognitive abilities of students, tried to study the advantages and disadvantages and suggest ways to solve them.

Keywords: neuropedagogy, cognitive development, teaching methods, cognitive abilities, educational technologies.

Кіріспе. Қазіргі білім беру жүйесінде оқушылардың танымдық дамуын зерттеу өзекті мәселе болып отыр. Танымдық даму – бұл жеке тұлғаның білімді қабылдау, өңдеу, есте сақтау және қолдану қабілетінің жетілу үдерісі. Білім беру саласындағы заманауи технологиялар мен ғылыми зерттеулер нәтижесінде оқытудың жаңа әдістері енгізіліп, оқушылардың когнитивті қабілеттерін жақсартуға мүмкіндік туады. Нейропедагогика – нейробиология, когнитивтік психология және педагогиканың тоғысында дамыған ғылыми бағыт. Ол мидың құрылымдық ерекшеліктерін, оның ақпаратты өңдеу қабілетін зерттеу арқылы білім беру әдістерін жетілдіруге бағытталған. Оқу үдерісінде нейропедагогикалық әдістерді қолдану оқушылардың зейінін шоғырландыру, есте сақтау қабілетін дамыту, оқу мотивациясын арттыру секілді маңызды аспектілерге оң әсер етеді.

Зерттеу жұмысында нейропедагогиканың негізгі қағидаттары, олардың оқыту процесіне ықпалы және білім беру жүйесіндегі маңыздылығы және білім беру саласындағы мамандарға,

мұғалімдерге, инклюзивті білім беру ұйымдарына және оқушылардың танымдық қабілеттерін дамытуға бағытталған бағдарламалар жасауға көмектесетіндігі зерттеу жұмысының нәтижелері жұмыстың **практикалық маңыздылығы арттырып**, тақырыптың **өзектілігін** ашады.

Зерттеу жұмысымыздың **мақсаты** – оқушылардың танымдық дамуын зерттеуде нейропедагогикалық әдістерді қолданудың тиімділігін анықтау. Аталған мақсаттан төмендегідей **міндеттер** анықталды: танымдық процестер мен нейропедагогика арасындағы байланысты анықтау; оқытудың нейропедагогикалық әдістерін талдау; нейропедагогикалық тәсілдердің білім беру үдерісіндегі артықшылықтарын айқындау; нейропедагогика негізінде оқушылардың танымдық қабілеттерін дамыту жолдарын ұсыну. Егер білім беру үдерісінде нейропедагогикалық әдістер тиімді қолданылса, онда оқушылардың когнитивтік қабілеттері жақсарып, олардың оқу үлгерімі мен ақпаратты меңгеру деңгейі жоғарылайды.

Оқытудың нейропедагогикалық әдістерін жүйелеу және олардың тиімділігін анықтау;•Инклюзивті білім беру жүйесіндегі нейропедагогикалық тәсілдердің әсерін зерттеу;•Заманауи технологияларды пайдалану арқылы оқушылардың когнитивтік қабілеттерін арттырудың жолдарын ұсыну – жұмысымыздың **ғылыми жаңалығы** болады.

Зерттеу нысаны. Білім беру процесіндегі оқушылардың танымдық дамуы.

Зерттеу пәні. Оқушылардың танымдық қабілеттерін дамытуда нейропедагогикалық әдістерді қолдану.

Зерттеу гипотезасы. Егер білім беру үдерісінде нейропедагогикалық әдістер тиімді қолданылса, онда оқушылардың когнитивтік қабілеттері жақсарып, олардың оқу үлгерімі мен ақпаратты меңгеру деңгейі жоғарылайды.

Зерттеу әдістері. Теориялық әдістер: әдебиеттерді талдау, салыстырмалы талдау, жүйелеу және жинақтау.•Эмпирикалық әдістер: бақылау, сауалнама жүргізу, тәжірибелік зерттеу, статистикалық деректерді талдау.

Зерттеудің ғылыми жаңалығы. Оқытудың нейропедагогикалық әдістерін жүйелеу және олардың тиімділігін анықтау.•Инклюзивті білім беру жүйесіндегі нейропедагогикалық тәсілдердің әсерін зерттеу.•Заманауи технологияларды пайдалану арқылы оқушылардың когнитивтік қабілеттерін арттырудың жолдарын ұсыну.

Зерттеудің практикалық маңыздылығы. Зерттеу нәтижелері білім беру саласындағы мамандарға, мұғалімдерге, инклюзивті білім беру ұйымдарына және оқушылардың танымдық қабілеттерін дамытуға бағытталған бағдарламалар жасауға көмектесе алады.

Зерттеу кезеңдері. 1) Теориялық зерттеу кезеңі: Бұл кезеңде нейропедагогикалық әдістердің негіздері мен олардың танымдық даму процесіндегі маңызы туралы әдебиеттер талданып, теориялық негіздер құрылды. Нейропедагогиканың оқу процесіндегі рөлі мен оның танымдық қабілеттерге ықпалы зерттелді. Осы кезеңде нейробиология мен психология ғылымдарындағы жаңа зерттеулер мен олардың білім беру саласындағы қолданылуы қарастырылды. 2) Деректер жинау кезеңі: Бұл кезеңде сауалнама, бақылау және тестілеу әдістері арқылы оқушылардың танымдық даму деңгейі мен нейропедагогикалық әдістердің әсері туралы деректер жинақталды. Мұғалімдер мен оқушылардың пікірлері алынып, нейропедагогикалық әдістердің тиімділігіне бағалау жүргізілді. Оқушылардың оқу нәтижелері мен эмоционалдық жағдайы да зерттелді. 3) Алынған нәтижелерді жүйелеу және талдау кезеңі: Жиналған деректер сарапталып, нейропедагогикалық әдістердің оқушылардың танымдық дамуындағы тиімділігі зерттелді. Нейропедагогикалық әдістерді қолданудың оқушылардың логикалық ойлау қабілетіне, есте сақтауына, назар аударуына және шығармашылық деңгейіне әсері талданды. Қорытындылар мен тұжырымдар жасалып, әдістемелердің нәтижелілігі бағаланды. 4) Қорытынды кезеңі: Зерттеу нәтижелері бойынша тұжырымдар жасалып, нейропедагогикалық әдістерді қолдану арқылы оқушылардың танымдық дамуын арттыруға бағытталған практикалық ұсыныстар әзірленді. Бұл кезеңде зерттеудің ғылыми жаңалығы мен оның білім беру процесіне қосқан үлесі қорытындыланды.

Сонымен қатар, болашақта нейропедагогикалық әдістерді кеңінен енгізу және қолдану бойынша ұсыныстар берілді.

Нәтижелерді талдау: Оқушылардың танымдық дамуы – олардың білімді қабылдау, өңдеу, есте сақтау және қолдану қабілеттерінің жетілуін сипаттайтын күрделі психологиялық-педагогикалық процесс. Бұл процестің тиімді дамуы оқыту әдістерінің дұрыс ұйымдастырылуына байланысты. Танымдық процестерге зейін, қабылдау, есте сақтау, ойлау және қиял жатады. Бұл процестер өзара тығыз байланысты және оқушылардың оқу әрекетінде маңызды рөл атқарады. Жан Пиаже танымдық дамудың белгілі бір сатылармен жүретінін анықтап, оның баланың қоршаған ортамен өзара әрекеттесуіне байланысты екенін көрсетті. Ж. Пиажениң (1986) когнитивтік даму сатылары: Сенсомоторлық кезең (0–2 жас); Операцияға дейінгі кезең (2–7 жас); Конкретті операциялар (7–11 жас); Формалды операциялар (11+ жас). (ПиажеЖ.,1986) [1, қолданылған күні: 14.03.2025].

Танымдық процестерді дамыту нейропедагогиканың негізгі мақсаты болып табылады. Нейропедагогика – бұл нейробиология, когнитивтік психология және педагогика ғылымдарының қиылысында дамыған сала. Ол мидың құрылымдық ерекшеліктерін, ақпаратты өңдеу қабілетін зерттеу арқылы оқыту әдістерін жетілдіруге бағытталған. Нейропедагогикалық әдістер оқу үдерісінде оқушылардың зейінін шоғырландыру, есте сақтау қабілетін дамыту, оқу мотивациясын арттыру сияқты маңызды аспектілерге оң әсер етеді (Гальперин П.Я., 1998) [2, қолданылған күні: 14.03.2025]. Бұл әдістер оқушылардың когнитивтік дамуына ықпал етіп қана қоймай, сонымен қатар олардың ақпаратты қабылдау ерекшеліктерін ескере отырып, жеке оқыту стратегияларын әзірлеуге мүмкіндік береді. Когнитивтік жүктемені азайту теориясы бойынша, оқу материалы оқушының танымдық мүмкіндіктеріне сәйкес ұйымдастырылуы тиіс. Егер ақпарат тым күрделі немесе құрылымсыз берілсе, ол есте сақтау қабілетіне теріс әсер етеді. Сондықтан, оқу материалын кезең-кезеңімен, визуалды элементтерді қолдану арқылы түсіндіру тиімді болып саналады. Мидың префронтальды қыртысы логикалық ойлауды реттейді. Нейропедагогикалық әдістерге мыналар жатады: Ассоциациялар арқылы есте сақтау; Геймификация; Интервальды қайталау. (Лурия А.Р., 1973) [3, қолданылған күні: 14.03.2025]. Танымдық процестерді дамыту үшін оқушылардың ақпаратты қабылдау ерекшеліктерін ескеру қажет. Кейбір оқушылар визуалды материалдарды жақсы меңгерсе, басқалары есту немесе қимыл-қозғалыс арқылы тиімді үйренеді. Осыған байланысты оқушыларды визуалдар, аудиалдар және кинестетиктер деп жіктеу әдісі кеңінен қолданылады. Визуалдар үшін инфографикалар, сызбалар мен диаграммалар, аудиалдар үшін подкасттар мен әңгімелесу, ал кинестетиктер үшін практикалық жаттығулар ұсынылады (Рубинштейн С.Л., 1999) [4, қолданылған күні: 14.03.2025].

Оқушылардың когнитивтік дамуын жақсарту үшін ойын технологиялары, проблемалық оқыту және топтық жұмыс әдістері қолданылады. Ойын арқылы оқыту оқушылардың мотивациясын арттырып, оқу материалын жеңіл меңгеруге көмектеседі. Проблемалық оқыту әдісінде оқушылар шынайы мәселелерді шешу арқылы білім алады, бұл олардың логикалық және сыни ойлау қабілеттерін дамытады. Топтық жұмыс пікір алмасу мен бірлескен талқылау арқылы оқушылардың когнитивтік дамуын ынталандырады (Выготский Л.С., 1983) [5, қолданылған күні: 14.03.2025]. Сонымен қатар, есте сақтау қабілетін жақсарту үшін арнайы әдістер қолданылады. Ассоциациялар әдісі ақпаратты белгілі бір бейнелермен байланыстыру арқылы есте сақтауды күшейтеді. Ақпаратты топтастыру (chunking) әдісі үлкен көлемдегі мәліметті шағын бөліктерге бөліп, оның құрылымын түсінуді жеңілдетеді. Интерактивті оқыту әдістері мен интервальды қайталау тәсілі де танымдық дамуды қолдауға ықпал етеді (Баддели А., 2001) [6, қолданылған күні: 14.03.2025].

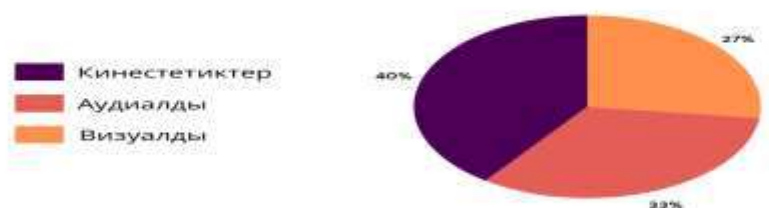
Зерттеулер көрсеткендей, оқыту үдерісінде эмоциялардың рөлі ерекше маңызды. Егер оқу материалы эмоциялық тұрғыдан оқушыға әсер етсе, ол ақпаратты жақсы есте сақтайды және оны ұзақ уақыт бойы қолдана алады. Осыған байланысты сабақ барысында қызықты әңгімелер, мысалдар мен интерактивті әдістерді пайдалану қажет (Дамасио А., 1999) [7,

қолданылған күні: 14.03.2025]. Нейропедагогика саласында заманауи технологиялардың рөлі артып келеді. Электронды оқулықтар, білім беру платформалары, виртуалды шындық технологиялары оқушылардың когнитивтік дамуын тиімді қолдай алады. Мысалы, адаптивті оқыту жүйелері жасанды интеллект көмегімен оқушының жеке қабілеттеріне сәйкес оқу материалының берілуін реттейді. Сонымен қатар, геймификация әдістері арқылы оқушылардың оқу процесіне деген қызығушылығы артады (Пратчетт Т., 2015) [8, қолданылған күні: 14.03.2025]. Нейропедагогикада инклюзивті білім беруге де ерекше мән беріледі. Оқушылардың танымдық мүмкіндіктері әртүрлі болғандықтан, ерекше білім беру қажеттілігі бар балаларға арнайы әдістер әзірлеу маңызды. Мысалы, дислексиясы бар балалар үшін визуалды және аудио материалдардың үйлесуі тиімді, ал СДВГ (зейін тапшылығы және гиперактивтілік) бар балалар үшін қысқа сабақтар мен динамикалық жаттығулар ұсынылады (Баркер К., 2012) [9, қолданылған күні: 14.03.2025].

Нейропедагогикалық әдістерді тиімді пайдалану оқушылардың когнитивтік қабілеттерін дамытуға, білімді сапалы меңгеруге және шығармашылық ойлауын жетілдіруге ықпал етеді. Бұл әдістерді жүйелі түрде оқу процесіне енгізу – заманауи білім берудің басты талаптарының бірі. Нейропедагогиканың зерттеу нәтижелері көрсеткендей, оқыту барысында когнитивтік жүктемені азайту, оқушының есте сақтау және зейін қабілеттерін арттыру, жаңа технологияларды пайдалану – білім сапасын жақсартудың негізгі жолдары болып табылады. Осыған байланысты болашақта нейропедагогиканың әдістерін тереңірек зерттеп, білім беру жүйесінде кеңінен қолдану маңызды. Осы тақырып бойынша мектеп оқушыларына тест, сауалнама, эксперименттік сабақ нәтижесі нейропедагогиканың білім беру үдерісінде маңызды рөл атқаратынын және оны жүйелі түрде қолдану қажеттігін дәлелдейді.

Білім беру жүйесінде оқушылардың танымдық дамуын қамтамасыз ету – негізгі басымдықтардың бірі болып табылады. Әсіресе, қазіргі заманғы цифрлық дәуірде білім берудің жаңа әдістерін пайдалану қажеттілігі артып келеді. Солардың бірі – нейропедагогикалық әдістерді қолдану. Бұл әдістер когнитивтік процестерді ынталандырып, оқушылардың ойлау, есте сақтау, зейін және оқу дағдыларын жақсартуға бағытталған. Осы зерттеуде 7-сынып оқушыларының танымдық ерекшеліктерін бағалау, нейропедагогикалық әдістерді қолдану арқылы олардың когнитивтік дамуына әсер ету, зерттеу нәтижелерін талдау сияқты негізгі мақсаттар қарастырылды. Зерттеу жұмысы Алматы облысы, Кеген ауданы Боексаз ауылының орта мектебінде өткізілді, оған 30 оқушы қатысты. Оқушылардың танымдық дамуын зерттеу үшін эмпирикалық әдістер қолданылды. Оларға мыналар жатады: 1. Сауалнама жүргізу: Оқушылардың ақпаратты қабылдау және өңдеу ерекшеліктерін зерттеу мақсатында сауалнама алынды. Сауалнамада оқушылардың оқуға деген қызығушылығы, оқыту стиліне бейімделуі, ақпаратты қабылдау ерекшеліктері және оқу процесінде кездесетін қиындықтар туралы сұрақтар қойылды. Алдымен оқушылардың ақпаратты қабылдау ерекшеліктерін бағалау үшін сауалнама жүргізілді.

Сауалнама сұрақтары: 1. Жаңа ақпаратты қалай тезірек меңгересіз? а) Көрнекі материалдар арқылы (сызбалар, бейнелер) б) Тыңдау арқылы (аудиожазбалар, түсіндіру) в) Практикалық іс-әрекет арқылы (тәжірибелер, ойындар) 2. Сабақта қай әдіс сізге ыңғайлы? а) Кітап оқу және мәтінмен жұмыс б) Мұғалімді тыңдауы) Тәжірибе жасап, қолмен жұмыс істеу 3. Жаңа материалды қай жағдайда жақсы түсінесіз? а) Мұғалім схема, диаграммалар қолданғанда б) Тақырыпты әңгімелеп, дауыстап талқылағанда в) Өз бетіңізше қолданып көргенде Бұл нәтижелер оқыту әдістерін оқушылардың танымдық ерекшеліктеріне сәйкес бейімдеу қажеттігін көрсетті. Сауалнама нәтижелерін талдау (Кесте-1).

1-Кесте – нейрпедагогикалық әдістердің оқушылардың танымдық дамуына әсері жайында сауалнамаға берілген нәтижелері

Танымдық процестер	Респонденттердің жалпы саны	Қыз балалар (n=31)
Есте сақтау		
Жоғары	19	32
Орта	46	55
Төмен	35	13
Логикалық ойлау		
Жоғары	31	63
Орта	50	27
Төмен	19	10
Қиял		
Жоғары	25	40
Орта	59	52
Төмен	16	8

2-кесте – танымдық белсенділік деңгейінің нәтижелерінің салыстырмалы диагностикалық талдауы.

Зерттеуге қатысқан 30 оқушының жауаптары бойынша төмендегідей негізгі үрдістер байқалды: 1) 40% (12 оқушы) – материалды көрнекі құралдар (сызбалар, бейнелер) арқылы тез қабылдайды. 2) 33% (10 оқушы) – ақпаратты тыңдау арқылы меңгергенді ұнатады. 3) 27% (8 оқушы) материалды тәжірибе жүзінде қайталау арқылы жақсы түсінеді.

Оқушылардың көпшілігі визуалды ақпаратты жылдамырақ қабылдайды, бұл олардың танымдық ерекшеліктерін ескере отырып, сабақ жоспарын құру қажеттігін көрсетеді. Сонымен қатар, оқушылардың 33%-ы тыңдау арқылы, ал 27%-ы практикалық әдістерді жақсы түсінетіндіктен, сабақта аудиалды және кинестетикалық әдістерді де тиімді қолдану қажет.

1-кестедегі танымдық белсенділік деңгейінің нәтижелерінің салыстырмалы диагностикалық талдауы:

Есте сақтау: 1 апта өткен соң, жоғары деңгейдегі оқушылардың үлесі 19%-дан 32%-ға артты, ал төмен деңгейдегі үлесі 35%-дан 13%-ға дейін азайды. Логикалық ойлау: Жоғары деңгейдегі үлес 31%-дан 63%-ға өсті, ал төмен деңгейдегі үлес 19%-дан 10%-ға төмендеді. Қиял: Жоғары деңгейдегі оқушылардың үлесі 25%-дан 40%-ға артты, төмен деңгейдегі үлесі 16%-дан 8%-ға дейін азайды, ал орташа деңгей тұрақты қалды.

Қорытынды. Қазіргі білім беру жүйесінде оқушылардың танымдық дамуын жетілдіру маңызды міндеттердің бірі болып табылады. Бұл үдеріс когнитивтік психология, нейробиология және педагогиканың интеграциясын талап етеді. Нейрпедагогикалық әдістерді қолдану арқылы білім беру үдерісін тиімді ұйымдастыру оқушылардың танымдық қабілеттерін жақсартып, олардың ақпаратты қабылдау, өңдеу және есте сақтау процестерін оңтайландырады. Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, оқушылардың танымдық дамуы тек

дәстүрлі әдістермен шектелмеуі керек. Оқу материалын құрылымдау, когнитивтік жүктемені азайту, ойын технологияларын енгізу, топтық және проблемалық оқыту әдістерін қолдану оқушылардың білім сапасын арттыруға ықпал етеді. Сонымен қатар, есте сақтау қабілетін жақсартуға бағытталған әдістер – ақпаратты топтастыру (chunking), интервалды қайталау, ассоциациялар техникасы – оқу үдерісінің тиімділігін арттыратын маңызды құралдар болып табылады. Бүгінде білім беру саласындағы цифрлық технологиялардың дамуы нейропедагогикалық әдістердің жаңа деңгейге көтерілуіне ықпал етуде. Электрондық оқулықтар, виртуалды шындық элементтері және бейімдеп оқыту жүйелері оқушылардың жеке оқу қажеттіліктеріне сәйкес білім беру үдерісін ұйымдастыруға мүмкіндік береді. Бұл әдістер ақпаратты визуалды және интерактивті түрде ұсыну арқылы танымдық жүктемені азайтады және оқушылардың оқу материалын меңгеру деңгейін арттырады. Сонымен қатар, нейропедагогика инклюзивті білім беруде ерекше рөл атқарады. Ерекше білім беру қажеттіліктері бар оқушыларға арналған бейімделген әдістер олардың танымдық дамуын қолдауға мүмкіндік береді. Мысалы, дислексиясы бар оқушыларға визуалды және аудио материалдарды үйлестіру ұсынылса, зейін тапшылығы және гиперактивтілік синдромы бар оқушылар үшін қысқа әрі динамикалық сабақтар тиімді. Бұл тәсілдер оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескеріп, олардың білім алу мүмкіндіктерін кеңейтеді.

Жалпы алғанда, нейропедагогикалық әдістерді қолдану оқушылардың танымдық дамуын жетілдірудің маңызды құралы болып табылады. Бұл әдістерді оқу бағдарламаларына енгізу, оқытушылардың нейропедагогикалық құзыреттілігін арттыру және білім беру процесіне заманауи технологияларды белсенді енгізу – оқыту сапасын жақсартудың негізгі жолдары. Оқушылардың танымдық қабілеттерін дамытуға бағытталған кешенді тәсілдер олардың интеллектуалдық өсуіне, шығармашылық ойлау дағдыларын қалыптастыруға және білімді өмірлік тәжірибеде қолдана алуына ықпал етеді. Осыған байланысты, болашақта нейропедагогика саласындағы ғылыми зерттеулерді кеңейту, жаңа оқыту әдістерін әзірлеу және оларды білім беру жүйесіне енгізу маңызды. Нейропедагогикалық әдістерді ғылыми негізде қолдану арқылы білім беру үдерісінің тиімділігін арттырып, оқушылардың когнитивтік әлеуетін толық ашуға болады. Бұл білім беру жүйесін жаңғыртуға және оны халықаралық стандарттарға сәйкестендіруге мүмкіндік береді.

ПАЙДАЛАНҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Пиаже Ж. (1986). Развитие интеллекта у ребенка. Москва: Прогресс. https://elibrary.sgu.ru/uch_lit/1956-3.pdf (Қолданылған күні: 14.03.2025, 42-бет)
2. Гальперин П.Я. (1998). Введение в психологию обучения. Санкт-Петербург: Питер. https://pedlib.ru/Books/3/0297/3_0297-1.shtml (Қолданылған күні: 14.03.2025, 60-бет)
3. Лурия А.Р. (1973). Основы нейропсихологии. Москва: Издательство ГУ. https://archive.org/details/osnovy_neiropsikhologii. (Қолданылған күні: 14.03.2025, 105-115-бет).
4. Рубинштейн, С.Л. (1999). Когнитивные стратегии обработки информации. Москва: Наука. (Қолданылған күні: 14.03.2025; 45–50-бет).
5. Выготский Л.С. (1983). Мышление и речь. Москва: Педагогика. <https://www.marxists.org/russkij/vygotsky/1934/thinking-speech.pdf> (Қолданылған күні: 14.03.2025, 150-170-бет).
6. Баддели А. (2001). Working Memory, Thought, and Action. (Қолданылған күні: 14.03.2025, 90-110 бет).
7. Антонио Дамасио (1999). The Feeling of What Happens. (Қолданылған күні: 14.03.2025, 180-200-бет)
8. Пратчетт Т. (2015). Neuroscience: Exploring the Brain. Лондон: Cambridge Press. (Қолданылған күні: 14.03.2025, 60-70 бет)
9. Баркер К. (2012). Образовательные технологии для детей с особыми потребностями. Нью-Йорк: Oxford University Press. (Қолданылған күні: 14.03.2025, 80-90-бет)
10. Оқушылардың зерттеу қабілеттерін дамыту. <https://moluch.ru/archive/421/93653/>. (Қолданылған күні: 14.03.2025).

DOI 10.24412/2709-1201-2025-30-70-72

УДК 378.016:57

ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ.

СЕЙТҚҰМАРОВА АЙГҰЛ АБАЙҚАНҚЫЗЫ

магистрант НАО Восточно-Казахстанского университета им. С. Аманжолова
г. Усть-Каменогорск, Казахстан

Научный руководитель - **ШАРИПХАНОВА АНАРГУЛЬ САЙЛАУБЕКОВНА**
кандидат биологических наук, ассоциированный профессор РАМ, доцент кафедры
биологии факультета экологии и естественных наук НАО Восточно-Казахстанского
университета им. С. Аманжолова
г. Усть-Каменогорск, Казахстан

Аннотация. В данной статье представлен анализ применения технологий искусственного интеллекта в образовательной сфере, в том числе их роль в индивидуализации учебного процесса и профессиональной ориентации. Описаны современные инструменты ИИ, используемые в учебной деятельности, а также обоснована необходимость их интеграции в систему образования. Особое внимание уделено потенциалу нейросетей в адаптации обучения под личные особенности обучающихся. Обобщив современные подходы, авторы приходят к выводу о важности дальнейшего развития и совершенствования ИИ-технологий в образовательной среде.

Ключевые слова: образовательные технологии, ИИ, цифровое обучение, индивидуализация, профессиональное развитие.

Введение. Современный этап развития общества характеризуется стремительной цифровизацией, охватывающей все сферы жизни, включая образование. Образовательные учреждения все активнее внедряют инновационные технологии, среди которых ключевую роль начинают играть искусственный интеллект и нейросети.

Основное содержание. Цель применения ИИ в обучении заключается в повышении качества образовательного процесса за счет его персонализации и автоматизации рутинных задач. Подобные подходы позволяют преподавателям сосредоточиться на более значимых аспектах педагогической деятельности, а обучающимся — получить контент, адаптированный под их уровень и стиль восприятия информации. [1, с.34-36]

Технологии искусственного интеллекта способны выполнять широкий спектр функций: от автоматизированной проверки заданий до составления индивидуальных учебных маршрутов. Анализируя учебные данные, ИИ-системы формируют рекомендации по корректировке образовательной траектории в зависимости от результатов, интересов и психологических характеристик обучающегося. [2, с.5]

Широкое распространение получили ИИ-приложения для изучения иностранных языков, математики и других дисциплин. Такие приложения способны распознавать речь, анализировать грамматику, адаптировать задания и предоставлять обратную связь. Их использование увеличивает вовлеченность студентов и способствует развитию их самостоятельности.

Персонализированное обучение позволяет учитывать личностные особенности обучающихся, включая их мотивацию, способности и темпы усвоения информации. Искусственный интеллект помогает педагогам выстраивать индивидуальные траектории развития, а также прогнозировать потенциальные трудности в освоении дисциплин. [3, с.47-51]

Нейросети оказываются эффективным инструментом в профориентационной работе. Используя данные тестирования, ИИ-системы формируют рекомендации по выбору

профессионального направления, обеспечивая тем самым осознанность в принятии решений. [4, с.132-134]

Таким образом, искусственный интеллект имеет как положительно, так и отрицательно сказывается на образовательном процессе.

Положительные аспекты внедрения ИИ в образование:

- Современные технологии искусственного интеллекта (ИИ) способствуют трансформации образовательной среды, обеспечивая повышение эффективности учебного процесса и качества усвоения знаний. Наиболее значимые преимущества включают в себя:

1. Персонализация обучения

ИИ позволяет адаптировать образовательные траектории под индивидуальные особенности учащихся: уровень подготовки, скорость восприятия материала, когнитивные предпочтения. Такие подходы способствуют более полному раскрытию потенциала обучающегося.

2. Автоматизация рутинных процессов

Системы ИИ способны выполнять трудоёмкие и повторяющиеся задачи: проверку тестов, анализ успеваемости, формирование отчетности. Это позволяет преподавателям сосредоточиться на более содержательных аспектах педагогической деятельности.

3. Доступность и инклюзивность

ИИ-инструменты расширяют доступ к образованию для различных категорий обучающихся, включая лиц с ограниченными возможностями. Синтез речи, автоматический перевод, интеллектуальные помощники способствуют созданию комфортной образовательной среды.

4. Аналитика больших данных и прогнозирование

Технологии ИИ обеспечивают сбор, обработку и интерпретацию значительных объемов образовательных данных, позволяя проводить глубокую аналитику и прогнозировать потенциальные трудности обучающихся на раннем этапе.

5. Развитие метапредметных навыков (soft skills)

Взаимодействие с ИИ-средой способствует формированию критического мышления, цифровой грамотности, навыков самообучения и решения комплексных задач.

Ограничения и потенциальные риски применения ИИ:

Наряду с очевидными преимуществами, внедрение ИИ в образование сопровождается рядом вызовов и ограничений, требующих тщательного анализа:

1. Ограниченность алгоритмов

Несмотря на высокий уровень автоматизации, ИИ по-прежнему лишён интуиции, эмпатии и педагогического такта, что затрудняет адекватную интерпретацию поведенческих и эмоциональных факторов обучающегося.

2. Этические и правовые аспекты

Использование ИИ порождает вопросы защиты персональных данных, прозрачности алгоритмов, недопущения дискриминации и нарушения академической этики.

3. Технологическое неравенство

Неравномерный доступ к цифровой инфраструктуре и ИИ-решениям может способствовать усилению образовательного неравенства, особенно в регионах с низким уровнем цифровизации.

4. Угроза деформации роли преподавателя

При чрезмерной автоматизации существует риск снижения роли педагога как субъекта образования, что может негативно повлиять на качество педагогического взаимодействия и гуманистическую составляющую образовательного процесса.

5. Недостаточная готовность к цифровой трансформации

Отсутствие соответствующей цифровой компетентности у части педагогического сообщества затрудняет эффективную интеграцию ИИ в образовательную практику и требует проведения масштабных программ повышения квалификации.

Кроме того, ИИ способствует развитию как профессиональных, так и надпрофессиональных навыков — критического мышления, анализа, креативности. За счет автоматизации обработки больших объемов информации технологии искусственного интеллекта становятся надежным помощником в работе преподавателя.

Выводы. Внедрение технологий искусственного интеллекта в образование является актуальным направлением, способствующим не только повышению эффективности обучения, но и развитию цифровой компетентности учащихся. ИИ помогает адаптировать образовательный процесс под индивидуальные потребности, улучшает профориентацию и способствует формированию гибких навыков, необходимых в условиях цифровой экономики. [5, с.940-947]

Перспективы развития образования напрямую связаны с интеграцией ИИ и других сквозных технологий, включая большие данные, робототехнику, интернет вещей и дополненную реальность, что открывает новые горизонты для всех участников образовательного процесса. [6, с.452-459]

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Булаева, М.Н. Методические рекомендации применения цифровых платформ в профессиональных образовательных организациях обучения / М.Н. Булаева, О.Н. Филатова, П.В. Канатьев // Проблемы современного педагогического образования. – 2022. – №72(4). – С. 34-36
2. Holmes, W., Bialik, M., & Fadel, C. (2019). Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning.
3. Гуцин, А.В. Особенности реализации информационной стратегии высшей образовательной организации / А.В. Гуцин, О.И. Ваганова, О.Н. Филатова // Известия Балтийской государственной академии рыбопромыслового флота. – 2021. – № 3 (57). – С. 47-51
4. Сябитова, К.С. Искусственный интеллект в системе профессионального образования / К.С. Сябитова, О.Н. Филатова // Профессиональное самоопределение молодежи инновационного региона: проблемы и перспективы. – Красноярск – Челябинск – Нижний Новгород. – Москва. – 2023. – С. 132-134
5. Markova, S.M. University modernization in the conditions of industrialization of production and intelligent machines / S.M. Markova, S.A. Tsyplakova, E.P. Sedykx, O.N. Filatova, A.V. Khizhnaya // Lecture Notes in Networks and Systems. – 2021. – Т. 200. – С. 940-947
6. Markova, S.M. Forecasting the development of professional education / S.M. Markova, S.A. Tsyplakova, E.P. Sedykx, A.V. Khizhnaya, O.N. Filatova // The 21st Century from the Positions of Modern Science: Intellectual, Digital and Innovative Aspects. – Cham, 2020. – С. 452-459

DOI 10.24412/2709-1201-2025-30-73-75

TEACHER COLLABORATION AND INQUIRY-BASED LEARNING: BUILDING A COMMUNITY OF PRACTICE IN EFL EDUCATION

SABYR AYGERIM ERLANKYZY

First-year Master's student, Miras University
Shymkent, Kazakhstan

Abstract: *This article explores the role of collaborative learning and Inquiry-Based Learning (IBL) in enhancing English as a Foreign Language (EFL) education within the Community of Practice. It highlights the integration of the Community of Inquiry (CoI) framework, which promotes critical thinking, collaboration, and student autonomy. The study shows how these approaches improve students' academic outcomes, particularly in speaking skills, while fostering professional growth among educators through shared practices. Despite challenges such as aligning assessments and teacher training, the article argues that when applied effectively, these methods create dynamic, student-centered environments that prepare learners for real-world communication.*

Keywords: *Collaboration, Inquiry-based Learning (IBL), Community of Practice (CoP), Community of Inquiry (CoI), student-centered, critical thinking.*

INTRODUCTION

In today's world, learning through collaboration is the key to success in all spheres of life. It encourages the exchange of ideas, helps build critical thinking, and supports personal and professional growth. As highlighted by Alzubi et al., (2024), collaborative learning—also known as cooperative learning—is an interactive and social method where students work together in small groups, fostering shared responsibility, improving academic outcomes, and nurturing key competencies like teamwork, peer interaction, and social awareness through meaningful group activities. Therefore, collaboration is also considered a key factor in effective teaching in EFL settings, as it aligns with student-centered approaches that emphasize active participation, communication, and learner autonomy. Hence, Inquiry-Based Learning is one example of a student-centered method that promotes collaboration and critical thinking by encouraging students to ask meaningful questions, explore topics, and learn through discovery. Thus, research conducted by Korkman and Metin (2021) stated that collaborative learning, when integrated with Inquiry-Based Learning, had a positive impact on students' cognitive development, as evidenced by improved achievement, retention, and performance in pre- and post-tests.

MAIN BODY

Building on these collaborative and inquiry-driven approaches, the Community of Inquiry (CoI) framework offers a valuable theoretical lens through which to understand and enhance learning in EFL settings. Following this, there is a framework called Community of Inquiry (CoI) that was established by Garrison, Anderson, and Ancher in 2000, that has three core elements: cognitive presence (critical thinking), social presence (collaboration and interaction), and teaching presence (guidance and support) to create transformative learning experiences. Furthermore, a study by Preece and Bularafa (2015) demonstrated that the integration of Inquiry-Based Learning with collaborative strategies aimed at building a community of practice had a positive impact on students' speaking skills. Through lessons designed to promote discussion, the teacher actively engaged students in a variety of classroom interaction patterns, including pair work and group activities. These formats provided learners with frequent opportunities to express their ideas, exchange perspectives, and practice speaking in a supportive, communicative environment.

On the other hand, Díaz and Miy (2017) demonstrated that by placing a strong emphasis on teaching presence, one of the core components of the Community of Inquiry (CoI) framework, teachers were able to establish a clear structure and maintain consistent guidance throughout the learning process. This intentional instructional approach not only helped create a supportive

classroom atmosphere but also contributed to more effective language acquisition. Specifically, the enhanced teaching presence allowed educators to deliver grammar and vocabulary lessons in a more coherent, focused, and responsive manner, ensuring that students received timely explanations, constructive feedback, and opportunities for practice. As a result, learners showed noticeable improvement in their language proficiency, particularly in mastering foundational linguistic elements essential for communication in EFL contexts. In addition, Aljohani and Aljehani (2024) emphasize the vital role of inquiry-based learning in promoting collaboration among teachers within a Community of Practice (CoP) in EFL education. Their research demonstrates that embedding inquiry into collaborative activities encouraged educators to engage in reflective dialogue, allowing them to openly discuss challenges, exchange effective strategies, and co-develop solutions. This reflective inquiry process not only fostered deeper emotional connections and mutual trust among colleagues but also helped overcome barriers associated with virtual learning environments by facilitating meaningful and purposeful interactions. As a result, teachers reported a stronger sense of professional belonging, contributing to more effective teaching practices and ultimately leading to increased student engagement and improved learning outcomes.

Furthermore, Tabassum and Saad (2024) examined the impact of the Community of Inquiry (CoI) framework on students' speaking skills through the implementation of blended learning. According to the results of their study, the integration of CoI and blended learning contributed to the development of students' speaking skills, boosting their confidence and proficiency. In addition, teachers reported that the implementation of the CoI framework shifted the learning process towards a more student-centered approach, moving away from conventional teaching methods. This transition, in turn, increased students' motivation and engagement in the learning process. Besides the positive outcomes, the study also recognized several challenges, including difficulties in aligning the CoI framework with traditional assessment methods and the need for more comprehensive teacher training in both technology and pedagogy. To address these issues, the authors provided practical recommendations for the effective integration of CoI and blended learning in EFL settings, highlighting the importance of institutional support, professional development, and the strategic use of technology. Additionally, the findings indicated a shift in students' and teachers' perceptions of English in Bangladesh, encouraging its view as a tool for real-world communication beyond the classroom, which may further influence teaching and learning strategies.

On the flip side, Vistari et al., (2024) conducted a research that aimed to explore how English teachers promote active speaking interactions among fourth-grade students in an International Elementary School in Bandung, Indonesia, by uncovering the methods they use within an inquiry-based instruction framework and identifying the prevalent patterns of classroom interactions that foster active student speaking. The findings revealed that the study identified various effective strategies that teachers used to encourage participation in speaking activities, including memory, cognitive, metacognitive, affective, and social strategies. Moreover, the outcomes revealed three primary types of interaction patterns observed in the classroom: teacher-student interaction, which was the most frequent at 71%, emphasizing direct engagement; student-teacher interaction at 17%, highlighting students' feedback and responses; and student-student interaction at 12%, showcasing peer-to-peer communication that supports collaborative learning. Concerning teachers, the study revealed several important outcomes. First, teachers recognized their crucial role in facilitating active learning environments through inquiry-based methods, which involve more than merely delivering content. Additionally, engaging in inquiry-based instruction helped teachers develop their teaching practices and collaborative skills, contributing to professional growth and a greater ability to foster student engagement. Finally, by implementing these interactive strategies, teachers were able to form a community of practice, sharing effective methodologies and learning from each other's experiences.

CONCLUSION

To sum up, the establishment of a collaborative community of practice centered around inquiry-based learning is essential for creating an effective learning environment in EFL settings. By fostering such a framework, both educators and students are encouraged to cultivate critical thinking and

problem-solving abilities—skills that lie at the core of student-centered teaching approaches. This process not only empowers students to take ownership of their learning but also provides teachers with the opportunity to reflect, collaborate, and enhance their pedagogical strategies. While challenges such as aligning assessment methods with inquiry-based practices and ensuring comprehensive teacher training persist, the positive outcomes far outweigh these difficulties. When these collaborative and inquiry-driven methods are implemented with careful consideration, they not only contribute to significant academic improvement but also facilitate the development of competencies necessary for real-world communication. Ultimately, this approach transforms the learning experience, making it more dynamic, relevant, and student-centered, and prepares learners for the demands of a globalized world.

REFERENCE LIST

1. Alzubi, A. A., Nazim, M., & Ahamad, J. (2024). Examining the effect of a collaborative learning intervention on EFL students English learning and social interaction. *Journal of Pedagogical Research*. <https://doi.org/10.33902/jpr.202425541>
2. Aljohani, N. J., & Aljehani, K. (2024). Building a community of practice around a community of inquiry: an examination of EFL students' perceptions of a virtual internship. *Discover Education*, 3(1). <https://doi.org/10.1007/s44217-024-00286-5>
3. Díaz, L. E. H., & Miy, D. G. (2017). Developing the oral skill in online English courses framed by the community of inquiry. *PROFILE Issues in Teachers Professional Development*, 19(1), 73. <https://doi.org/10.15446/profile.v19n1.55957>
4. Korkman, N., & Metin, M. (2021). *The effect of Inquiry-Based collaborative learning and Inquiry-Based online collaborative learning on success and permanent learning of students*. <https://eric.ed.gov/?id=EJ1292922>
5. Preece, A. S. D., & Bularafa, M. W. (2015). *Community of Inquiry Method and Language Skills acquisition: Empirical evidence*. <https://www.semanticscholar.org/paper/Community-of-Inquiry-Method-and-Language-Skills-Preece-Bularafa/a191132e12c2841fe88f640fc1fd15e44de7e96e>
6. Tabassum, Z.A., & Saad, M.R.M. (2024). Community of Inquiry as an Instructional Framework: How Teaching, Social and Cognitive Presences Impact EFL
7. Speaking in a Blended Setting in Bangladesh. *Arab World English Journal (AWEJ) Special Issue on CALL* (10). 43-58. <https://dx.doi.org/10.24093/awej/call10.4>
8. Vistari, L., Yuliasri, I., Widhiyanto, W., & Yuliati, Y. (2024, August 8). *ENHANCING ACTIVE CLASSROOM INTERACTION: THE ROLE OF ENGLISH TEACHERS IN INQUIRY-BASED INSTRUCTION*. <https://proceeding.unnes.ac.id/icoella/article/view/3791>

DOI 10.24412/2709-1201-2025-30-76-79

ЗНАЧЕНИЕ НЕСТАНДАРТНЫХ УРОКОВ В ПОВЫШЕНИИ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ АКТИВНОСТИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

СЕВДА АББАСОВА

Доктор философии по педагогике, доцент
Азербайджанский Государственный Педагогический Университет

ЛАМАН АХМЕДЛИ

Азербайджанский Государственный Педагогический Университет
студент магистратуры

Аннотация. В статье обсуждается важное значение нетрадиционных уроков в начальных классах. Отмечено, что использование нестандартных форм и методов является одним из важных средств обучения, так как они создают у учащихся устойчивый интерес к учебе, устраняют напряженность и ограничения, свойственные многим детям, способствуют формированию навыков учебной деятельности. Нетрадиционные уроки оказывают глубокое эмоциональное воздействие на детей, что приводит к получению более крепких и глубоких знаний. Использование нестандартных форм обучения стимулирует активность; создает условия для самостоятельного получения знаний и их творческого применения; открывает широкие возможности для самостоятельного и творческого подхода к решению проблем; обеспечивает когнитивную независимость; укрепляет навыки сотрудничества учащихся.

В статье приведены примеры нестандартных форм урока, таких как урок-экскурсия и урок-интервью. Особо подчеркивается важность интегрированных уроков. В то же время отмечается необходимость использования информационных технологий в современной образовательной среде. Использование средств ИТ оказывает эмоциональное воздействие на обучающихся, которое направлено на формирование у школьников личностного отношения к изучаемому материалу, развитие различных сторон их мыслительной деятельности. На таких уроках у детей младшего школьного возраста формируются навыки и желание учиться, формируется алгоритмический способ мышления, концентрируются знания и умения не только на определенной теме, но и на освоении ИТ-инструментов. Это делает уроки более интересными, вовлекает в процесс восприятия не только зрение, но и слух, эмоции, воображение, помогает детям глубже вникать в изучаемый материал.

Ключевые слова: нетрадиционный урок, образовательная среда, навыки сотрудничества, активность, формирование личности.

İBTİDAİ SİNİF ŞAĞIRDLƏRİNİN İDRAK FƏALLIĞININ ARTIRILMASINDA QEYRİ-STANDART DƏRSLƏRİN ƏHƏMİYYƏTİ

İbtidai məktəb uşaqların həyatında, şəxsiyyət kimi formalaşmasında mühüm rol oynayır. Müasir şəraitdə məktəblilərin təlim və tərbiyəsinin yeni səmərəli yollarının tapılması, tətbiqi istiqamətində ibtidai sinif müəllimlərinin fəaliyyəti də artmışdır. Təhsilin ilk pilləsində tədris və tərbiyə həm də şagirdin təhsil fəaliyyətində müsbət motivin formalaşmasına yönəldilmişdir. Motivlər isə, bir qayda olaraq, şagirdlərin idrak maraqları və yeni bilik, bacarıq, vərdislərə yiyələnmək zərurəti ilə bağlıdır və burada əsas rol, əlbəttə ki, müəllimin üzərinə düşür. Müəllimin pedaqoji-metodiki hazırlığı, təlim-tərbiyə işinin təşkili texnika və üsullarını mənimsəməsi, təlimi yaradıcı edə bilməsi ilə onun fəaliyyətini proqnozlaşdırmaq olar.

Qeyri-standart dərslərlə bağlı müəllimlərin fikirləri müxtəlifdir: bəziləri bunu pedaqoji fikrin tərəqqisi, məktəbin demokratikləşməsi istiqamətində atılan düzgün addım kimi qiymətləndirir,

digərləri isə əksinə, belə dərsləri pedaqoji prinsiplərin pozulması, ciddi işləmək istəməyən və tənbəl şagirdlərin təzyiqi altında müəllimlərin məcburi geri çəkilməsi hesab edilir.

Dərsin hazırlanması və keçirilməsinin qeyri-standart üsullarının əlamətlərini belə qeyd edə bilərik: dərs yeni elementləri özündə ehtiva edir, xarici çərçivə və yerlər dəyişir; dərsdənkənar materialdan istifadə olunur, kollektiv fəaliyyət fərdi işlə birləşdirilir; dərsin təşkilinə müxtəlif peşə sahibləri cəlb olunur; şagirdlərin emosional yüksəlişi sinif otağının dizaynı, yaradıcı tapşırıqların yerinə yetirilməsi. Dərsi hazırlamaq üçün şagirdlərdən ibarət müvəqqəti təşəbbüs qrupu yaradılır. Dərslərin keçirilməsinin qeyri-standart formalarına aşağıdakılar daxildir:

- Kollektiv iş üsullarından istifadə etmək. Məsuliyyət uşaqların fərdi xüsusiyyətləri və maraqları nəzərə alınmaqla bölüşdürülür.

- Müstəqil iş üçün bacarıq və vərdişlərin inkişafı, yaradıcı axtarışa can atması. Yeni formada təqdim olunan material insanı düşünməyə, anlamağa və yadda saxlamağa vadar edən məlumat kimi qəbul edilir.

- Tədris materialına maraq. Dərsə hazırlaşarkən şagird özləri maraqlı material axtarır və maraqlı faktlar tapırlar.

- Şagirdlərin fəaliyyətinin fəallaşdırılması, şagirdlər təlim prosesinin fəal iştirakçısı kimi.

- Kollektiv fəaliyyətin idarə edilməsi üsullarını mənimsəmək. Belə dərslər dinləməyi, təhlil etməyi, mübahisə etməyi, inandırmağı, öz fikrini müdafiə etməyi, başqalarının fikirlərini dinləməyi öyrədir

- Müəllimlə şagirdlər arasında yeni münasibətlərin formalaşması. Şagird yaradıcılıqda, əməkdaşlıq mühitində müəllimin tərəfdaşına çevrilir. Şagirdlərin fəaliyyətlərinin sinif yoldaşları tərəfindən qiymətləndirilməsi. Bu qiymətləndirmə onlar üçün müəllimin qiymətləndirməsindən daha vacibdir. Qeyri-standart dərslərin hazırlanmasında təkcə müəllim deyil, həm də şagirdlər iştirak edirlər, çünki belə bir dərsdə xeyli vaxt ev tapşırıqlarının verilməsinə ayrılır. Tədrisi diferensiallaşdırmaq mümkün olur, kurikulumun əhatə dairəsi, standartların reallaşdırılması genişlənilir, hətta ən zəif şagirdin də fəallığı yüksəlir.

Müəyyən bir dərsin məqsədlərindən və mövzunun xüsusiyyətlərindən asılı olaraq dərslərin formaları dəyişə bilər. Dərsin strukturunun monotonluğundan uzaqlaşmaq, tədrisdə stereotipləri aradan qaldırmaq, dərsin şən və maraqlı keçməsi üçün müəllim dərsi öz təcrübəsinə, əhval-ruhiyyəsinə, temperamentinə uyğun planlaşdırır və qurur. Müasir məktəbin təhsil prosesinin humanistləşdirilməsinə və uşağın şəxsiyyətinin hərtərəfli inkişafına yönəldilməsi, xüsusən də şagirdlərin fərdi meyllərinin inkişafı ilə əlaqəli yaradıcı fəaliyyətlərlə əsas bilik, bacarıq və vərdişlərin formalaşdığı təhsil fəaliyyətinin ahəngdar birləşməsinin zəruriliyini nəzərdə tutur.

Tədris prosesinin səmərəliliyi əsasən müəllimin dərsi düzgün təşkil etmək və dərsin bu və ya digər formasını düzgün seçmək bacarığından asılıdır. Uşağın dərslərdə inkişafı müxtəlif yollarla baş verir. Hansı inkişaf dedikdə tam olaraq nə nəzərdə tutulduğundan asılıdır. Nəzərə alsaq ki, inkişaf müəyyən hərəkətləri yerinə yetirmək üçün bilik, bacarıq və vərdişlərin artmasıdır. Deyə bilərik ki, belə inkişaf ənənəvi dərslərlə də təmin edildi.

İbtidai siniflərdə qeyri-ənənəvi dərslərin mühüm əhəmiyyəti var. Bu, kiçikyaşlı şagirdlərin yaş xüsusiyyətləri, bu dərslərin oynaq xarakteri və onların həyata keçirilməsinin orijinallığı ilə bağlıdır.

İbtidai sinif şagirdlərinin tədrisində tez-tez istifadə olunan qeyri-ənənəvi dərslərin biri də dərsekskursiyadır. Dərs-ekskursiya maarifləndirici gəzinti səfərləri və ekskursiyalar təlim prosesində zəruri elementlərdən biridir. Bunu şagirdlərin ekskursiyalar zamanı təbii obyektlərlə birbaşa təmasda olmaları da təsdiqləyir. Ekskursiyalar paylama materiallarının toplanması mənbəyi, müəllim və şagirdlərin sağlamlığının möhkəmləndirilməsi vasitəsidir. Ekskursiyanın vaxtından, məqsədindən və məzmunundan asılı olaraq onları dərskənənəvi və sinifdənkənənəvi növlərə bölmək olar. Ekskursiyaların təşkili və keçirilməsi üç mərhələdə həyata keçirilir:

Hazırlıq. Müəllimin ekskursiya marşrutu və oradakı müşahidə obyektləri ilə seçilməsi və tanış olması, şagirdlər üçün tematik tapşırıqların hazırlanması, marşrut planının hazırlanması və s.

Əsas və ya faktiki ekskursiyaya marşrut üzrə tapşırıqların yerinə yetirilməsi, şagirdlərin təsvirlər tərtib edilməsi, nümunələrin toplanması, zərurət yarandıqda isə herbarilər üçün bitkilərin

toplanması, ekskursiyanın coğrafi obyektlərinin fotosəkillərinin çəkilməsi və eskizlərin çəkilməsi daxildir.

Yekun mərhələ turun yekunlaşdırılması və onun nəticələrinin hazırlanması: stendlərin, albomların, fotomontajların, sərgilərin və s., hesabatın yazılmasını əhatə edir. Ekskursiya zamanı bütün iştirakçılar təhlükəsizlik qaydalarına ciddi əməl etməlidirlər. Ekskursiyanın nəticələri şagirdlər arasında geniş müzakirə edilməli, dərslərdə və tədris prosesinin təşkilinin digər formalarında sistemli şəkildə istifadə edilməlidir.

Bayram dərsi. Dərslərin keçirilməsinin çox maraqlı və səmərəli forması bayram dərsidir. Bu dərslər forması şagirdlərin ölkələrdə mövcud olan adət-ənənələr haqqında biliklərini genişləndirir və ünsiyyət bacarıqlarını inkişaf etdirir, onlara mədəniyyətlərarası ünsiyyətin müxtəlif vəziyyətlərində iştirak etməyə imkan verir.

Müsahibə dərsi. Mübahisə etmək bir mövzunun mənimsənilməsinin ən etibarlı sübutu şagirdlərin müəyyən bir mövzuda söhbət aparmaq bacarığıdır. Bu halda dərslər-müsahibə aparmaq məqsədəuyğundur. Müsahibə dərsləri informasiya mübadiləsi üçün bir növ dialoqdur. Belə bir dərslərdə, bir qayda olaraq, şagirdlər müəyyən qədər klişeləri (nəşr işində istifadə edilən üzərində qabarıq şəkildə rəsm, şəkil və ya yazı çəkilmiş dəmir lövhə) mənimsəyir və onlardan avtomatik istifadə edirlər. Mütəmadi təkrarlamanın optimal birləşməsi assimilyasiyanın gücünü və mənalılığını təmin edir. Məqsədlərdən asılı olaraq, dərslər mövzusu ayrıca alt mövzuları əhatə edə bilər. Məsələn: “Boş vaxt”, “Gələcək üçün planlar”, “Tərcümeyi-hal” və s.

Bu hallarda mühüm informasiya mübadiləsi təmin olunur. Bununla belə, “Mənim məktəbim” və ya “Mənim şəhərim” kimi mövzularla işləyərkən bərabər dialoq öz mənasını itirir, çünki tərəfdaşların məlumat mübadiləsinə ehtiyacı yoxdur. Ünsiyyət sırf formal xarakter alır. Bu tip dərslərin hazırlanması və keçirilməsi şagirdləri fənni öyrənməyə həvəsləndirir, müxtəlif mənbələrlə işləmək nəticəsində biliklərinin dərinləşməsinə kömək edir, həm də onların dünyagörüşünü genişləndirir.

İnteqrasiya olunmuş dərslər. Məktəbdə fənnin tədrisinin müasir şəraitində şagirdlərin ümumi təhsil üföqlərinin genişləndirilməsinə, nəzərdə tutulandan daha geniş biliklərə yiyələnmək istəyinin aşılmasına yönəlmiş mühüm ümumi didaktik, pedaqoji və metodiki vəzifələrin formalaşdırılması və həlli getdikcə aktuallaşır. Bu problemlərin həlli yollarından biri də fənnin tədrisi prosesində akademik fənlərin inteqrasiyasıdır. Fənlərarası inteqrasiya şagirdlərin əlaqəli fənlər üzrə biliklərini sistemləşdirməyə və ümumiləşdirməyə imkan verir. Fənlərarası inteqrasiya yolu ilə təlimin səviyyəsinin yüksəldilməsi onun təhsil funksiyalarını gücləndirir. Ədəbiyyat şagirdlərin estetik inkişafında böyük rol oynayır. Ədəbi əsərlərin mətnləri şagirdləri mədəniyyətlə tanış etməyin ən mühüm vasitəsidir. Görkəmli mədəniyyət xadimləri və konkret sənət əsərləri haqqında biliklər mütləq proses vasitəsilə əldə edilir.

Fənnin humanitar fənlərlə inteqrasiyasının əsas məqsədləri bunlardır:

- biliklərin sistemləşdirilməsinə və dərinləşdirilməsinə yönəlmiş kommunikativ və koqnitiv bacarıqların təkmilləşdirilməsi və bu biliklərin şifahi ünsiyyət kontekstində mübadiləsi;

- tələbələrin estetik zövqünün daha da inkişaf etdirilməsi və təkmilləşdirilməsi. Müsəbiqə dərsləri. Dərslərin məqsədi müxtəlif növ problemləri həll etmək bacarıqlarını möhkəmləndirməkdir.

Komandalar və münisflər heyəti əvvəlcədən formalaşdırılır. Münisflər heyəti tapşırıqları seçir, eksperimental tapşırıqların qoyulması üçün avadanlıq və mövzu ilə bağlı qısa hesabatlar üçün material hazırlayır. Sonra komandalar yüksək keyfiyyətli problemləri həll edir; təcrübə nümayiş etdirilir, daha sonra kapitanların müsəbiqəsi keçirilir.

Müasir təhsil mühitində informasiya texnologiyalarından istifadə etmədən təlim keçirmək mümkün deyil. İT vasitələrindən istifadə etməklə qeyri-ənənəvi dərslərin üstünlüklərindən biri onun şagirdlərə emosional təsiridir ki, bu da məktəblilərdə öyrənilənlərə şəxsi münasibətin formalaşdırılmasına və şagirdlərin zehni fəaliyyətinin müxtəlif aspektlərinin inkişafına yönəlir. Bu cür dərslərdə ibtidai məktəb yaşlı uşaqlarda bacarıq və öyrənmək istəyi inkişaf edir, alqoritmik təfəkkür tərzini inkişaf etdirilir, bilik və bacarıqlar təkcə müəyyən bir mövzuya deyil, həm də İT vasitələrinə yiyələnməyə yönəlir. Multimedia təqdimatlarından istifadə dərsləri daha maraqlı edir, qavrayış

prosesinə təkcə görmə deyil, həm də eşitmə, emosiya, təxəyyül daxil olur, uşaqların öyrənilən materiala daha dərinlən nüfuz etməsinə kömək edir, təlim prosesini yorucu etmir.

Nəticə olaraq qeyd edək ki, qeyri-standart forma və metodlardan istifadə tədrisin vacib vasitələrindən biridir, çünki onlar şagirdlərdə öyrənməyə davamlı maraq yaradır, bir çox uşaqlar üçün xarakterik olan gərginlik və məhdudiyyətləri aradan qaldırır, təhsil fəaliyyətlərində bacarıqların inkişafına kömək edir. Qeyri-ənənəvi dərslər uşaqlara dərin emosional təsir göstərir, nəticədə onlarda daha güclü, daha dərin biliklər formalaşır.

Qeyri-standart dərslər formalarından istifadə fəallığı stimullaşdırır; biliklərin müstəqil əldə edilməsinə və onların yaradıcı tətbiqinə şərait yaradır; problemin həllinə müstəqil və yaradıcı yanaşmağa geniş imkanlar açır; idraki müstəqilliyi təmin edir; şagirdlərdə əməkdaşlıq bacarığını gücləndirir.

ƏDƏBİYYAT

1. Abbasova S. Paşayeva P. Azərbaycan dili təliminin aktual problemləri. Bakı, ADPU, 2018, 172.s.
2. Abbasov Ə., Quliyeva K. İnnovativ pedaqoji texnologiyalar. Kurikulum jurnalı, 2018, №4, səh. 5-11.
3. Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası. 24 oktyabr 2013-cü il.
4. Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” inkişaf konsepsiyası. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2012-ci il 29 dekabr tarixli Fərmanı.
5. Kazımov A. Methodology of teaching Azerbaijani language in secondary school. Baku, 2013, 171 pages

DOI 10.24412/2709-1201-2025-30-80-82

ӘОЖ 37.372.8

БІРІНШІ КУРС СТУДЕНТТЕРІНІҢ ХИМИЯ ПӘНІНЕ БЕЙІМДЕЛУІН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДЕГІ ЖҰМСАҚ ДАҒДЫЛАРДЫҢ РӨЛІ

АРЫНОВА КАРИМА ШАТАЕВНА

Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті, п.ғ.к., аға оқытушы

САКТАПОВА НҮРГҮЛ ЕДІЛБАЙҚЫЗЫ

Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті, 7М01515 – Химия БББ

1-курс магистранты

Аннотация: Мақалада бірінші курс студенттерін жоғары оқу орнында химияны оқуға бейімдеу процесінде жұмсақ дағдылардың (жұмсақ дағдылар) рөлі қарастырылады. Қазіргі ғылыми әдебиеттерді талдау негізінде студенттердің академиялық ортаға сәтті интеграциялануына ықпал ететін коммуникативті, сыни және жеке дағдыларды дамытуға бағытталған педагогикалық тәсілдер қамтылған.

Кілтті сөздер: зерттеу әрекеті, танымдық қызығушылық, жобалық әдіс, тәжірибелік дағдылар, шығармашылық қабілет, оқу мотивациясы, сыни ойлау

Кіріспе. Жоғары мектептегі заманауи білім технологиялық прогреске де, жоғары оқу орындарының түлектеріне қоғамның сұраныстарының өзгеруіне де байланысты айтарлықтай өзгерістерге ұшырайды. Оқытудың жаңа, неғұрлым күрделі және тәуелсіз кезеңіне кіретін бірінші курс студенттерін бейімдеу мәселесі ерекше өткір тұр. Бұл процестің сәттілігіне әсер ететін маңызды факторлардың бірі - жұмсақ дағдылар (soft skills) - оқытуда, коммуникацияда, топтық жұмыста, уақытты басқаруда және стресске төзімділікте тиімділікті қамтамасыз ететін әмбебап, кәсіби емес құзыреттер[1].

Химия оқу пәні ретінде бірінші курс студенттерінің көпшілігі үшін маңызды сынақ болып табылады. Ол тек пәндік білім мен логикалық және дерексіз ойлау қабілетін ғана емес, сонымен қатар жоғары өзін-өзі ұйымдастыруды, зейінді, сыни ойлауды және когнитивті жүктемені жеңе білуді талап етеді. Көптеген студенттер университетте химияны оқытудың ерекшеліктеріне бейімделуде қиындықтарға тап болады, бұл мектептен айтарлықтай ерекшеленеді: өзіндік жұмысқа қойылатын талаптардың жоғарылауы, материалды игеру қарқыны, тақырыптардың абстрактілі болуы, ғылыми терминологияны қолдану, зертханалық тәжірибе [2].

Осыған байланысты студенттердің бейімделу процестеріндегі жұмсақ дағдылардың рөлін зерттеу өзекті бола түсуде. Уақытты басқару, өзін-өзі көрсету, коммуникативтілік, топта жұмыс істеу, эмоцияларды басқару және өзін-өзі оқыту дағдылары сияқты құзыреттіліктерді дамыту студенттің академиялық ортаға кіруін айтарлықтай жеңілдетеді және оның күрделі пәндерді, соның ішінде химияны оқудағы жетістіктерін арттырады.

Білім беру ортасында жұмсақ дағдыларды қалыптастыруға арналған көптеген зерттеулер бар, бірақ олардың кейбіреулері жеке пәндерге бейімделуге әсерін қарастырады. Бұл зерттеу бірінші курс студенттерінің жұмсақ дағдыларын дамыту деңгейі мен олардың химия курсына академиялық бейімделуі арасындағы байланысты анықтауға, сондай-ақ қандай нақты дағдылар оқу материалын игерудің сәттілігіне және оқу процесіне қатысуға үлкен әсер ететінін анықтауға бағытталған [3].

Бұл мақаланың мақсаты - бірінші курс студенттерін химияны оқытуға бейімдеу процесінде жұмсақ дағдылардың рөлін талдау, осы тұрғыда ең маңызды жұмсақ дағдыларды анықтау және оларды жоғары мектептің білім беру ортасында мақсатты қалыптастыру қажеттілігін негіздеу мектептен университеттік білімге көшу бірқатар қиындықтармен бірге жүреді, әсіресе химия сияқты күрделі пәндерді үйрену кезінде. Студенттердің сәтті

бейімделуінің негізгі факторларының бірі - дамыған жұмсақ дағдылардың болуы. Бұл дағдылар, соның ішінде қарым-қатынас, топтық жұмыс, сыни ойлау және өзін-өзі ұйымдастыру студенттердің академиялық жетістіктерін ғана емес, эмоционалды тұрақтылығын да қамтамасыз етеді.

Зерттеудің теориялық негізі. Ғылыми әдебиеттерде жұмсақ дағдылар адамның кәсіби және оқу іс-әрекетінде тиімділігін қамтамасыз ететін әмбебап, пәннен тыс құзыреттіліктерді білдіреді. Белгілі бір саладағы нақты білім мен дағдыларға қатысты қатаң дағдылардан (қатты дағдылардан) айырмашылығы, жұмсақ дағдылар мінез-құлық, коммуникативті және жеке икемділікті қалыптастырады.

Ең жиі ерекшеленетін жұмсақ дағдыларға мыналар жатады: коммуникативтік құзыреттілік, командада жұмыс істей білу, бейімделу, эмоционалды интеллект, уақытты басқару, сыни тұрғыдан ойлау, өзін-өзі реттеу және стресске төзімділік (Гусев, 2020; Белкин, 2021).

World Economic Forum моделі немесе 21stcenturyskills шеңбері сияқты заманауи классификациялар soft skills-тің білім берудегі жоғары маңыздылығын растайды. Бұл құзыреттер білім беру нәтижесінің маңызды элементі ретінде қарастырылады [4].

Бірінші курс студенттерінің бейімделуі когнитивті, эмоционалды, мотивациялық және әлеуметтік салаларды қамтитын күрделі көп деңгейлі процесс ретінде қарастырылады. Ғылыми зерттеулерде студенттің тиімді оқуға, күрделі ақпаратты қабылдауға, оқытушылармен және курстастарымен өзара әрекеттесуге, сондай-ақ жүктемені жеңуге қабілеттілігін қамтитын академиялық бейімделуге ерекше назар аударылады. Сәтті бейімделу факторлары: өзін-өзі оқытуға дайындық; уақытты басқару мүмкіндігі; стресске төзімділік; зейін және өзін-өзі көрсету. Бұл параметрлер жұмсақ дағдылардың даму деңгейімен тығыз байланысты, бұл олардың бейімделу процесінде шешуші рөлін көрсетеді [5].

Химия жоғары концентрацияны, дерексіз ойлауды және дәлдікті қажет ететін пәндер қатарына жатады. Көптеген студенттер үшін мектеп химиясынан жоғары оқу орнына ауысу қабылдау қиындықтарымен, мотивацияның жетіспеушілігімен және эмоционалды шиеленіспен бірге жүреді. Негізгі міндеттер: көлемді теориялық материал; күрделі дерексіз ұғымдар; физика және математикамен интеграция; зертханалық жұмыстар және қауіпсіздік техникасын сақтау.

Педагогикалық зерттеулер бейімделмеген студенттердің оқу үлгерімінің төмендеуі және пәнге деген қызығушылығының жоғалуы ықтимал екенін көрсетеді. Бұл химияны меңгеруді жеңілдететін факторларды, соның ішінде soft skills дамуын зерттеу қажеттілігін растайды.

Химияны зерттеудегі және білім беруге бейімделудегі жұмсақ дағдылардың рөлі. Дамыған жұмсақ дағдылардың болуы химияны оқытудағы табысқа тікелей және жанама әсер етеді: Уақытты басқару дәрістер мен зертханаларға дайындықты ұтымды бөлуге мүмкіндік береді. Сыни тұрғыдан ойлау химиялық процестерді талдауға көмектеседі. Эмоционалды интеллект емтихандар мен сынақтар алдында мазасыздық деңгейін төмендетеді. Зертханалық семинарларды орындау кезінде топтық жұмыс қажет [6].

Соңғы жылдардағы зерттеулер soft skills даму деңгейі мен жаратылыстану циклі, әсіресе химия және биология пәндеріндегі академиялық жетістік арасындағы статистикалық маңызды байланысты көрсетеді.

Педагогикалық практикада soft skills қалыптастыруға ықпал ететін бірқатар әдістер қолданылады: жобалық және проблемалық оқыту; корпоративтік оқыту (шағын топтарда жұмыс істеу); рефлексиялық күнделіктер; эмоционалды интеллект және стрессті басқару бойынша тренингтер; сандық өзін-өзі бақылау құралдары.

Зерттеу әдістемесі. Зерттеу Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті «Химия» білім беру бағдарламасында оқитын студенттерге жүргізілді. Зерттеуге бірінші курс оқитын оқу тобының студенттері қатысты. Қатысушылардың жасы 18-ден 20 жасқа дейін өзгерді. Барлық қатысушылар зерттеуге қатысуға ерікті келісім берді. Іріктеу үздіксіз болды-іріктемеге аталған топтың барлық білім алушылары енгізілді.

Жұмсақ дағдыларды дамыту деңгейін бағалау үшін (soft skills) бес негізгі құзыреттілік бойынша топтастырылған 30 ақпаратты қамтитын авторлық сауалнама қолданылды: Қарым-қатынас дағдылары (мысалы, тыңдау, ойлау, дауласу қабілеті); Топтық жұмыс (ынтымақтастыққа, рөлдерді бөлуге дайындық); Сыни тұрғыдан ойлау (ақпаратты талдау, шешім қабылдау); Эмоционалды интеллект (эмоциялар туралы хабардар болу, эмпатия, көңіл-күйді басқару); Уақытты басқару (жоспарлау, мерзімдерді сақтау, басымдықтарды белгілеу). Бағалау Лайкерттің 5 балдық шкаласы бойынша жүргізілді («толық келіспеймін» дегеннен «толық келісемін» дегенге дейін). Қорытынды ұпайлар әр шкала бойынша жеке және жиынтық түрде есептелді, содан кейін даму деңгейлері бойынша түсіндірілді (төмен, орташа, жоғары).

Бейімделу процестерін диагностикалау үшін келесі әдістер қолданылды: студенттердің әлеуметтік және психологиялық бейімделуін диагностикалау әдістемесі (А.К.Осницкий) - білім беру ортасына, тұлғааралық өзара әрекеттесуге және эмоционалды жағдайға бейімделуді бағалайды. Стресске төзімділік және күресу стратегияларының сауалнамасы - оқу және әлеуметтік ортадағы қиындықтарды жеңудің негізгі тетіктерін анықтау үшін қолданылады.

Нәтижелер шкала бойынша түсіндірілді: жоғары, орташа және төмен бейімделу. Сонымен қатар, «оқу процесіне жақсы бейімделуге не көмектеседі?» тақырыбында сауалнаманың ашық сұрақтарына сапалы талдау жүргізілді»

Студенттер қарым-қатынастың маңыздылығын (қарым-қатынас, келіссөздер жүргізу қабілеті), сыни тұрғыдан ойлауды және командада жұмыс істей білуді мансап үшін ең маңызды дағдылар ретінде жоғары бағалады. Сауалнаманың екінші бөлімі жауап берушілердің тек 40% - ы оқу процесінде осы дағдылардың нақты дамуын көргенін көрсетті. Студенттердің өзін-өзі бағалау дағдылары олардың иелік ететіндігін көрсетті, бірақ оларды университеттен тыс жерлерде жиі сатып алды.

Қорытынды. Талдау көрсеткендей, химия бағдарламасы студенттері икемді дағдылардың маңыздылығын түсінеді, бірақ олар университетте жеткіліксіз дамиды деп санайды. Бұл soft skills дамуына ықпал ететін әдістер мен формаларды енгізу мақсатында білім беру бағдарламаларын қайта қарау қажеттілігін көрсетеді. Оқу процесіне икемді дағдыларды жүйелі түрде енгізу ғана түлектердің еңбек нарығындағы бәсекеге қабілеттілігін арттыруға мүмкіндік береді.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Уитман Д. Развитие мягких навыков. Available at: <https://www.pinterest.jp/pin/801077852465138942/>
2. Сорокопуд Ю.В., Козьяков Р.В., Матюгин Н.Е., Амчиславская Е.Ю. Гибкость мышления как востребованный «мягкий навык» (soft skills) современных специалистов. Мир науки, культуры, образования. 2020; № 6 (85): 400 – 402.
3. Степанова Л.Н., Зеер Э.Ф. Soft skills как предикторы жизненного самоосуществления студентов. Образование и наука. 2019; Т. 21, № 8: 65 – 89.
4. Сосницкая О. SOFT SKILLS: мягкие навыки твердого характера. Available at: <https://www.dw.com/ru/soft-skills%DO%BC%D>
5. Абишева А.Е., Ералина Э.М. Мягкие навыки бакалавра: анализ источников формирования в гендерном разрезе. – 2022. – С. 60-72. [Электрон. ресурс]. – 2023. – URL: <https://doi.org/10.52821/2789-4401-2022-1-60-72>
6. Махметова Д., Созер М.А. Жоғары оқу орнында оқушылардың икемді дағдыларын қалыптастыру диагностикасы // Педагогика және психология. – 2022. – № 3(52). – С.34–42: DOI: 10.51889/8909.2022.66.51.004 [Электрон. ресурс]. – 2023. – URL: <https://journal-pedpsy.kaznpu.kz/index.php/ped/article/view/998>

DOI 10.24412/2709-1201-2025-30-83-87

ӘОЖ 37.372.8

БІЛІМ БЕРУДІ ЖАҢҒЫРТУ ЖАҒДАЙЫНДА ХИМИЯ ПӘНІ МҰҒАЛІМІН ДАЯРЛАУДЫҢ ӨЗЕКТІ БАҒЫТТАРЫ

АРЫНОВА КАРИМА ШАТАЕВНА

Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті, п.ғ.к., аға оқытушы

КЫНДЫБАЕВА МЕРУЕРТ АЯЗБЕКОВНА

Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті, 7M01515 – Химия БББ
1-курс магистранты

**ӘБУОВА ВЕНЕРА САЙЛАУБЕКҚЫЗЫ,
ДУЙСЕНОВА АККЕНЖЕ ЕСКЕНЕЕВНА**

Сақтапберген Әлжіков атындағы №144 орта мектептің химия пәні мұғалімдері

Аннотация. Мақалада Қазақстан Республикасының жаңа мемлекеттік білім беру стандартын енгізу контекстінде химия пәні мұғалімдерінің кәсіби-әдістемелік даярлығының жай-күйі талданады. Нормативтік құжаттарды, әдістемелік ұсынымдар мен біліктілікті арттыру бағдарламаларын зерделеу негізінде педагогтарды жаңартылған білім беру мазмұнын іске асыруға даярлаудағы негізгі проблемалар мен тапшылықтар анықталды.

Кілтті сөздер: кәсіптік-әдістемелік даярлық, білім берудің жаңартылған мазмұны, мемлекеттік білім беру стандарты, критериялды бағалау, әдістемелік қолдау, біліктілікті арттыру, цифрлық сауаттылық, педагогикалық құзыреттіліктер.

Кіріспе. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың қазіргі кезеңі мектепте оқытудың мазмұны мен құрылымын белсенді жаңғыртумен, жаңартылған оқу бағдарламаларын, құзыреттілік тәсілді, цифрлық технологияларды және формативті бағалауды енгізумен сипатталады. Бұл жағдайда мұғалімдердің, оның ішінде оқушылардың жаратылыстану-ғылыми сауаттылығын қалыптастыруда шешуші рөл атқаратын химия мұғалімдерінің сапалы кәсіби және әдістемелік дайындығына қажеттілік артады [1].

Жаңа буын педагогын даярлау оқытудың заманауи әдістері мен пәндік білімді меңгеруді ғана емес, сонымен қатар икемді дағдыларды (soft skills), сыни ойлауды, инновацияларға дайындықты және үздіксіз кәсіби өсуді дамытуды көздейді. Бұл, әсіресе, химия сияқты жаратылыстану-ғылыми цикл пәндеріне қатысты, мұнда мұғалімнен теориялық негіздерді түсіндіру ғана емес, сонымен қатар оқушылардың зерттеу, тәжірибеге бағытталған және зертханалық қызметін ұйымдастыру қажет [3].

Осы мақала қазақстандық білім беруді жаңғырту жағдайында химия пәні мұғалімінің кәсіптік-әдістемелік даярлығын дамытудың басым бағыттарын анықтауға, сондай-ақ жаңартылған білім беру мазмұнын енгізу, цифрландыру және оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыру қажеттілігі контекстінде педагогке қойылатын талаптарды талдауға бағытталған.

Қазақстанда химия мұғалімдерін даярлаудың нормативтік бағдарлары мен басымдықтарына тоқтала кетейік. Қазақстанда білім беруді жаңғырту негізгі стратегиялық құжаттарға сәйкес жүзеге асырылады, олардың ішінде мыналарды бөліп көрсетуге болады:

- Қазақстан Республикасының Білім және ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы, онда педагогикалық даярлықты жетілдірудің және болашақ мұғалімдерді оқытудың тәжірибеге бағдарланған компонентін күшейтудің маңыздылығы атап өтіледі;

- Педагогтерді даярлау мазмұнын жаңартуға, модульдік және құзыреттілік тәсілдерді енгізуге бағытталған педагогикалық білім беруді дамыту тұжырымдамасы;

- Пәндік, әдістемелік, цифрлық, зерттеу және коммуникативтік сауаттылықты қоса алғанда, педагогикалық құзыреттерге қойылатын кәсіби стандарттар мен талаптарды айқындайтын ұлттық біліктілік жүйесі.

Мектептегі білім берудің жаңартылған мазмұны (ЖББ) шеңберінде мынадай тәсілдерге көп көңіл бөлінеді: Білімнің интеграциясы (мысалы, химияның биологиямен, физикамен, экологиямен пәнаралық байланысы); Формативті бағалау; Сыни ойлауды және зерттеу қызметінің дағдыларын дамыту; Цифрлық білім беру ресурстары мен платформаларын енгізу (Kundelik.kz, BilimLand, OC Moodle және т.б.) [2].

Бүгінгі таңда химия пәнінің мұғалімі тек пән ғана емес, сонымен қатар әдіскер, фасилитатор, тәлімгер болуы керек. Осыдан кәсіптік даярлықтың келесі бағыттарын күшейту қажеттілігі туындайды: жаңартылған бағдарламаға әдістемелік дайындық; оқытудың белсенді түрлерін пайдалану (жобалау қызметі, STEM, case-study); сандық құралдарды меңгеру; soft skills және оқушылармен өзара әрекеттесу дағдыларын дамыту[3].

Осылайша, Қазақстандағы білім беруді дамыту стратегияларының нормативтік құжаттары мен ережелері химия мұғалімдерін даярлау жүйесін неғұрлым икемді, тәжірибеге бағдарланған және қазіргі заманғы кәсіптік білім беру моделіне қарай трансформациялау векторын белгілейді.

Қазақстандағы білім беру жүйесін жаңғыртудың заманауи шарттары терең пәндік білімді ғана емес, сонымен қатар әдістемелік, цифрлық және коммуникативтік құзыреттілікті қалыптастыруға бағытталған химия мұғалімдерінің сапалы жаңа даярлығын талап етеді. Педагогтердің кәсіби-әдістемелік даярлығын жетілдіру мәселелері қазақстандық және шетелдік авторлар орындаған бірқатар ғылыми зерттеулерде көрініс тапты.

Теориялық бөлім. «Химия мұғалімдерін даярлаудағы құзыреттілік тәсіл» тақырыбындағы Адырбекова Г.М., Пономаренко Е.В., Журхабаева Л.А. мақаласында жоғары педагогикалық білім беру жүйесіне құзыреттілік тәсілді енгізудің маңыздылығы атап көрсетілген. Болашақ химия мұғалімдерінің негізгі кәсіби құзыреттіліктерін қалыптастыруға және икемді жеке білім беру траекториясына ықпал ететін кредиттік оқыту технологиясына ерекше назар аударылады. Автор дайындықтың жаңа моделі білімді кәсіби практикада қолдану, командада жұмыс істеу, стандартты емес педагогикалық мәселелерді шешу дағдыларын дамытуға бағытталуы керек екенін атап көрсетеді[4].

Э.Г.Злотниковтың «Қазіргі жағдайда болашақ химия мұғалімінің кәсіби дайындығын оқу-әдістемелік қамтамасыз ету» мақаласында педагогикалық жоғары оқу орындарында оқу процесін ұйымдастырудың өзекті мәселелері қарастырылады. Авторлар білім берудің жаңартылған мазмұнына сәйкес келетін оқу-әдістемелік қамтамасыз етуді мақсатты түрде қалыптастыру қажеттігін атап көрсетеді. Химия студенттерінің кәсіби құзыреттілігін, оның ішінде жобалау және зерттеу тапсырмалары арқылы тиімді дамытуға ықпал ететін тұжырымдама ұсынылған[5].

«Қазіргі жағдайдағы болашақ химия мұғалімдерінің кәсіби құзыреттілігін бағалау» тақырыбындағы Арынова К.Ш., Иман С. мақаласы педагогикалық бағыттағы студенттердің кәсіби құзыреттіліктерінің қалыптасу деңгейін диагностикалау және мониторингілеу мәселелерін зерделеуге бағытталған. Мектептегі білім берудің жаңартылған мазмұны жағдайында тиімді қызмет үшін қажетті құзыреттіліктерді қалыптастыруға бағытталған тапсырмалар жүйесін ұсынады [6].

Ал «Біліктілікті арттыру жүйесіндегі химия мұғалімін әдістемелік даярлау» атты мақалада авторлар М.И.Аржакова, К.Е.Егорова мектепте жұмыс істеп жүрген мұғалімдерді әдістемелік даярлаудың мақсаттары, мазмұны мен нысандары егжей-тегжейлі ашылады. Автор үздіксіз кәсіби дамудың маңыздылығын, әсіресе бейіндік және инклюзивті оқытуды енгізу жағдайында атап көрсетеді. Тәжірибеге бағытталған біліктілікті арттыру курстарына және жеке білім беру жолдарына ерекше назар аударылады.

Осылайша, ғылыми әдебиеттерді талдау химия мұғалімдерінің кәсіби-әдістемелік даярлығын дамытудағы негізгі бағыттар: құзыреттілік және цифрлық тәсілдерді енгізу, оқу-

әдістемелік қамтамасыз етуді әзірлеу және жетілдіру, ТРАСК моделін пайдалану, кәсіби дағдыларды жүйелі бағалау, сондай-ақ білім берудің заманауи сын-қатерлерін ескере отырып, біліктілікті арттыруды ұйымдастыру болып табылатынын көрсетеді.

Химия бойынша Мемлекеттік стандарт пен мектеп бағдарламасындағы өзекті өзгерістерге тоқталсақ. Енгізілуі 2026-2027 оқу жылына жоспарланып отырған Қазақстан Республикасында орта білім берудің жаңа мемлекеттік жалпыға міндетті стандартын әзірлеу стандарттың жаңа редакциясы 2016 жылы енгізілген білім берудің жаңартылған мазмұнына енгізілген қағидаттарға негізделеді. Бұл оқушылардың функционалдық сауаттылығы мен құзыреттілігін қалыптастыруға бағытталған іргелі тәсілдер сақталатынын білдіреді [2].

Оқу процесі арқылы жаңа тәрбиелік құндылықтарды енгізуге ерекше назар аударылады: патриотизм, заңға бағыну, жауапкершілік және ынтымақтастық. Бұл білім берудің біртұтас тәсілін қалыптастырады, мұнда химия пәні тек ғылыми пәнге ғана емес, сонымен бірге оқушының дүниетанымын қалыптастыру құралына айналады.

2016 жылдан бастап енгізілген химия бойынша айтарлықтай жаңартылған бағдарлама құзыреттілікке бағытталған тапсырмаларды, практикалық жұмыстарды, шағын жобаларды және зертханалық зерттеулерді енгізді. Жаңа стандарт критериялды бағалауды сақтай отырып, осы векторды жалғастырады, соның ішінде БЖБ және ТЖБ, бірақ формативті бағалауға және кері байланысқа баса назар аударады. Бұл болашақ мұғалімдер үшін өте маңызды, олар тек пәндік мазмұнды меңгеріп қана қоймай, сонымен қатар оқу жетістіктерін бағалаудың заманауи тәсілдерін түсінуі керек.

Осылайша, Қазақстанның білім беру стандартындағы алдағы өзгерістер мектеп курсының мазмұнын да, ХХІ ғасырдың құзыреттілігін дамытуға бағытталған педагогикалық тәсілдерді де ескере отырып, химия мұғалімдерін даярлау жүйесін кешенді жаңғыртуды талап етеді.

Зерттеу әдістемесі. Бұл зерттеудің мақсаты Қазақстанда білім беруді жаңғырту жағдайында химия мұғалімдерін кәсіби-әдістемелік даярлаудың өзекті бағыттарын талдау, сондай-ақ болашақ педагогтарды даярлау процесіне инновациялық тәсілдерді тиімді енгізуге ықпал ететін факторларды анықтау болып табылады.

ҚР білім берудің жаңа мемлекеттік жалпыға міндетті стандартының жобалары (2026-2027 жж.) химия бойынша жаңартылған оқу бағдарламалары (2016 ж. бастап және одан кейінгі редакциялары), ҚР Білім Министрлігінің әдістемелік ұсынымдары, сондай-ақ Ы.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясының әдістемелік нұсқаулықтары мен материалдары зерделенді [2].

Қызылорда облысының қалалық және ауылдық мектептерінен 25 химия мұғаліміне сауалнама жүргізілді. Сауалнама түсіндіруге бағытталған ашық және жабық сұрақтарды қамтыды: жаңа стандарттың мазмұны туралы хабардар болу деңгейі, өзгерістерге дайындық дәрежесі, оқытуда қолданылатын әдістер мен тәсілдер, жаңартылған білім беру мазмұнын енгізу кезінде туындаған қиындықтар секілді.

Аудандық білім бөлімдерінің 5 әдіскерімен және химия пәні мұғалімдерінің мектеп әдістемелік бірлестіктерінің 10 төрағасымен сұхбат жүргізілді. Педагогтерді сүйемелдеу, біліктілікті арттыру курстарын ұйымдастыру және жаңа стандарттардың енгізілуін қадағалау мәселелері талқыланды. Зерттеу барысында қалалық және ауылдық мектептерде өткізілген химия пәнінен 12 оқу сабағы (7-11 сыныптар) талданды. Келесі аспектілер бағаланды: оқу мақсаттарын пайдалану, оқушылармен өзара әрекеттесу формалары, формативті бағалауды біріктіру, сандық ресурстар мен эксперименттік әдістерді қолдану.

Деректерді талдау әдістері бойынша сауалнамалардың жазбаша жауаптарына, ашық сұрақтарға, сұхбаттарға қолданылады. Бұл мұғалімдердің қайталанатын мәселелерін, дайындық деңгейлерін және типтік тәжірибелерін анықтауға мүмкіндік берді. Ал сандық деректер сипаттамалық статистика әдістерін (пайыздық қатынастар, орташа мәндер) қолдана отырып өңделді. Бұл аймақтағы химияны оқыту жағдайының жалпы көрінісін алуға мүмкіндік берді. Салыстырмалы талдаулар мұғалімдердің әртүрлі топтары (қала/ауыл, тәжірибелі/жас

мұғалімдер, материалдық-техникалық қамтамасыз етудің әртүрлі дәрежесі бар мектептер) арасындағы деректерді салыстыру үшін пайдаланылды.

Зерттеу нәтижелері. Сауалнамаға қатысқан мұғалімдердің 68% - ы жаңа МЖМБС ережелерімен таныс екендіктерін айтты, алайда тек 27% - ы ғана оның негізгі ережелерін дұрыс түсіндіре алды (Мета-пәндік нәтижелерді енгізу, функционалдық сауаттылықты қалыптастыру, ХХІ ғасырдың дағдыларын дамыту). Мұғалімдердің көпшілігі (шамамен 72%) әдістемелік материалдардың жетіспеушілігіне және химия сабақтарында стандарт талаптарын жүзеге асырудың нақты мысалдарына алаңдаушылық білдірді. Мұғалімдердің тек 34% — ы өздерін жаңартылған білім беру мазмұнына көшуге толық дайын деп санайды, бұл топтың басым бөлігі 2022-2024 жылдары біліктілікті арттыру курстарына қатысу тәжірибесі бар педагогтар. Мұғалімдердің тек 21%-ы цифрлық білім беру ресурстарын үнемі пайдаланады, көбінесе бұл Google Forms, Kahoot және интерактивті презентациялар, ал үйдегі эксперименттер мен зертханалық семинарлар жабдықтың жетіспеуіне байланысты тұрақты емес қолданылады.

Қорытынды. Жүргізілген зерттеу Қызылорда облысы химия мұғалімдерінің жаңа мемлекеттік білім беру стандартын (2026-2027 жж.) енгізу контекстінде кәсіби-әдістемелік даярлығының ерекшеліктерін анықтауға мүмкіндік берді. Аймақтағы химия мұғалімдерінің кәсіби - әдістемелік дайындығының жалпы деңгейі орташа деп бағаланады: мұғалімдер жаңа МЖМБС мазмұны туралы біледі, бірақ оны практикалық іске асыруда, әсіресе қалыптастырушы бағалау, мета-пәндік міндеттерді интеграциялау және зерттеу қызметін ұйымдастыру аспектілерінде қиналады.

Педагогикалық практиканы талдау әдістемелік қолдаудың жүйесіздігін, әсіресе ауылдық мектептерде қолжетімді және сапалы оқу-әдістемелік материалдардың жетіспеушілігін көрсетті. Бұл ретте табысты жеке педагогикалық бастама мен инновациялық тәжірибенің мысалдары анықталды. Қазіргі уақытта біліктілікті арттыру курстары химия мұғалімдерінің қажеттіліктерін толық қанағаттандырмайды: сауалнамаға қатысқандардың көпшілігі бағдарламалардың теориялылығын және тәжірибеге бағытталған компоненттің жетіспеушілігін атап өтеді. Білім берудің жаңа стандартына көшу химия мұғалімдерін кәсіптік даярлау мен қолдауға, соның ішінде жаңа буынның білім беру нәтижелеріне қол жеткізуге бағытталған цифрлық құзыреттіліктерді, жобалық және құзыреттілікті оқытуды дамытуды кешенді жаңғыртуды талап етеді. Әдістемелік бірлестіктер мен мектеп әдістемелері, кабинеттер мұғалімдердің сүйемелдеуімен, әсіресе тәжірибе алмасу, сабақтарды бірлесіп талдау, дидактикалық материалдарды дайындау және педагогикалық практикумдарды ұйымдастыру бөлігінде айтарлықтай, бірақ іске асырылмаған әлеуетке ие.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Министерство просвещения Республики Казахстан. Государственный общеобязательный стандарт общего среднего образования. – Астана, 2023. – 64 с.
2. Национальная академия образования им. И. Алтынсарина. Обновленное содержание образования Республики Казахстан: методические рекомендации. – Нур-Султан, 2020. – 78 с.
3. Министерство просвещения Республики Казахстан. Перечень образовательных программ курсов повышения квалификации педагогов. – 2025.
4. Адырбекова Г.М., Пономаренко Е.В., Журхабаева Л.А. и др. Компетентностный подход в подготовке учителей химии. https://applied-research.ru/article/view?id=9079&utm_source=chatgpt.com
5. Э.Г.Злотников. Учебно-методическое обеспечение профессиональной подготовки будущего учителя химии в современных условиях, [file:///C:/Users/1yera/Downloads/uchebno-metodicheskoe-obespechenie-professionalnoy-podgotovki-buduschego-uchitelya-himii-v-sovremennyh-usloviyah%20\(3\).pdf](file:///C:/Users/1yera/Downloads/uchebno-metodicheskoe-obespechenie-professionalnoy-podgotovki-buduschego-uchitelya-himii-v-sovremennyh-usloviyah%20(3).pdf)
6. Иман С., Арынова К.Ш. Формирование технологических, педагогических и содержательных знаний (tpack) учителей химии, [file:///C:/Users/1yera/Downloads/formirovanie-tehnologicheskikh-pedagogicheskikh-i-soderzhatelnyh-znaniy-tpack-uchiteley-himii%20\(3\).pdf](file:///C:/Users/1yera/Downloads/formirovanie-tehnologicheskikh-pedagogicheskikh-i-soderzhatelnyh-znaniy-tpack-uchiteley-himii%20(3).pdf)
7. Мухамедханова, Г. Обновленное содержание казахстанского образования. – Нур-Султан, 2020.

DOI 10.24412/2709-1201-2025-30-88-91
UDC

PEDAGOGICAL STRATEGIES FOR USING DIGITAL GAMES TO TEACH FOREIGN LANGUAGES

DAURENOVA BALZHAN BUKHARBEKKYZY

Student of the Faculty of Two Foreign Languages at Miras University

Scientific Supervisor — D. ASKAROVNA
Shymkent, Kazakhstan

Abstract: *The article emphasizes the relevance of pedagogical strategies for using digital games on the example of using the English language. This study aims to describe the teacher's perception of the obstacles in the implementation of e-learning in the learning process and the recommendation to solve the problems. This report demonstrates a variety of game-based learning to increase motivation involvement, and the establishment of language skills. The review analyzes theoretical approaches, new instances for generations "Z", and crucial methods for high school that support effective language acquisition through digital games.*

Key words: *Game-based learning, pedagogical strategies, gamification, learning efficiency.*

Introduction: The article development of digital technologies has caused customization significant to education, specifically in the teaching of foreign languages. In the midst of these innovations, digital games have evolved as a strong pedagogical instrument transforming that language learning into a more interactive, engaging, and successful process by Cruickshank and Telfer (1980), Gee (2007), Shaffer (2006), Whitton (2009) and Duisenova (2024). Their increase is due to their strong theoretical foundation. It articles optimum practices that increase student motivation, language procurement, and communication proficiency, concentrating on approaches used previously. The article likewise reviews the advantages and challenges of pedagogical strategies to game-based learning, offering evidence-based recommendations for language educators.

The aim: This article considers efficacious pedagogical strategies for incorporating digital games into foreign language teaching, and to ascertain their benefits and restrictions based on practical and theoretical conclusions.

Background: The use of games in educational background has obtained scholarly attention for multiple decades, initially concentrating on the pedagogical significance of non-digital games in the 1960s (Cruickshank & Telfer, 1980). With the rise of digital technologies, this concern has developed upon the instructional capability of video and computer games. Current progressively digital games are acknowledged for their competence to integrate core instructional principles through submerged and interactional learning environments.

Gee (2007) determined digital games are novel models of learning that tabulate and engage structure for developing concurrent language competence and problem-solving skills[1]. Shaffer (2006) defended that games encourage higher level thinking—such as critical and imaginative reasoning—which adjusts closely with the cognitive request of second language mastery[2]. Additionally assisting this context, Whitton (2009) provided evidence of the productiveness of video games in adult learning, demonstrating how they can improve both teaching methodologies and assessment practices[3]. Nowadays Digital Game-Based Language Learning (DGBLL), is a method that conjugates theory and practice to strengthen language learning, which underlies the education utilization of digital games, is anchored in constructivist and socio-cultural learning theories[4].

Materials and Methods: While attending Astana International University for my bachelor's degree, I accomplished a teaching trainee during my third year in the city of Astana. My internship was performed at Lyceum No.59, which is named after Karim Mynbayev. Throughout my period

with students in the 10th grade, I on a regular basis enforced the Gamification for Language Learning method. The instruction was performed utilizing the "Action" textbook for 10th graders, following a program that had been sanctioned by the Ministry of Education Kazakhstan. This study classifies strategies into pre-game, in-game, and post-game instructional approaches. The analysis encompasses both theoretical structure and practical applications of digital games in foreign language classrooms at different educational levels. To structure the decision, the study categorizes instructional strategies

№	Framework for Digital Game Integration	Depiction
1.	Pre-game phase	Backdrop learning objectives, actuating previous awareness, and reasoning the rules or linguistic focus of the game.
2.	In-game phase	Facilitated interaction, monitoring progress, and stimulating cooperative or opposing involvement in the target language.
3	Post-game phase	Owing on resultant, strengthening vocabulary and grammar, and assessing learner performance.

into three stage : **Table 1: Designation Framework for Digital Game Integration**

Instances: One example of my practice of this is the use of online multiplayer games "Gimkit", "Wordwall" and "Minecraft" in an English as a foreign language (EFL) classroom. In these instances, I engaged vocabulary tests predicated on the unit's topic, which were suggested in the textbook, to acquaint students with key terms previous to the game.

During gameplay, I performed language practice immediately, and after the game, I allocated written tasks utilizing recently learned vocabulary. Likewise utilized a communicative game with role-playing elements to to develop oral skills.

Table 2: Description of the digital games

Name of digital games :	Depiction	Examples and sources
Gimkit	After purchasing new vocabulary, learners were involved in a game-based activity called "Connect the Meaning" where they link related words based on their meaning to bolster their understanding in a fun and interactive way.	 https://www.gimkit.com/practice/65b740b02985bf00327b2b87

Minecraft	As part of the activity, learners assume the role of tour guides and describe their location in English using topic-specific vocabulary. This task strengthens their language skills however moreover encourages the advancement of critical thinking.	
Wordwall	Learners involved in a word-matching activity that focuses on the vocabulary recently learned within a specific topic such interactive exercises make the learning process more enjoyable and support better holding of new words.	 https://wordwall.net/resource/67051320

The table presents practical examples of how Minecraft Education Edition and Gimkit can be incorporated into language learning. The use of Minecraft displays a significant bolster in learners' involvement and vocabulary keeping. Learners interact in a virtual environment where they pursue task-based guidance in English—including construction structures utilization vocabulary connected to cities, nature, or directions—which promote the active use of target words. After the session, post-game reflection permitted learners to consider what they learned, how they implemented the vocabulary during gameplay, and to classify the words based on themes or usage. In the same way, Gimkit live multiplayer games on condition that a dynamic and opposing setting for vocabulary practice. Learners responded to questions in real-time, collected points, and competed in teams. After the game, they constituted sentences using the recently learned words, mirrored on which terms they remembered best, and examined the reasons—such as repetition, visual cues, or context within the game—that assisted them retain the vocabulary more effectively.

Discussion: Digital Game-Based Learning (DGBL) is an instructional approach that effectively bridges theory and practice to enhance language acquisition. According to Shaffer (2006), the core principles of DGBL (Table 2) include early identification and correction of misconceptions, prioritizing learner motivation, fostering interactive environments that adapt to individual learning speeds, and incorporating goal-oriented practice with timely feedback to ensure deeper learning outcomes. These principles are essential for designing educational games that not only capture students' attention nevertheless also maintain their interest, encouraging a growth-oriented mindset in language learning. The integration of gamified formative assessment tools, as analyzed in this study, aligns closely with these principles and demonstrates their effective application in real learning contexts. DGBL supports a more refined and impactful method of language instruction, contributing to the broader educational objectives of Kazakhstan's Ministry of Education while reflecting international trends in educational innovation.

Table 3. Challenges and Solutions in Implementing Digital Game-Based Language Learning (DGBLL)

Limitation	Description	Suggested Solutions
Technical problem	Demand suitable devices and steady internet connection, which may not constantly be available.	Safeguard technical readiness in advance, offer offline substitute where possible.

Risk of distraction from learning goals	Learners may discern the game further as entertainment than a learning tool.	Use monitoring activities (vocabulary reinforcement), promote reflection, and compliment student efforts.
Lack of continuity beyond gameplay	Learning may not be maintained if not reinforced after the game.	Create supportive tasks or mini apps based on the game content to offer learning outside gameplay.

Conclusion: Comprehensive research demonstrates that incorporating digital game elements—such as challenge, control, interaction, and reaction—improve learners' academic execution and memory retention. This is especially effective for elementary students learning English as an extra language. Digital Game-Based Language Learning (DGBLL) stands for vocabulary growth, understanding, and involvement with complex content. These contexts opinion awareness as anything that is briskly built through worthwhile and socially situated liaison. Inside this structure, digital games cause immersed and context-wealthy atmosphere that backing the advancement of crucial language skills—such as vocabulary purchase, grammatical comprehension, and spoken discourse—by engagement learners in genuine and motivating learning experiences. Digital games have been demonstrated to be a successful device for teaching foreign languages. They provide increased motivation among learners and the advancement of their language proficiency.

Recommendations for teachers include choosing appropriate games, integrating them into lesson plans, and combining them with more traditional teaching methods. It is important to ensure that the game does not become a distraction from the learning process, so that students are not confused about the difference between entertainment and learning. Possibilities for prospect research include further research and development of techniques for using digital games in different educational backgrounds. Digital games, when implemented strategically, can convert foreign language teaching into a further effective and pleasant process. However, success depends on the thoughtful integration of games into the curriculum, obvious learning objectives, and skilled educators. Furthermore, research is required to examine durable conclusions and adaptability.

This study verified these benefits for grade students in Kazakhstan, showing enhanced English vocabulary proficiency. However, further research is necessary to address remaining questions, including: 1) the impact of age, gender, and academic level on learning outcomes, 2) optimal duration of engagement before students lose interest, 3) and which games are most effective for specific language topics. In conclusion, gamification in language education can enhance motivation, holding, and achievement, nevertheless ongoing research is vital to refine strategies and widen their application across different student groups.

REFERENCES

1. Cruickshank, D. R., & Telfer, R. (1980). Classroom games and simulations. *Theory into practice*, 19(1), 75-80.
2. Gee, J. P. (2003). What video games have to teach us about learning and literacy. *Computers in entertainment (CIE)*, 1(1), 20-20.
3. Shaffer, D. W., & Gee, J. P. (2006). *How computer games help children learn*. New York: Palgrave Macmillan.
4. Whitton, N. (2009). *Learning with digital games: A practical guide to engaging students in higher education*. Routledge.
5. Duisenova, M. (2024). Digital Game-Based Language Learning in Primary Education: Exploring Motivational Factors and Educational Outcomes. *Pedagogy and Psychology*, 59(2), 51–63.

DOI 10.24412/2709-1201-2025-30-92-99

УДК 372.881.161.1

ДЕЛОВАЯ И АКАДЕМИЧЕСКАЯ КОММУНИКАЦИЯ В СПОРТИВНОЙ АКАДЕМИИ: НОВЫЕ МЕТОДЫ ПРЕПОДАВАНИЯ РКИ

ТАГИЕВА ЭЛЛАДА САВАЙ гызы

PhD по педагогике, доцент

Азербайджанская спортивная академия / ASA

г. Баку, Азербайджан

Аннотация: В современный период развития общества предъявляются повышенные требования к профессиональной подготовке спортивных кадров, которые сегодня должны быть активными субъектами своей профессиональной деятельности и обладать высоким уровнем коммуникативной компетенции. На ступени высшего профессионального образования в рамках учебной дисциплины изучаются основы, принципы и методы деловой коммуникации в спортивной индустрии. Статья представляет собой обобщение многолетнего опыта использования эффективных стратегий обучения, способствующих развитию практических навыков конструктивного общения в профессиональной деятельности, устной и письменной речи на русском языке. Особое внимание уделяется роли и функциям тренера, психолога, менеджера в спортивной команде, а также навыкам презентации, успешного публичного выступления и разрешения конфликтов.

Ключевые слова: сфера спорта, деловая коммуникация, русский язык, технология развития критического мышления, личностные, метапредметные результаты

Введение. В условиях глобализации и увеличивающейся международной мобильности спортивных профессионалов и студентов спортивных академий государств СНГ, умение эффективно коммуницировать на разных языках становится важным элементом профессиональной подготовки. Одним из ключевых аспектов этого процесса является преподавание русского как иностранного (РКИ) в спортивных академиях, что требует применения новых методов и подходов для успешной интеграции студентов в академическую и деловую среду.

Роль РКИ в спортивной академии. Ценность и значимость компетенции делового общения в современном мире осознается различными исследователями, педагогами, психологами, преподавателями и методистами. Спортивные академии и образовательные учреждения, готовящие специалистов в сфере физической культуры и спорта, сталкиваются с рядом уникальных вызовов, связанных с преподаванием, коммуникацией и взаимодействием внутри академической среды. Одной из таких важных задач является преподавание русского как иностранного языка (РКИ), которое важно не только для успешной учебы студентов, но и для их интеграции в академическую и профессиональную среду. В данном докладе мы рассмотрим основные аспекты деловой и академической коммуникации в спортивной академии, а также исследуем новые методы преподавания РКИ в условиях современного образовательного процесса.

Русский язык как международный язык науки, культуры и спорта имеет особое значение в спортивной академии. Студенты, обучающиеся в образовательных учреждениях, часто сталкиваются с необходимостью взаимодействовать с иностранными коллегами, проводить научные исследования, участвовать в спортивных соревнованиях и заниматься тренерской деятельностью. Цель освоения русского языка как иностранного заключается в приобретении студентами теоретических знаний и практических навыков, необходимых для успешной работы в спортивной деятельности. Изучение данной дисциплины позволит студентам получить необходимые знания и навыки для успешной работы в спортивной индустрии, а

также развить свои коммуникативные и организационные способности. Освоение данного курса позволяет студентам понимать специфику деловых коммуникаций в спортивной сфере, эффективно взаимодействовать с партнерами, спонсорами и СМИ, успешно продвигать спортивные мероприятия и команды, а также разрешать конфликты. Поэтому эффективное преподавание РКИ в контексте спортивной академии требует учета специфики профессиональной деятельности и межкультурных аспектов.

Роль деловой и академической коммуникации в спортивной академии.

Деловая и академическая коммуникация играют ключевую роль в профессиональном развитии студентов спортивных академий. Важность этого аспекта можно обосновать следующими пунктами:

- **Профессиональная интеграция:** Для успешной карьеры в спорте и физической культуре необходимо не только овладеть специальными навыками, но и умением эффективно общаться в профессиональной среде.
- **Международное сотрудничество:** В условиях глобализации и расширяющихся международных связей, коммуникация на русском языке становится необходимым элементом для работы с коллегами, тренерами и спортсменами из разных стран.
- **Культурная и языковая адаптация:** Студенты спортивных академий, особенно иностранные, должны овладеть языком в контексте делового и академического общения для успешной интеграции в учебный процесс и академическую среду, «вести диалог на русском языке для решения задач эффективной межличностной и профессиональной коммуникации в деловой среде» [3, с.88].

Особенности деловой коммуникации в спортивной академии.

Деловая коммуникация в спортивной академии включает в себя взаимодействие между преподавателями, студентами, администрацией, а также с внешними партнерами и организациями. Важно развивать навыки межкультурной и межличностной коммуникации, чтобы студенты могли вести переговоры, составлять отчеты, работать в командах и эффективно взаимодействовать в международных проектах.

Некоторые ключевые аспекты деловой коммуникации в спортивной академии:

- **Переговоры и деловые письма:** умение вести деловые переговоры на русском языке, составлять официальные письма и запросы.
- **Доклады и презентации:** разработка навыков выступления перед аудиторией, создание эффективных презентаций на русском языке.
- **Командная работа:** обучение студентов навыкам командной работы и взаимодействия с коллегами в рамках спортивных мероприятий и тренерских проектов.

Академическая коммуникация в спортивной академии. Академическая коммуникация включает в себя подготовку научных работ, участие в конференциях, публикации в научных журналах и дискуссии по научным темам. В спортивной академии это также может быть связано с подготовкой исследовательских проектов в области спортивной науки, физической культуры, медицины, тренерства и менеджмента в спорте.

Основные аспекты академической коммуникации:

- **Научные исследования и статьи:** написание научных работ и статей на русском языке, участие в научных семинарах, конференциях.
- **Чтение и анализ научных текстов:** развитие навыков восприятия и анализа научных материалов, публикации в журналах.
- **Критическое мышление:** способность к анализу и оценке существующих теорий и практик в спорте и других областях, связанных с физической культурой и тренерской деятельностью.

• **Новые технологии, методы преподавания РКИ в спортивной академии.** С развитием технологий и методик преподавания, в последние годы наметилась тенденция к внедрению инновационных подходов в преподавание русского как иностранного языка. Я бы хотела остановиться на технологии развития критического мышления. Критическое

мышление формируется, прежде всего, в дискуссии, письменных работах и активной работе с текстами. Существует 3 этапа (фазы) технологии: вызов (пробуждение интереса к предмету), осмысление (активное восприятие, понимание, применение, анализ, синтез и оценка), рефлексия (обобщение материала, подведение итогов). Выбор технологии развития критического мышления для разработки концепции инновационного урока имеет ряд причин. Во-первых, использование данной технологии предполагает применение на уроке активной и интерактивной стратегий взаимодействия учителя и учащихся; во-вторых, цели трёх этапов этой технологии направлены на реализацию основных функций урока: целеполагания, мотивационной, информационной, коммуникационной, оценочной и рефлексивной; в третьих, технология содержит в своем арсенале широкий набор методов, приемов, стратегий реализации образовательной, профессиональной, учебно-исследовательской и творческой деятельности. К стратегиям технологии развития критического мышления относятся: «мозговой штурм», кластер, синквейн, «Инсерт», «знаю-хочу узнать-узнал», «зигзаг», «мозаика проблем», «куб Блума».

Проблемы преподавания РКИ в спортивной академии.

Преподавание РКИ в спортивной академии связано с рядом особенностей и проблем:

- **Языковая специфичность:** Спортивная терминология требует знания специфического лексикона, который часто не встречается в обычных учебниках для изучающих русский язык.
- **Низкий уровень языка у студентов:** Многие иностранные студенты приходят в спортивные академии с ограниченными знаниями русского языка, что затрудняет освоение академической программы.
- **Отсутствие специализированных материалов:** Недостаток учебных пособий, ориентированных на спортивную тематику, что снижает эффективность учебного процесса.

«Преподаватели по-разному организуют учебный процесс, каждый из них стремится предложить интересную, инновационную, а главное, направленную на эффективность получения знаний, умений и навыков делового общения технологию обучения [3, с.88].

РКИ (русский как иностранный) в спортивной академии требует особого подхода к преподаванию, поскольку студенты, как правило, обладают различным уровнем подготовки, а также интересами, связанными с физической культурой и спортом. В последние годы в области преподавания РКИ появились новые подходы и методы, которые помогают решать вышеупомянутые проблемы. Методы преподавания должны быть адаптированы под специфику их будущей профессиональной деятельности, а также учитывая, что многие из них могут не иметь большого опыта в изучении языка. Рассмотрим несколько эффективных методов:

1. Тематические занятия по спортивной терминологии.

Каждое занятие может быть посвящено изучению специализированной лексики, связанной с определенными аспектами спорта: тренировочный процесс, питание, физическая подготовка, реабилитация, соревнования, судейство и т.д. Пример: Уроки, на которых студенты изучают термины, связанные с разными видами спорта (футбол, баскетбол, волейбол), строятся на основе текстов (статей, интервью с тренерами или спортсменами) и видеоматериалов (например, комментарии к матчам, тренировки).

2. Контекстуализированное обучение.

Для того чтобы студенты усваивали язык в реальных жизненных ситуациях, необходимо использовать метод контекстуализированного обучения. В спортивной академии это может быть связано с языковыми ситуациями на тренировки, лекции по физиологии, диалоги между тренерами и спортсменами, обсуждения спортивных новостей. Пример: Студенты могут разыгрывать ситуации, например, как тренер объясняет упражнения на тренировке, или как спортсмен объясняет свою тактику перед матчем. Такие занятия не только улучшают понимание языка, но и знакомят с лексикой спортивной области.

3. Интегрированное обучение: использование спортивных тем и контекста в процессе обучения. Преподавание языка через спортивные дисциплины позволяет студентам легче усваивать материал, связывая его с профессиональной деятельностью.

Например, текст «Престиж арбитра. Причастия» включен учебную программу по деловой и академической коммуникации [6, с.21].

ПРЕСТИЖ АРБИТРА

Арбитр (латинское слово *arbiter*) – судья, следящий за соблюдением правил проведения игр, соревнований, оценивающий их результаты и принимающий решения во всех спорных случаях.

В любой спортивной игре судейство занимает важное место. Качество игры команд зависит от правильного и профессионального её обслуживания арбитром. Поэтому спортивные федерации назначают на конкретные матчи всегда опытных и авторитетных судей.

На большом травяном поле Республиканского стадиона имени Тофика Бахрамова появляется судья, слышится громкий судейский свисток. Это начинается большой футбольный матч. И всё меняется. Мяч направлен в центр поля.

Нелёгкое дело – судейство. Лучшие судьи – это бывшие игроки. Судья должен знать правила, понимать и чувствовать игру. Но вот защитник нарушил правила игры, и судья удалил игрока с поля. В определённой ситуации можно удалить игрока, а в другой – нет. Профессиональный арбитр чётко различает в игре умышленную грубость и борьбу.

Известны имена лучших судей на республиканских и мировых чемпионатах. Тофик Бахрамов – азербайджанский футбольный арбитр самой высокой квалификации. В своей интересной и поучительной книге «1001 матч» рассказывал о проведённых им матчах в качестве арбитра. Он считал, что арбитр должен составить план своей физической, теоретической и психологической подготовки. Арбитр в каждом матче пробегает от 9 до 13 километров. Это под силу лишь тренированному человеку. А для этого необходимы регулярные тренировки, которые включают бег, плавание и, конечно же, футбол.

До сих пор англичане боготворят Т.Бахрамова за правильное и справедливое решение, принятое им на чемпионате мира по футболу в 1966 году между сборными Англии и ФРГ. «Я глубже начал анализировать свои действия на поле, прямо по ходу игры, стремясь не поддаваться настроению зрителей, сохранить объективность и непредвзятость». Тофик Бахрамов был награждён Золотым свистком, а королева Великобритании Елизавета II лично вручила ему копию «Золотой богини» – главный приз чемпионата мира по футболу.

Именно умение принять единственное верное решение и не отступать от него и создаёт престиж арбитру.

Предлагаем практические и творческие задания по усвоению, дальнейшему расширению знаний по актуальной теме.

ЗАДАНИЕ 1. Объясните смысловое значение слов, словосочетаний с помощью Русско-азербайджанского словаря. Составить с ними предложения.

Арбитр, судить, спорный гол, профессиональный, понимать игру, правила игры, под силу, высокая квалификация, престиж, непредвзятость.

ЗАДАНИЕ 2. К данным словам из текста подберите синонимы. С некоторыми из них составить предложения.

Арбитр, следить, соблюдать, результаты, спорный, правильный, назначать, конкретный, опытный, ситуация, различать, умышленный, поучительный, составить, регулярный, включать, умение, не отступать, престиж.

ЗАДАНИЕ 3. К следующим словам из текста подберите антонимы. С некоторыми из них составить предложения.

Правильный, конкретный, появляться, нелёгкий, правило, удалить, грубость, регулярный, под силу, включать, не отступать.

ЗАДАНИЕ 4. Ответьте на вопросы к тексту «Престиж арбитра». Объясните название текста.

1. Кто такой арбитр?
2. Какое место занимает судейство в спортивной игре?
3. Каких судей назначают спортивные федерации на конкретные матчи?
4. Каким делом является судейство?
5. Что чётко различает профессиональный арбитр?
6. Кем был Тофик Бахрамов?
7. В какой книге он рассказывает о проведенных матчах?
8. Что необходимо арбитру?
9. Кто и почему вручил Тофику Бахрамову копию «Золотой богини»?
10. В чём заключается основная идея текста?

ЗАДАНИЕ 5. Подберите прилагательные, причастия к существительным. С полученными словосочетаниями составить предложения.

Судья, место, игрок, матч, спортсмен, гол, книга, решение.

ЗАДАНИЕ 6. Подберите существительные к следующим прилагательным. С полученными словосочетаниями составить предложения:

Спорный, профессиональный, спортивная, опытный, авторитетный, судейская, футбольная, лучший, физическая, умышленное, объективный, интересное.

ЗАДАНИЕ 7. Поговорите между собой по вопросам:

1. Кто был главным арбитром по боксу на XXVIII летних Олимпийских играх в Афинах?
2. Каковы права и обязанности спортивного судьи?
3. Принимали ли вы участие в соревновании (республиканском, международном) в качестве судьи?
4. Что вы можете сказать о взаимоотношениях тренеров, игроков, спортсменов и судей?
5. Какие проблемы вы видите в судействе?
6. Знаете ли вы имена известных спортивных арбитров, судей?

ЗАДАНИЕ 8. Составьте небольшой рассказ об Азербайджанской спортивной академии, используя следующие словосочетания: Здание академии; новая структура Академии, 3 корпус, очное и заочное обучение; спортивная школа, школа менеджмента, оздоровительная школа, образовательная программа, гуманитарные предметы; спортивные дисциплины; программа двойных дипломов; практические занятия; электронная библиотека; спортивные залы; стадион спортивной академии; спортсмены-шехиды Карабахской войны; компетентные преподаватели; спортивные юноши и девушки.

ЗАДАНИЕ 9. Переведите и озаглавьте текст.

Tofiq Bəhram oğlu Bəhramov (29.01.1925-26.03.1993)- futbol üzrə ümumittifaq (1958) və beynəlxalq dərəcəli (1965) hakim, Azərbaycanın əməkdar bədən tərbiyəsi və idman xadimi (1966).

1974-cü ildən Azərbaycan Pedaqoji Rus dili və Ədəbiyyatı İnstitutunun bədən tərbiyəsi və idman kafedrasının müdiri işləmişdir. Bir sıra xarici ölkələrdə beynəlxalq futbol yarışlarında hakimlik etmişdir. İngiltərədə keçirilmiş futbol üzrə 8-ci dünya çempionatında (1966) final oyununu yaxşı idarə etdiyinə görə “Qızıl ilahə” surəti və “Qızıl fit” ilə mükafatlandırılmışdır.

1993-cü ildə Respublika stadionuna Tofiq Bəhramovun Adı verilmişdir. 2004-cü il oktyabrın 13-də stadionun girişində şöhrətli referinin heykəlinin açılış mərasimi keçirilmişdir.

ЗАДАНИЕ 10. Стратегия «Думай, разделись на пары, обменивайся, делись». Прослушайте и обсудите видеоматериал о знаменитой спортивной биографии Тофика Бахрамова. <https://www.youtube.com/watch?v=fAKeriIftj4> Автор справедливого решения, поразившего весь мир – путь западноазербайджанского судьи Т. Бахрамова; <https://www.youtube.com/watch?v=zmPgRz06ALQ> Памятник Тофику Бахрамову (Баку - Азербайджан); <https://www.youtube.com/watch?v=IPqxyduBN4E3>

ЗАДАНИЕ 11. Стратегия «Аквариум». Прочитайте и обсудите статью «Эффективная коммуникация в элитном спорте». <https://www.esebusschool.com/ru/effective-communication-in-elite-sports/>

4. Проектное обучение: разработка и выполнение проектов, связанных с реальной деятельностью спортивной академии, где студенты используют русский язык для работы в команде, подготовки докладов и презентаций. Проектное обучение позволяет учащимся искать решение реальных проблем в течение более длительного времени. Студенты не только изучают материал, но и улучшают исследовательские навыки, учатся работать самостоятельно и в команде, развивают критическое мышление и т.д. В этом случае преподаватель только направляет учащихся, что способствует большей вовлеченности и самостоятельности последних. Учащимся можно предложить следующие проекты:

- Снять ролик об актуальных социальных проблемах в сфере спорта.
- Провести спортивное мероприятие в академии.
- Создать и вести специализированную группу в социальной сети.

Этот метод помогает студентам не только улучшить навыки общения на русском языке, но и развить умение работать в команде. Проектные задания могут включать подготовку презентации о спортивном событии, анализ видеозаписи тренировки, написание отчетов по тренировочным сессиям. Групповое задание: создать презентацию о тренировочном процессе в определенном виде спорта с акцентом на используемую терминологию и пояснения, которые могут понадобиться тренеру при общении с иностранными спортсменами.

5. Проведение дискуссии. Пример: проанализировать причины, следствия и методы (соперничество, сотрудничество, компромисс, избегание, приспособление) разрешения спортивных конфликтов. Острая конкуренция среди участников различных соревнований становится источником конфликтов в среде болельщиков, спортсменов, тренеров, спортивных организаций. Причинами возникновения конфликтных ситуаций могут выступать предвзятое или некомпетентное судейство, противоречивые коммерческие интересы, несогласие в вопросах допинга и дисквалификации, мошенничество и договорные матчи, коррупция и взятки. Главным источником конфликтов в спорте является нарушение правил честной конкуренции, которое может быть, как неумышленным (связанное, например, с недостаточной квалификацией арбитра), так и умышленным действием, направленным против других участников конкурентных отношений. Конкуренция может быть справедливой и эффективной только в том случае, когда для всех участников соревнований обеспечиваются одинаковые условия для достижения победы. Этот принцип лежит в основе любой состязательной деятельности, так как всякая форма дискриминации какой-либо команды или спортсмена ставят под вопрос легитимность победителей, признание итогов противостояния всеми заинтересованными сторонами. Более того, ущемление прав одного или нескольких участников соревнований вызывает негодование болельщиков и общественности, которое подчас переходит в открытые столкновения и массовые беспорядки. Таким образом, уменьшение количества конфликтных ситуаций – серьезная практическая проблема, стоящая перед участниками спортивной деятельности. Конфликты в спорте способны оказывать как позитивное воздействие на поведение спортсменов, их мотивационное, эмоциональное и физическое состояние, так и негативное, в результате которого возникают вялость и упадок сил, нарушение нормального функционирования некоторых систем жизнедеятельности (дыхательной, пищеварительной, сердечно-сосудистой). Поэтому Так, в индивидуальных видах спорта, несмотря на частое использование соперничества как способа межличностного

взаимодействия, выражающегося в стремлении добиться удовлетворения своих потребностей в ущерб другому спортсмену, необходимо применять компромиссный тип общения, т.е. стремиться к взаимным уступкам с сохранением своих интересов. В командных видах спорта при построении межличностных отношений необходимо чаще всего использовать сотруднический стиль поведения, т.е. в сложной ситуации постараться прийти к альтернативному решению с учетом интересов обеих сторон. Кроме того, возможно применять такой вид межличностного общения как компромисс, т.е., с одной стороны, стремиться отстоять свои интересы, а с другой, учесть интересы противоположной стороны, что приводит к взаимным уступкам, и, как следствие, принятию оптимального для обеих сторон решения.

6. Симуляции и ролевые игры: проведение практических занятий, симулирующих деловые переговоры, спортивные мероприятия, тренировки и другие сценарии, где студенты применяют русский язык в реальных ситуациях. Методика использования ролевых игр и ситуационных упражнений поможет студентам лучше освоить грамматику, лексику и общие коммуникативные навыки. Пример: Разработка ролевых игр: «спортсмен - тренер», «спортсмен - врач», «спортсмен - судья», «интервью с профессионалами». Это позволит практиковать язык в контексте реальных ситуаций, часто возникающих в спортивной среде.

7. Современные технологии открывают новые возможности для преподавания РКИ. В частности: онлайн-курсы и платформы, множество онлайн-ресурсов позволяет студентам обучаться в удобном формате и в любое время, включая специализированные курсы для студентов спортивных академий, где используется адаптированный контент.

8. Использование ИКТ, мультимедийных технологий открывают новые возможности для преподавания РКИ. Очевидным преимуществом организации современного педагогического процесса является использование ИКТ. Создание онлайн курсов, проведение вебинаров в реальном времени и другие информационные технологии позволяют изучать русский язык людям с особыми образовательными потребностями. Мультимедийные ресурсы, такие как видео, аудиофайлы, подкасты, могут значительно повысить вовлеченность студентов. Например, просмотр матчей с последующим обсуждением спортивных событий или прослушивание интервью с известными спортсменами, тренерами, обсуждение их стратегии и методов подготовки. Пример: Просмотр видеозаписи тренировки, где тренер объясняет технику выполнения упражнений, и затем разбор этих инструкций на уроке. Такой подход помогает не только развивать навыки слушания и понимания речи, но и закреплять спортивную терминологию.

9. Обратная связь и саморефлексия. Важно, чтобы студенты имели возможность получать регулярную обратную связь по своей работе и обучению. Это помогает им не только исправлять ошибки, но и понимать, в каких областях им нужно улучшиться. Также полезно давать студентам возможность самооценки их знаний и навыков. Пример: Студенты могут записывать свои тренировки или ролевые игры на видео, а затем вместе с преподавателем анализировать ошибки и успехи. Это позволяет более детально прорабатывать сложности в произношении, грамматике и лексике.

Перечисленные новые методы создают условия для практического, вовлеченного и значимого изучения языка в контексте спортивной академии. Важно, чтобы преподавание было динамичным и интересным, соответствовало потребностям студентов и их будущей профессиональной деятельности.

Преимущества новых методов преподавания.

- **Повышение мотивации студентов:** Применение спортивных и реальных ситуаций в обучении помогает студентам быстрее адаптироваться и активнее изучать язык.

- **Развитие профессиональных навыков:** Интеграция языка с профессиональной деятельностью способствует лучшему освоению нужных лексических и грамматических конструкций.

Развитие межкультурной компетенции. Межкультурный подход- внедрение в процесс обучения элементов межкультурной коммуникации - помогает студентам понимать особенности деловой и академической культуры России, а также эффективно взаимодействовать с русскоязычными коллегами. Студенты учат не только язык, но и культуру общения, что особенно важно для работы в международных командах.

Заключение

Эффективная деловая и академическая коммуникация в спортивной академии невозможна без качественного преподавания русского языка как иностранного. Современные подходы к преподаванию РКИ в спортивных академиях предоставляют новые возможности для эффективной академической и деловой коммуникации. Новые методы, такие как интегрированное обучение, проектные подходы и использование технологии критического мышления, позволяют значительно повысить уровень владения языком и обеспечить успешную профессиональную адаптацию студентов. Технологические приемы помогают педагогу реализовать поставленные цели учения и оценить продуктивность своей работы на уроке. Использование инновационных методов и технологий помогает не только улучшить языковую подготовку студентов, но и подготовить их к успешной карьере в спортивной сфере. Интеграция языка и спорта, применение проектных методов и использование мультимедийных ресурсов позволяет создать эффективную образовательную среду, которая отвечает требованиям современной академической и профессиональной среды.

Принципиально важным является характер взаимоотношений субъектов образовательного процесса, понимание того, что полноценный диалог возможен при осознании и преподавателем, и обучаемыми равноценности позиций и смыслов, которые проявляются в суждениях, высказываниях, несогласии, открытых вопросах. Внедрение этих методов в учебный процесс способствует формированию у студентов навыков, которые будут востребованы на международной арене, и помогает укрепить культурные и научные связи в мире спорта.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Баркова, М. С. (2019). Основы академической и деловой коммуникации в учебных заведениях спортивной направленности. Ростов-на-Дону: Издательство ЮФУ.
2. Елисеева В. И. Методы преподавания РКИ в академической и деловой сферах. Санкт-Петербург: Питер. (2020).
3. Криницкая М.Ю. Обучение деловому русскому языку как иностранному в период пандемии коронавируса/ Балтийский гуманитарный журнал, 2021, №3(36), с.87-90.
4. Петров, А. А. (2021). "Интегрированные подходы в обучении РКИ на примере спортивных академий". Журнал современного образования, №3, с. 50-56.
5. Старикова, И. П. (2018). Русский язык как иностранный в сфере спорта: Теория и практика. Москва: Издательство "Логос".
6. Тагиева, Э.С. (2023). Программа по деловой и академической коммуникации на иностранном (русском) языке для подготовки бакалавров по специальностям «Массово-оздоровительный спорт», «Общая физическая подготовка», «Адаптивная физическая культура». Баку: АСА, с.21.

DOI 10.24412/2709-1201-2025-30-100-104
УДК 372.857

ВНЕДРЕНИЕ ПЛАТФОРМЫ iNATURALIST В УЧЕБНЫЙ ПРОЦЕСС КАЗАХСТАНА

БАЙРАМОВА САМИРА ИМРАНОВНА, ГОЛУБКОВ ИВАН ВИКТОРОВИЧ

Студенты Карагандинского университета имени академика Е.А. Букетова

Научный руководитель – к.б.н., ассоц. проф. кафедры зоологии – **ЖУЗБАЕВА Г.О.**
Караганда, Казахстан

Аннотация: Платформа iNaturalist внедряется в образовательную систему Казахстана, способствуя развитию цифровой грамотности и экологического сознания у учащихся. Она позволяет школьникам фиксировать наблюдения за живой природой, участвовать в научных проектах и анализировать реальные данные о биоразнообразии. Примером успешной интеграции является участие Караганды в международном конкурсе City Nature Challenge 2024, где было собрано 4454 наблюдений. Использование iNaturalist в учебном процессе способствует междисциплинарному обучению, объединяя биологию, географию, информатику и математику. Для устойчивого развития этой практики необходима методическая поддержка, подготовка педагогов и включение платформы в образовательные стандарты. Таким образом, iNaturalist становится эффективным инструментом для формирования у учащихся ответственности за сохранение природы и активного участия в научных исследованиях.

Ключевые слова: iNaturalist, цифровые технологии, биоразнообразие, идентификация видов, верификация, City Nature Challenge, цифровые компетенции, научное знание.

Цифровые технологии становятся неотъемлемой частью образовательных систем во всем мире, и Казахстан не является исключением. В контексте обновления содержания образования особое внимание уделяется практическим методам обучения. Они позволяют учащимся взаимодействовать с реальными научными данными. Одной из таких инноваций является платформа iNaturalist – научный инструмент, который уже доказал свою эффективность в исследованиях биоразнообразия и теперь активно внедряется в учебный процесс. В Казахстане уже есть успешный пример использования платформы iNaturalist в школах и вузах. Однако, чтобы упорядочить и расширить их применение, нужны чёткие методики и поддержка со стороны образовательных учреждений и государства.

Платформа iNaturalist возникла в марте 2008 года как проект студентов-магистрантов Университета Калифорнии, Беркли, а в 2014 году официально вошла в структуру Калифорнийской академии наук и с 2017 года разрабатывается совместно с Национальным географическим обществом. К 2021 году это позволило наполнить базу данных платформы примерно 60 миллионами наблюдений, а в её работе приняли участие около 1,5 миллиона человек [1, 81]. На 2025 год количество наблюдений составляет более 235 миллионов, а количество наблюдателей – более 3,5 миллиона. Платформа предоставляет пользователям возможность участвовать в глобальных проектах, где участники используют iNaturalist для фиксации наблюдений в своей местности. Доступ к платформе обеспечивается через веб-сайт и мобильные приложения для iOS и Android, где пользователи могут загружать фотографии и аудиозаписи организмов, фиксируя точные геокоординаты и сопутствующие описательные данные.

После загрузки изображения встроенная система предлагает варианты наиболее вероятных видов. По мере накопления новых наблюдений качество автоматических предложений постоянно улучшается благодаря динамическому обучению встроенных моделей искусственного интеллекта. Это позволяет автоматически идентифицировать виды

различных организмов. Каждое наблюдение проходит дополнительную верификацию. После первоначальной автоматической идентификации более опытные участники сообщества и профессиональные ученые подтверждают или корректируют определение вида. Такой подход формирует финальный результат на основе коллективного мнения [2, 533-540].

Сообщество экспертов включает как граждан-учёных, так и профессиональных биологов. Педагогам и исследователям предоставлена возможность создавать тематические проекты, структурирующие полевые занятия - от региональных BioBlitz до международных конкурсов City Nature Challenge, что упрощает включение iNaturalist в образовательные программы и учебные планы.

Например, в 2024 году в рамках конкурса «City Nature Challenge 2024: Karaganda» школьники и студенты Карагандинской области за период с 26 по 29 апреля 2024 года загрузили 4454 наблюдений, включая более 2500 верифицированных видов живых организмов и виды из Красной книги РК (Рис. 1.) [3]. Такая активность демонстрирует, как платформа превращает учебные задания в реальный вклад в науку, формируя у учащихся ответственность за сохранение природы.

Полноценная учебная работа с наблюдениями начинается с тщательного оформления: при загрузке на платформу фиксируются дата и точные GPS-координаты, а к каждому объекту прилагается качественное авторское фото, а для растений – общий план, прикорневые листья, цветок или плоды; для птиц – ещё и аудиозапись их голосов [4, 60]. Пометка «в неволе» для культурных растений превращает наблюдение в наглядный пример дисциплинированного подхода и сразу показывает, что ученики внимательно следят за рекомендациями экспертов-ботаников. Записи, оформленные по всем правилам, попадают в категорию «неопределённых» – это первое звено учебного цикла, где каждый предлагает свои догадки. Когда как минимум два специалиста подтверждают вид, наблюдение приобретает «исследовательский уровень» и становится верифицированным, что служит отличной мотивацией для школьников и студентов: их вклад в реальную науку официально признаётся, и они учатся видеть, как из ежедневных полевых заметок рождаются надёжные биологические данные.

При такой высокой вовлечённости ключевым фактором становится обеспечение однородности и точности собираемых данных, ведь даже незначительные пробелы в метаданных могут снизить ценность наблюдений для последующего анализа. В ряде записей отсутствовали сведения о модели устройства и точном времени съёмки, а геопозиция иногда указывала лишь общий район вместо конкретных координат – всё это легко корректируется с помощью автоматического импорта метаданных EXIF и обязательного указания даты, времени и точности GPS непосредственно в мобильном приложении. Поддержание минимального порога качества снимков, включая два ракурса – общий план и мелкий план объекта.

Кроме того, важно предусмотреть механизм дружелюбного оповещения участников о возможных дубликатах или несоответствиях: если человек-контролёр обнаружит повторяющиеся кадры или несколько видов в одном наблюдении, он предложит автору разделить запись на отдельные наблюдения или уточнить информацию. Небольшие подсказки при загрузке («Пожалуйста, убедитесь, что вы выбрали точную точку на карте», «Не забудьте проверить время в настройках камеры») помогут участникам сразу подавать наиболее полные и корректные данные. Именно сочетание простых технических решений, удобных шаблонов и активного взаимодействия с пользователями позволит сообществу Казахстана сохранить и приумножить вклад школьников и студентов в науку о жизни.

Рис. 1. Главная страница проекта «City Nature Challenge 2024: Karaganda» [3]

Цифровизация системы образования приводит к необходимости формирования у учащихся знаний, профессиональных умений и навыков для взаимодействия с реальной цифровой среды [5; 33]. Платформа iNaturalist органично вписывается в этот подход, предлагая школьникам понятный мобильный интерфейс для фиксации наблюдений, а также автоматизированные инструменты. Использование iNaturalist позволяет перейти от пассивного усвоения теории к активному сбору и анализу реальных научных данных (Табл. 1). Это отвечает целям обновления содержания образования и интеграции практических методов обучения.

Таблица 1. Работа с платформой iNaturalist

Тема	Суть	Деятельность
Naturalist	Научно-образовательная платформа для записи наблюдений живых организмов	Регистрироваться, изучить интерфейс, участвовать в проектах и конкурсах
Основные данные при загрузке	Дата, точные координаты (GPS), желательно несколько фотографий желательно, аудиозаписи для птиц	Проверить настройки камеры, включить GPS, сделать фото: общий вид, крупный план – листья, цветы у растений; крылья, ротовые аппараты, усики и другое у насекомых
Уровни наблюдения	Неопределённое 2. Исследовательское (после подтверждения экспертами)	Следить за качеством фото, реагировать на комментарии, проверять статус наблюдения
Сообщество	Участвуют школьники, студенты, ученые, любители природы	Уважительно общаться, задавать вопросы, помогать в определении видов другим при условии работы с систематикой
Повторы и ошибки	Дубликаты, несколько видов в одном наблюдении, плагиат, неправильная и неточная геолокация	Загружать каждое существо отдельно, проверять фото, следить за рекомендациями системы

Поддержка обучения	Подходит для изучения ботаники, зоологии, экологии	Использовать уроках, а также в школьных проектах, полевых практиках, конкурсах (например, City Nature Challenge)
Вовлечённость	Помогает внести вклад в реальную науку	Осознавать значимость своих данных для мировой систематики и развития её в Казахстане
Образовательные проекты	Биоблиц, Городской конкурс природы – геймификация	Участвовать в региональных и международных инициативах вместе с классом или вузам, организовывать собственные проекты по изучению видового разнообразия на выбранной территории

Платформа iNaturalist позволяет школьникам участвовать в проектах естественно-научной направленности, внося вклад в гражданскую науку. Загружаемые данные проходят двойную проверку – сначала искусственным интеллектом, затем экспертами, а результаты используются учёными по всему миру [5, 180]. В рамках уроков биологии школьники используют iNaturalist для непосредственного изучения биоразнообразия: они фотографируют растения, насекомых и животных, загружают изображения на платформу, получают предложенные системой варианты видов, что развивает навыки полевой биологии и понимание основ таксономии. Более того, проекты, ориентированные на редкие и охраняемые виды, позволяют учащимся анализировать динамику популяций и оценивать состояние экосистем в своих регионах. На уроках географии iNaturalist выступает средством картографирования мест обитания видов: школьники анализируют ареалы живых организмов и строят тематические карты, что углубляет представления о географическом распространении животных и растений. На уроках информатики используя iNaturalist школьники получают практический опыт работы с веб-запросами, структурированием данных для автоматизированного отбора наблюдений по таксону, дате или местоположению. Учителя предлагают учащимся разработать простые программы для анализа входных данных, что способствует развитию алгоритмического мышления и навыков программирования. На уроках математики ученики используют выгруженные из iNaturalist данные для построения графиков изменений числа наблюдений во времени, вычисления средних и значений частоты встречаемости видов.

Одним из ключевых преимуществ iNaturalist является его адаптивность к разным уровням образования. Для младших школьников задания могут включать фотофиксацию растений на школьном дворе, а для старшеклассников — анализ динамики популяций редких видов. Кроме того, платформа поддерживает междисциплинарный подход: наблюдения за видами можно связать с уроками географии (изучение ареалов), информатики (работа с базами данных) и даже искусства (создание иллюстраций для проектов). Таким образом Включение платформы iNaturalist в образовательный процесс позволяет организовать междисциплинарную деятельность, объединяющую несколько наук. Данный подход является ведущим в системе современного образования, так как сегодня цифровая грамотность выходит на первый план. Реализация цифровой грамотности в цифровом обществе позволит системно развивать цифровые компетенции подрастающего поколения [7; 54].

Школьники, участвующие в таких инициативах, не только изучают природу, но и осознают свою роль в глобальных экологических процессах. Как отметил координатор

конкурса Александр Дубынин: «Платформы гражданской науки стали основными поставщиками данных о биоразнообразии, и Казахстан активно вносит свой вклад». Важно, что эти проекты поддерживаются государственными структурами: Институт зоологии и Ассоциация сохранения биоразнообразия (АСБК) предоставляют экспертов для верификации данных, что повышает доверие к информации, собранной учащимися [8].

Внедрение платформы iNaturalist в образовательный процесс Казахстана открывает новые горизонты для формирования экологического образования и технологически грамотного поколения. Успешный опыт Карагандинской области в рамках City Nature Challenge 2024 демонстрирует, как школьники и студенты могут стать активными участниками глобальных научных проектов. Поддержка со стороны государственных структур, таких как Институт зоологии и АСБК, а также интеграция платформы в междисциплинарные проекты, создают прочную основу для масштабирования инициативы. Однако для устойчивого развития этой практики необходима системная методологическая поддержка: разработка учебных модулей, подготовка педагогов и включение iNaturalist в национальные образовательные стандарты. Как отмечают эксперты, подобные проекты не только обогащают учебный процесс, но и формируют «культуру данных», где каждый участник становится соавтором научного знания [8].

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ НАУЧНЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Владимиров Д.Р., Айникеева В.И., Лаенко А.В., Богунова Я.Д., Спиридонова Н.С., Корякова И.В. Использование платформы iNaturalist в образовательном процессе. Вестник ВГУ, Серия: География. Геоэкология, 2021, № 2. - 80-85 с.
2. C. J. Campbell , Vijay Barve , Michael W. Belitz, Joshua R. Doby, Elizabeth White, Carrie Seltzer, Grace Di Cecco, Allen H. Hurlbert and Robert Guralnick. Identifying the identifiers: How iNaturalist facilitates collaborative, research-relevant data generation and why it matters for biodiversity science. BioScience. Vol. 73. № 7, July 2023. – 533-541 p.
3. Электронный ресурс: <https://www.inaturalist.org/projects/city-nature-challenge-2024-karaganda?tab=identifiers>. Организатор проекта – Блялова Меруерт Жакановна.
4. Тупицын И.И., Максимова Е.Н. Организация исследовательских и проектных работ биологической направленности у школьников с использованием цифровых информационных ресурсов. Современные проблемы науки и образования, 2024. № 2. – 60 с.
5. Иордан Ж.В. Особенности проектирования программ дополнительного образования естественно-научной направленности в общеобразовательных школах. Актуальные вопросы инноваций и современные научные открытия. Сборник научных статей по материалам V Международной научно-практической конференции. Уфа, 2024. – 176-182 с.
6. Средства обучения в условиях цифровизации образования: учебное пособие / А.М. Санько. – Самара: Издательство Самарского университета, 2020. – 100 с.
7. Цифровая педагогика: Учебник /К.Д.Бузаубакова, Амирова А.С., Маковецкая А.А. - Тараз, 2023. – 320 с.
8. Электронный ресурс: <https://www.inaturalist.org/projects/bioraznoobrazie-kazahstana/journal>

DOI 10.24412/2709-1201-2025-30-105-106

УДК 541-67;863

ОРГАНИЗАЦИЯ РАБОТЫ ПО МОДУЛЬНОЙ ТЕХНОЛОГИИ НА УРОКАХ ФИЗИКИ

ГАСАНОВ ОКТАЙ МАИЛОВИЧ,

доцент, доктор философии по физике, АГПУ, Баку, Азербайджан

МАМЕДОВА АЙТАДЖ ЭЛЬШАН

магистрант, АГПУ, Баку, Азербайджан

Аннотация: Как и любая педагогическая технология, модульная предполагает целенаправленный процесс проектирования содержания, способов деятельности специально организованными средствами для достижения прогнозируемого результата. Идея модульной технологии, ее внедрение в учебный процесс предполагает почти самостоятельное усвоение обучающимся учебного материала при работе с модулем. Большинство применяемых на уроках модулей являются смешанными.

Ключевые слова: модульная технология, учебная деятельность, модульный урок, учебный материал, алгоритм действий.

Проектирование учебной деятельностью - характерный признак педагогической технологии. Это и отличает технологию от методики.

Модульный урок имеет свои особенности:

- каждый урок целесообразно начинать с процедуры мотивации — это может быть обсуждение эпиграфа к уроку, использование входного теста с самопроверкой, небольшого графического диктанта и т.п.;

- целенаправленное формирование и развитие приёмов учебной деятельности. Учебное содержание здесь — средство для достижения целей этого важного процесса.

Готовить модульные уроки непросто. Требуется большая предварительная работа:

- Тщательно проработать весь учебный материал и каждого урока в отдельности.
- Выделить главные основополагающие идеи.
- Сформулировать для обучающихся интегрирующую цель.
- Определить содержание, объём и последовательность учебных элементов (УЭ), указать время, отводимое на каждое из них, и вид работы учащихся.

Алгоритм составления модульного урока:

- Определение места модульного урока в теме.
- Формулировка темы урока.
- Определение и формулировка цели урока и конечных результатов обучения.
- Подбор необходимого фактического материала.
- Отбор методов и форм преподавания и контроля.
- Определение способов учебной деятельности обучающихся.
- Разбивка учебного содержания на отдельные логически завершённые учебные элементы и определение цели каждого из них.

Алгоритм действий учителя по составлению модульной программы:

- Определение целей обучения для обучающихся и их формулирование.
- Отбор содержания.
- Распределение содержания по урокам с учётом принципов модульного обучения.

Фактором упрощения внедрения модульной технологии является разделение группы на подгруппы, что даёт возможность осуществить преобразующую, консультирующую и коррекционную функцию учителя, направленную на оказание индивидуальной помощи каждому обучающемуся.

С целью отслеживания итогов образовательного процесса и отдельных его этапов необходимо иметь четкое представление о плодах совместной деятельности учителя и обучающегося. Очень важным здесь видится этап предвосхищения результата, его прогнозирования. Причем совсем необязательно достижение его в полном объеме, поскольку образовательный процесс - это прежде всего творческое сотрудничество, а творчеству, как известно, присущи моменты импровизации. Зато открываются широкие возможности коррекции дальнейшей деятельности на пути к достижению истины. А это зачастую более важно, чем сама истина.

Здесь необходимо максимально учитывать продвижение обучающихся, не оставляя без внимания их динамику. Обучающиеся должны чувствовать заинтересованность учителя, видеть, что даже небольшой их успех не остается без внимания. Это помогает вызвать живой интерес к повышению образовательного уровня, значит, удастся сформировать положительную мотивацию к учению.

Немаловажная роль в организации учебно-воспитательного процесса должна быть отведена «второй половине» дня, находящейся за рамками учебного расписания. Участие в научно-практических конференциях, творческая исследовательская деятельность обучающихся уже имеет популярность среди них.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Гасанов О.М., Адгезалова Х.А., Гусейнов Д. И. //Разнообразие компьютерных технологий по физике в средней школе// Международный научно-практический журнал ENDLESS LIGHT in SCIENCE, 17 Декабря 2022 Алматы, Казахстан, ст. 3-5.
2. Гасанов О.М., Адгезалова Х.А., Гусейнов Д.И. //Исследование проблем и перспектив внедрения компьютерных технологий по физике в средней школе// Международный научно-практический журнал «ГЛОБАЛЬНАЯ НАУКА И ИННОВАЦИЯ 2022: ЦЕНТРАЛЬНАЯ АЗИЯ» № 4(18). ДЕКАБРЬ 2022, Алматы, Казахстан, ст. 9-11.
3. Гасанов О.М., Адгезалова Х.А., Гусейнов Д.И. //Исследование проблем и перспектив использования компьютерных технологий в средней школе по физике// ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ НАУКИ И ОБРАЗОВАНИЯ, №87, Июль 2022 Самара, ст. 46-49.
4. Гасанов О.М., Адгезалова Х.А., Гусейнов Д. И. //Особенности виртуального эксперимента в преподавании физики// Журнал «Инновационные научные исследования», выпуск №4-1(18) Апрель 2022, Уфа.
5. Гасанов О.М., Адгезалова Х.А., Гусейнов Д. И. // ИКТ как средство формирования профессиональной компетентности магистрантов// МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ «IN THE WORLD OF SCIENCE AND EDUCATION 15 марта 2025 г. Almaty, Kazakhstan, ст. 110-112

DOI 10.24412/2709-1201-2025-30-107-109

UDC 37.018.432

THE IMPACT OF THE EMERGENCE OF ONLINE PLATFORMS ON THE EDUCATIONAL PROCESS AND STUDENT OUTCOMES

KSENIYA YUR'EVNA KHEGAY

Master's student at the Pedagogical Faculty of Miras University

Scientific supervisor – **POLATOVA S. D.**

Shymkent, Kazakhstan

Abstract: *The impact of internet platforms on student achievement and the educational process is examined in this article. Online educational settings are now an essential part of contemporary pedagogy due to the fast digitization of education. The study examines how digital platforms affect academic results, resource availability, and student involvement. The importance of flexibility, communication, and the incorporation of digital resources in creating new educational models is given particular consideration. The results shed light on online learning's lasting influence on systems of education by highlighting both its advantages and disadvantages.*

Key words: *online platforms, educational process, student achievement, digitalization of education, virtual learning environments, academic outcomes, student engagement, resource availability, educational models, flexibility, communication, digital tools, online learning*

One of the most remarkable developments of the twenty-first century is the digital revolution in education. Conventional educational settings and teaching methods have changed as a result of the growing accessibility of technology and the internet. The delivery and consumption of knowledge have been completely transformed over the past few decades by technological tools like Moodle, Google Classroom, Coursera, and others. The incorporation of interactive materials into regular teaching methods, flexible access to academic material, and distance education have all been made possible by these types of platforms.

This study aims to investigate the ways in which the rise of digital platforms has impacted student results and the process of learning. The topic's increasing significance in forming contemporary educational institutions makes it relevant, particularly in light of global issues like the COVID-19 epidemic that hastened the transition to distance education. Plenty of institutions throughout the world depended on technology to guarantee that students completed their education under the Coronavirus restrictions. According to Charles et al. (2020), several universities have eliminated all classes held in person, including laboratories, in favor of e-learning [1]. Within the COVID-19 shutdown, Coal City University located in Nigeria used its e-learning platform to give online learning opportunities to its employees and students. Using the platform allowed Coal City University's learners and faculty to maintain their usual educational and instructional programs during COVID-19 lockdowns, significantly reducing the negative impact on both faculty and students. Evaluating the advantages and difficulties that digital tools offer to learners and educators is the primary goal.

There are still unanswered questions about the relative effectiveness of various platforms, the long-term effect on student performance, and how diverse groups of people perceive the benefits of distance learning. To understand the wider ramifications, more complex and situation-specific research is required.

A combination of methods is used in this article. Online questionnaires were used to gather quantitative information from teachers and students at various institutions. Contemporary educational trends indicate a transition from non-interactive and authoritarian techniques to a learner-centered approach that incorporates technology (Galy et al, 2011) [2]. This transition is being driven not simply by technological advancements, but additionally by an improved awareness of how individuals learn.

Contrasting the conventional paradigm, which places the instructor as the major source of knowledge and pupils simply as passive participants, the learner-centered approach emphasizes students' active engagement in the educational process. This strategy focuses on every pupil's specific requirement, interests, degree of planning, and academic style.

According to research, student involvement in the process of education improves studying and fosters the advancement of critical thinking skills. In this regard, as reported by the study of Freeman et al. (2014), learners who were educated in an engaged, student-focused manner had 6% higher results from tests compared to individuals who learned in standard lecture formats. Furthermore, kids in traditional classrooms were 55% tend to be unsuccessful on assessments.

The student-centered strategy employs participatory teaching approaches such as collaborative work, conversations, projects, practice-based tasks, and online platforms. Online education is popular due to its customizable access to information and teaching from any place (Means et al, 2009) [3]. Technology is important in this context because it gives learners access to a wide range of materials, aids in the personalization of learning, and enables pupils to perform in a self-directed tempo.

The poll evaluated factors like participation, educational achievement, and the alleged value of online resources. Semi-structured discussions were used to collect qualitative findings, which offered more in-depth understandings of individual experiences.

Fifty teachers and three hundred pupils across secondary and postsecondary educational institutions made up the sample. This study's primary focus on cities with more internet availability may cause it to ignore underprivileged or rural communities, which is one of its limitations.

Online resources are now a crucial part of contemporary instructional methods. Teaching techniques have changed as a result of instruments including online examinations, discussion boards, webinars, and real-time evaluation systems. Learning Management Systems (LMS) are increasingly widely used by educators to plan assignments, assign resources, and track students' progress.

Furthermore, in digital contexts, the teacher's function has changed from imparting traditional information to serving as an instructor and facilitator. Educational institutions additionally had the opportunity to adjust by making investments in their IT systems and providing employees and pupils with training in utilizing technology.

Diverse but typically favorable effects on achievement among students are shown by studies and responses to surveys. Many learners claim that having instant access to information and adaptable study schedules has enhanced their academic achievement. Learners who gain from engaging elements like polls, quizzes, and visual materials have also shown greater participation.

Nowadays, teaching many disciplines, particularly history, in college and universities is facilitated by the use of dynamic digital technologies to illustrate theoretical content (Yildirim et al., 2018) [4]. As an instance, investigators in the Netherlands suggested utilizing a macroscopic scale to analyze historic information using digital technologies (Hoekstra and Koolen, 2019) [5]. The following instrument's main advantage is its capacity to explore a big quantity of data from the past. A gyroscopic device built upon a digital model with three dimensions has been created in Germany (Niklaus et al., 2019) [6].

However, differences in internet technological advances and connectivity accessibility have led to differences in educational results. Overall educational fairness is impacted because students from low-income families or those living in rural places frequently struggle to stay up with their peers.

Flexibility serves as one of the main advantages of digital platforms. Pupils are free to study at their own speed and go over the content again as needed. Teachers can adapt instruction to meet the needs of each student with the use of statistical information and tailored educational paths. Digital platforms also offer a wealth of tools that enhance the educational process. TED offers lectures via video on a variety of subjects that may be utilized for both education and personal growth (Özmen and Yucel, 2019) [7]. This helps students to improve both their personal and professional qualifications. Furthermore, the channel's content is presented in English, thus helping students educate English and build conversational skills. One more website named Mit Open CourseWare offers video materials for application throughout teaching and learning as

supplementary resources for visualizing theoretical knowledge concerning history.

However, a number of difficulties still exist.

Access is hampered by technical challenges like erratic internet or a shortage of devices.

Decreased motivation and a sense of loneliness might result from the lack of in-person interactions.

Furthermore, not every learner has the important abilities of self

regulation and efficient time management.

Estonia is a noteworthy example, as the government there established a national e-learning program. There were few disruptions in education throughout the pandemic because of Estonia's pre-existing infrastructure, which made the shift to distance education seamless. In contrast to nations without strong platforms, Estonian students sustained their performance levels, according to data compared.

The outcomes are consistent with previous studies in recognizing both the potential for change and fundamental limitations of digital spaces. Whereas online learning provides opportunities for invention and availability, it also exacerbates existing disparities. There is a clear demand for specific policy measures and growth in infrastructure to provide equal access.

The transition to distance learning necessitates a reconsideration of educational approaches, development of curriculum, and evaluation methodologies. Teachers must be provided with the resources and expertise required to succeed in digital contexts.

To summarize, the introduction of websites has had a tremendous influence on the process of learning and the achievement of students. When platforms like these provide various benefits, including adaptability and expanded resources, they also pose issues that need to be handled. While learning evolves, more study is needed to investigate long-term consequences, improve technological resources, and foster inclusive educational environments for everyone.

REFERENCES:

1. Charles, H; Stephanie, M; Barb, L; Torrey, T; & Aaron B. (2020). The Difference Between Emergency Remote Teaching and Online Learning.
2. Means, B., Y. Toyama, R. Murphy, M. Bakia and K. Jones (2009). Evaluation of Evidence-Based Practices in Online Learning: A Meta-Analysis and Review of Online Learning Studies. U.S. Department of Education, Center for Technology in Learning, May 2009.
3. Galy, E; Downey, C; & Johnson, J. (2011). The Effect of Using E-Learning Tools in Online and Campus-based Classrooms on Student Performance. *Journal of Information Technology Education*, 10, 209-230.
4. Yildirim, G; Elban, M; Yildirim, S. (2018). Analysis of use of virtual reality technologies in history education: a case study. *Asian J. Educ. Train.*; 4:62-69.
5. Hoekstra, R; Koolen, M. (2019). Data scopes for digital history research. *Hist. Meth.*; 52:79-94.
6. Niklaus, M; Zhan, K; Wagner, J.F. (2019). Gyrolog—Creating a 3-dimensional digital collection of classical gyro instruments. *DGON Inertial Sensors and Systems (ISS) IEEE*; 1-23
7. Özmen, M; Yucel, E. (2019). Handling of online information by users: evidence from TED talks. *Behav. Inf. Technol.*; 38:1309-1323

DOI 10.24412/2709-1201-2025-30-110-114

УДК 372.41:811.111

EFFECTIVE METHOD FOR DEVELOPING READING SKILLS AMONG YOUNG LEARNERS

ZHAPPARBERGEN ASEM GALUMZHANKYZY

Master's student of the Department of Foreign Languages and Translation,
Korkyt Ata Kyzylorda University

Scientific director - ZHETPEISOVA N.

Kyzylorda, Kazakhstan

Abstract: Developing reading skills in young learners is crucial for their overall language proficiency. Effective method that promote engagement and comprehension in primary school children can significantly impact their literacy development. This article describes the results of a study conducted among young children on the development of reading skills and reading comprehension.

This study explored effective strategies for developing reading skills in young learners. Over six weeks, the research implemented a method that combined interactive read-alouds, classroom discussions, vocabulary games, and flashcards. New vocabulary was introduced through age-appropriate texts and reinforced with playful activities. Results showed that integrating vocabulary development into daily instruction significantly improved young learners' reading comprehension, fluency, and engagement. The findings indicated that this dynamic approach supported language proficiency and fostered a lasting interest in reading, providing a practical and adaptable model for early language learning classrooms.

Keywords: reading skills, young learners, primary education, vocabulary development, effective communication.

Аңдатпа: Кіші жастағы оқушылардың оқу дағдыларын дамыту олардың жалпы тілді меңгеруі үшін өте маңызды. Бастауыш мектеп жасындағы балалардың сабаққа қатысуы мен түсінуіне ықпал ететін тиімді әдіс олардың сауаттылығын дамытуға айтарлықтай әсер етуі мүмкін. Мақалада кіші жастағы оқушылар арасында оқу дағдыларын дамыту және оқуды түсіну бойынша жүргізілген зерттеу нәтижелері сипатталған.

Бұл зерттеуде кіші жастағы оқушылардың оқу дағдыларын дамытуға арналған тиімді стратегиялар қарастырылды. Алты апта бойы жүргізілген зерттеу интерактивті дауыстап оқу, сынып ішіндегі талқылаулар, сөздік ойындар мен флеш-карталарды біріктірген әдістемер қолданылды. Жаңа сөздер жас ерекшелігіне сай мәтіндер арқылы енгізіліп, ойын түріндегі әрекеттермен бекітілді. Нәтижесінде, сөздік қорды күнделікті сабақ үрдісіне кіріктіру оқушылардың оқу түсінігіне, жылдамдығына және белсенді қатысуына айтарлықтай оң әсерін тигізді. Нәтижелер сөздік қорын дамытуды күнделікті оқытуға біріктіру жас оқушылардың оқуды түсінуін, еркін сөйлеуін және белсенділігін айтарлықтай жақсартқанын көрсетті.

Түйін сөздер: оқу дағдылары, кіші жастағы оқушылар, бастауыш білім беру, сөздік қорды дамыту, тиімді коммуникация.

Аннотация: Развитие навыков чтения у младших школьников имеет решающее значение для их общего владения языком. Эффективный метод, способствующий вовлечению и пониманию детьми младшего школьного возраста, может существенно повлиять на их развитие грамотности. В статье описываются результаты исследования, проведенного среди младших школьников по развитию навыков чтения и понимания прочитанного.

В этом исследовании изучались эффективные стратегии развития навыков чтения у младших школьников. В течение шести недель в ходе исследования применялся метод, сочетающий интерактивное чтение вслух, обсуждения в классе, словарные игры и карточки. Новая лексика была представлена с помощью соответствующих возрасту текстов и подкреплена игровыми занятиями. Результаты показали, что включение развития словарного запаса в повседневное обучение значительно улучшило понимание прочитанного, беглость речи и вовлеченность учащихся. Результаты показали, что этот динамический подход поддерживал языковую подготовку и способствовал устойчивому интересу к чтению, предоставляя практичную и адаптируемую модель для классов раннего изучения языка.

Ключевые слова: *навыки чтения, младшие школьники, начальное образование, развитие словарного запаса, эффективная коммуникация.*

Introduction

Reading is a fundamental skill that children should develop from an early age. Among the essential English language skills, reading plays a crucial role in language acquisition and must be taught effectively. For learners of English as a foreign language (EFL), reading is a vital skill that supports overall language proficiency. The primary goal of language learning is to enhance young learners' communicative abilities, which can be fostered through reading skills. The process of learning to read marks a significant educational milestone, and effective communication between teachers and learners greatly facilitates the development of reading comprehension skills [1].

Millions of EFL learners engage in reading as part of their English education, while educators continuously seek the most effective methods for teaching it. However, teaching and developing reading skills can be challenging, requiring both specialized instruction and deliberate practice [2]. Teaching English to young learners is particularly demanding, as maintaining their interest and motivation is essential for successful learning. To ensure an engaging learning experience, teachers must adopt effective instructional strategies. If children are not taught properly, they may lose interest in learning, which can hinder their progress. Therefore, it is crucial for educators to create enjoyable, and interactive lessons. Since young learners tend to have short attention spans and are easily distracted, incorporating engaging activities are key to maintaining their focus and enthusiasm in the learning process [3].

This study aimed to examine reading instruction strategies for young learners, considering an effective method used to teach English to children. One such method centered around purposeful vocabulary development. By enriching young learners' word knowledge, we equipped them with the tools to decode, comprehend, and enjoy texts more fully. This article explored how building vocabulary through interactive and engaging methods significantly enhanced reading skills in early learners. From read-alouds to playful games and classroom discussions, we looked at practical ways to implement this approach in the primary classroom setting.

Main part

Building vocabulary: A foundation for reading success

One of the most effective strategies for developing reading skills among young learners is intentional vocabulary building. A rich vocabulary empowers children to understand what they read, express their thoughts more clearly, and engage with texts at a deeper level. To help students expand their vocabulary in meaningful and memorable ways, we have used a blend of reading exposure, interactive discussion, and playful learning tools.

How to implement this method:

1. Introduce new words through reading

Select age-appropriate and engaging texts that naturally contain new vocabulary. As you read with children, pause to highlight unfamiliar words. For example: While reading “*The very hungry caterpillar*,” stop to discuss words like “cocoon,” “nibble,” or “plump.” Use pictures and gestures to help children visualize the meaning. Encourage learners to make predictions about a word’s meaning using context clues: other words or pictures around it that give hints.

2. Classroom discussions

Use rich, open-ended questions to encourage children to use new vocabulary in their own sentences. For example: After reading a story about animals, ask “Why do you think the leopard was sneaky?” They will use and reinforce words like *sneaky*, *silent*, or *quick* in their responses. We have to make it a habit to revisit and reuse new words in different classroom contexts throughout the week.

3. Vocabulary games and playful learning

Learning is the most effective when it’s fun. You can use games like:

1. Charades: Act out verbs or adjectives like *jump*, *happy*, *quiet*.

2. Matching Games: Match words to images or definitions.

These activities keep vocabulary fresh in young learners’ minds and make repetition enjoyable.

3. Use wordwalls: Create a dedicated space in the classroom where new words are displayed. For example: A wordwall for a weather unit might include: *cloudy*, *thunderstorm*, *sunny*, *drizzle*, *forecast*. Let students add to the wall and use it as a reference during writing or reading time.

4. Use flashcards: Flashcards can be created by the teacher or children. Include the word, a picture, and a sentence using the word in context. Review flashcards regularly to reinforce memory and check understanding.

Why this method works:

It engages multiple learning styles—visual, auditory, and kinesthetic. It helps children develop word recognition and comprehension skills simultaneously. Repetition through different formats ensures deeper retention. It turns vocabulary learning into a meaningful, active, and joyful experience. By consistently weaving vocabulary development into daily reading and conversation, educators not only strengthen reading skills but also ignite a lifelong love for language [4].

When young learners understand more words, they understand more of what they read, making reading a more rewarding and less frustrating experience. To implement this method, we combined reading sessions, classroom discussions, wordwalls, flashcards, and vocabulary games over a 6-week period with 4 “A” Grade learners.

Before and after vocabulary use: case examples

Students	Before (Week 1)	After (Week 6)
1.Nurali Abdolla	Could say: “The cat is big.”	Can say: “The fat cat was sleeping lazily under the warm sun.”
2.Aizere Abdullaeva	Didn’t know the word “storm.”	Can describe: “A strong storm came with lightning and thunder last night.”
3.Aibar Abirov	Used only basic verbs like “go” and “eat.”	Now uses: “The lion chased the zebra quickly across the field.”
4.Aiary Ablaykhan	Could read but not explain unknown words.	Can explain: “‘Delicious’ means very tasty, like the cake we ate yesterday.”
5.Ayan Arystan	Didn’t participate in vocabulary games.	Now leads teams in Word Bingo and remembers over 40 new words.
6.Layla Dauletkyzy	Said: “The dog is brown.”	Can say: “The friendly brown dog wagged its tail when it saw me.”
7.Enlik Erzhanqyzy	Couldn’t define “happy.”	Can say: “Happy means you feel good, like when I get a new toy.”
8.Kausar Yesen	Avoided using new words in writing.	Wrote: “I was scared during the thunderstorm, but I stayed calm.”
9.Sagi Jagaltaev	Made simple sentences.	Writes: “The small rabbit jumped quickly into the deep hole to hide.”

Students	Before (Week 1)	After (Week 6)
10.Aida Jumakhan	Confused word meanings.	Accurately used: “The clever fox tricked the other animals with its smart plan.”

Research results:

Each week, learners were introduced to 8–10 new English words related to a central theme (e.g., animals, food, weather, emotions). These words were taken from stories read aloud in class.

Activities included:

1. Using context clues from the text to guess word meanings.
2. Playing games like “matching games” and “charades” .
3. Creating flashcards with definitions and drawings.
4. Building a “wordwall” where students could add and revisit words.
5. Having weekly vocabulary challenges where children used new words in sentences or short stories.

Here's a visual diagram showing the percentage improvements in different reading-related skills after applying the vocabulary-building method with 4 “A” Grade.

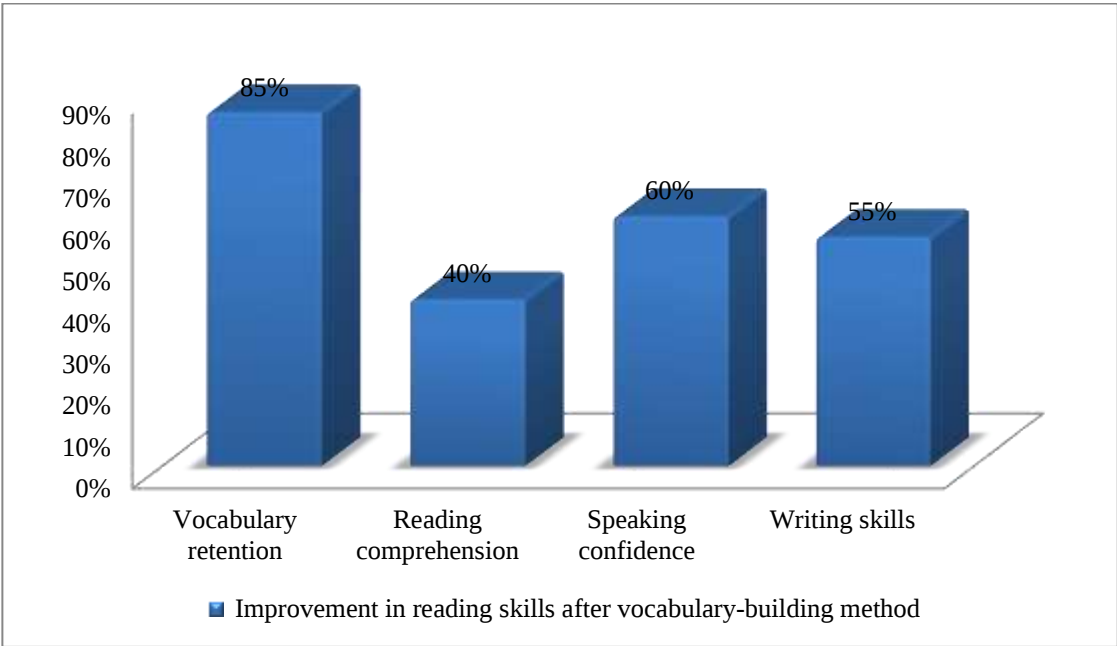

Diagram 1.

Results and Observations

1. Vocabulary retention: On average, each student could confidently use 35–50 new English words after 6 weeks.
2. Reading comprehension: Students showed a 30–40% increase in understanding story content during assessments.
3. Speaking confidence: Participation in oral discussions improved noticeably. Shy students like Aibar and Kausar became more vocal.
4. Writing skills: Children began using adjectives and descriptive phrases more often, showing deeper engagement with text.

Conclusion

The development of reading skills in young learners is essential for their overall language proficiency and academic success. The vocabulary building method through reading, discussions, and interactive games proved to be a highly effective tool for developing reading skills among young learners. It not only made learning fun and engaging but also showed measurable improvements in

comprehension, fluency, and expression. To conclude it all, we can say that this method is highly adaptable and recommended for any early language learning classroom.

REFERENCES

1. Ramsa, N. I. B., Rawian, R. M. A. A review on systematic guided reading strategies and its implication on reading comprehension. – International journal of academic research in business and social sciences, 2021. – P. 87-98.
2. Ericsson, K. A. Deliberate practice and acquisition of expert performance: A general overview. – Academic Emergency Medicine, 2008. – P. 98-104.
3. Xie, J. The Effects of Boredom on EFL Learners' Engagement. – Frontiers in Psychology. – Frontiers Media S.A., 2021. – P. 46-49.
4. Sila, A., Lenard, V. The use of creative movement method in teaching foreign languages to very young language learners. – European Journal of Social Science Education and Research, 2020. – Vol. 7, №1. – P. 15-27.

DOI 10.24412/2709-1201-2025-30-115-120

УДК 376.4

МРНТИ 14.29.31

СӨЙЛЕУ ТІЛІ ЖАЛПЫ ДАМУМАҒАН МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ ДИАЛОГТІК СӨЙЛЕУІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ШАРТТАР

*САҚУЛОВА А.Б.¹ – докторант

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-0371-7806>,

E-mail: sakbope2018@mail.ru

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті

ОМАР А.С.²-педагогика ғылымдарының магистрі

Өзбекәлі Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті

Аннотация. Сөйлеу – баланың мәдени-тарихи тәжірибесін дамытуының негізі болып табылады және қарым-қатынас құралы ретінде когнитивтік саланың дамуына ықпал етіп, білім беру мен тәрбиенің қажетті шарты ретінде қарастырылады. Авторлар диалогтік сөйлеуді функционалдық тіл түрі ретінде әдіснамалық және дидактикалық тұрғыдан қарастырады. Диалог мектеп жасына дейінгі бала дамуы үшін ерекше маңызды, өйткені оның көмегімен тұлғааралық қатынастар қалыптасады, ана тілі меңгеріледі және әлеуметтену процесінің бағыты анықталады. Диалогқа қатысу диалогтік сөйлеу арқылы жүзеге асады, ал оны меңгеру баланың толыққанды дамуы мен айналасындағы адамдармен қарым-қатынас жасау белсенділігінің қажетті шарты болып табылады. Сөйлеу қарым-қатынас құралы ретінде қарастырылады және баланың ересектермен және құрдастарымен нәтижелі өзара әрекет жасауы үшін диалогтік қарым-қатынасты еркін меңгеруі қажет екені атап өтіледі. Осыған байланысты мақалада диалогтік сөйлеудің қарым-қатынас процесімен байланысы талданады. Диалогтік сөйлеудің ерекшеліктері айқындалып, оның ауызекі тілде қолданылатын, бірақ монолог құруда қолайсыз тілдік құралдарды қолдануымен сипатталатыны дәлелденеді. Авторлар қазіргі уақытта байланыстырып сөйлеуді қалыптастыруда қиындықтарға тап болатын балалар санының артуына байланысты диалогтік сөйлеуді дамытуға бағытталған педагогикалық процестің тиімділігін арттыратын шарттарды анықтаудың маңыздылығын көрсетеді. Сондықтан арнайы сөйлеу білімі ғана байланыстырып сөйлеуді меңгеруге ықпал етеді деген қорытынды жасалады. Мектеп жасына дейінгі балалар үшін диалогтік сөйлеуді қалыптастыру басты міндет ретінде қарастырылуы тиіс, себебі бұл тек байланыстырып сөйлеуді дамытуға ғана емес, жалпы қарым-қатынас дағдыларына да зор ықпал етеді. Авторлар психологиялық-педагогикалық зерттеулердің идеялары, жалпыламалары мен қорытындылары негізінде диалогтік сөйлеуді дамытудың шарттарын анықтады, диалогтік дағдыларды дамыту мүмкіндіктерін белгіледі, мектепке дейінгі ересек жастағы балаларға арналған диалогтік сөйлеуді дамыту жүйесін әзірледі және оның тиімділігін көрсетті.

Кілт сөздер: сөйлеу; диалогтік сөйлеу; байланыстырып сөйлеу; диалог; қарым-қатынас; диалог құрылымы; мектепке дейінгі ересек балалар; сөйлеу ортасы; педагогикалық шарттар; коммуникативтік қабілеттер; өзара әрекет; эмоциялық жайлылық

Кіріспе.

Сөйлеу мен сөздік қарым-қатынасты дамыту – мектепке дейінгі білім беру ұйымының ең маңызды міндеттерінің бірі. Бұл жерде диалог – қарым-қатынас серіктестерінің өзара әрекеттесуін тілдік белгілер арқылы жүзеге асыратын сөздік қарым-қатынастың бір түрі ретінде қарастырылады. Диалог құру үшін қарым-қатынас жасау, өз ойларын білдіру, сөйлеу әдебінің түрлерін меңгеру және сөздік қарым-қатынас құралдарын қолдана білу сияқты дағдылар қажет [1].

Қазіргі ғылыми даму кезеңінде диалог мәселесі көптеген зерттеушілердің еңбектерінде қарастырылған. Атап айтқанда, В.Ф. Берковтың еңбектерінде диалог сөйлеу әрекетінің ерекше түрі ретінде сипатталады [2]. Диалогтың функциялары әңгімелесушілер арасындағы тікелей қарым-қатынас процесінде, ынталандырушы және жауап беруші репликалардың алмасуы нәтижесінде іске асады. Л.П. Якубинский [3] диалогты «адам мінез-құлқының ерекше түрі» ретінде сипаттайды. Зерттеушінің айтуынша, ол «үзік-үзік» және «тікелей» ұйымдасқан сөйлеу формаларымен ерекшеленеді.

Диалогтың ең маңызды сипаттамаларына: қысқалық, реплика алмасу, әрекет жылдамдығы, рөлдердің үнемі ауысып отыруы және қарама-қайшылықтың арқасында айтылымды толық айтпай қалдыру мүмкіндігі жатады. Диалог қарым-қатынас процесінің негізін құрайды. Қарым-қатынас процесі жай ғана хабар алмасуға келіп тірелмейді. Қарым-қатынас – күрделі, ерекше типтегі сөйлеу әрекеті. Бұл жағдайда сөйлеудің жағдаятпен байланысы маңызды, ол әртүрлі болуы мүмкін: анық көрсетілмегеннен бастап, сөйлеудің жағдаятпен толықтырылатын және серіктестер әрекеттерімен сүйемелденетін, түсініктеме сипатына ие болатын жағдайларға дейін [4]. Қарым-қатынас процесінде серіктестердің әрекеттерінің үйлесімділігі хабарламаларды кодтау және декодтау арқылы, яғни ақпаратты қабылдау және түсіну процестерінің вербалдануы арқылы қамтамасыз етіледі. Диалог аясында бұл процестер өзара тығыз байланысты және параллель жүреді [5].

А.Г. Арушанова [6], Л.М. Крагсвина [7] және басқа авторлардың еңбектерінде диалог жағдаяттылықпен, контекстуалдылықпен, еріктілікпен және ұйымдастырылу деңгейінің төмендігімен сипатталатын сөйлеудің бір түрі ретінде анықталады. Диалог монологқа қарсы қойылады.

Диалогтік сөйлеу сондай-ақ әңгімелесушілер арасындағы тікелей қарым-қатынас барысында жүзеге асатын, ынталандырушы және жауап репликаларының бірізді ауысуынан тұратын функционалды тіл түрі ретінде қарастырылады. Диалогтың негізгі тілдік ерекшеліктеріне: ынталандырушы репликаларда сұраулы және түрткі сөздердің көп болуы, жауап репликаларда жиі қайталау мен жауап қайтару, синтаксистік толық еместік тән. Әдеби жағынан өңделген диалогтық сөйлеудің ерекшеліктері жыныс пен жанрға байланысты анықталады.

Әдістер.

Сөйлеу тілі жалпы дамымаған мектеп жасына дейінгі балалардың диалогтік сөйлеуін қалыптастырудағы педагогикалық шарттарды зерттеу әдістері логопедиялық және педагогикалық зерттеулер аясында жүзеге асырылады. Осы мәселені жан-жақты зерделеу үшін кешенді, ғылыми-әдістемелік әдістер жүйесі қолданылады. Ғылыми әдебиеттерге шолу жасалды: сөйлеу тілінің бұзылыстары, диалогтік сөйлеу, сөйлеуді дамыту әдістері, түзеті-дамыту педагогикасы саласындағы отандық және шетелдік авторлардың еңбектері талданды.

Талқылау.

Мектеп жасына дейінгі балалардың диалогтік сөйлеу мәселесі әр кезеңде А.Г. Арушанова [6], Е.П. Короткова [8], Е.И. Тихеева [9], Е.А. Флеерина [10] және басқа да зерттеушілердің еңбектерінде қарастырылған. А.Г. Арушанова [6] диалогтік сөйлеуді қалыптастыруда кешенді тәсілдің қажеттігін және диалогқа үйретуді тек сұрақ-жауап формасын меңгерумен шектеудің орынсыздығын атап көрсетеді.

А. Арушанова [6], Л.П. Якубинский [3] бойынша, диалог құрылымы келесі ынталандырушы және жауап репликаларынан (диалогтік жұптардан) тұрады: сұрақ – жауап; хабарлама (ақпарат беру, растау) – хабарламаға көзқарасты білдіру; түрткі (өтініш, ұсыныс, бұйрық) – түрткіге реакция (орындау немесе бас тарту).

А.Г. Арушанова [6] толыққанды диалогты тек ақпарат алмасу процесі ғана емес, серіктестердің өзара құрметке, жеке қарым-қатынасқа, сезімдер мен тәжірибелермен алмасуға, өзара түсіністікке ұмтылысқа негізделген өзара әрекеті ретінде қарастырады. Бұл мектепке дейінгі ересек жаста диалогтың дамуы баланың жеке басының және қарым-қатынас дағдыларының дамуымен тығыз байланысты екенін білдіреді.

Мектепке дейінгі ересек жаста балалар қарым-қатынас процесінде шынайы немесе "қиялдағы" әңгімелесушіге көргені мен естігенін белсенді түрде айтып беруге ұмтылады, диалогта әртүрлі сөйлеу клишелерін қолданады және оларды жағдайға сәйкес алмастырады. Қарым-қатынас барысында олар логикалық реттілікпен мақсатты сұрақтар қояды. Бұл сұрақтардың мазмұны әрі қиялдағы, әрі шынайы объектіге бағытталуы мүмкін.

В.В. Казаковская [11] атап өткендей, ойын жағдайларында бала ойыншықтың орнына жауап ойлап табады, оның атынан сөйлейді, дауыс ырғағы мен интонацияны өзгертеді. Осылайша, мектепке дейінгі ересек балалар бірнеше микротақырыптан тұратын күрделі диалогтар құрастыруды меңгереді. Бұл жастағы балалардың жауап репликалары келісім, келіспеу, кеңес беру, өтініш білдіру сияқты әртүрлі мағыналық сипатқа ие болады [12].

Мектепке дейінгі ересек жаста диалогтік сөйлеу дағдыларын жетілдіру кезеңі басталады, сұраулы сөйлемдер жаңа ақпаратты талап ететін терең сипатқа ие болады. О.С. Ушакова [13] балаларда күрделі байланыс орнатуға ынта, ынтымақтастыққа ұмтылыс пайда болатынын және бұл біртіндеп жағдаяттан тыс іскерлік қарым-қатынас формасының қалыптасуына әкелетінін көрсетеді.

Құрдастармен өзара әрекеттесуде балалар диалогтық сөйлеудің морфологиялық және синтаксистік құрылымдарын меңгереді, сөйлеу әдебінің клишелерін еркін қолданады, диалогтағы репликалар ынталандырушы сипатта болып, берілген тақырыпты жалғастыра алады.

Бұл жаста балалар өзара келісімге келу, ойын ережелерін ойлап табу, қақтығысты жағдайларды шешу сияқты әрекеттерді орындай алады. Сонымен қатар, көптеген авторлар атап өткендей, диалогтық сөйлеуді интонациялық өрнектеу тәсілдерін (әуенділік, қарқындылық, темп, ырғақ, логикалық екпін және т.б.) қолдану арқылы оның көркемдік бейнелігін жетілдіру жүреді.

Мектепке дейінгі ересек жастағы балалардың диалогтық сөйлеуінде репликаларға қоса эмоцияларды білдірудің вербалды емес құралдары да тиімді қолданылады. Диалогтік сөйлеу мен қарым-қатынас дамуы арасындағы тығыз байланыс мектепке дейінгі ересек балаларды диалогты қарым-қатынас түрі ретінде қолдануға үйретудің маңызды мақсаттарының бірі екенін көрсетеді.

Көптеген ғалымдардың пікірінше, мектепке дейінгі ересек балаларда диалогтік сөйлеудің дамуы бірқатар дағдыларды меңгерумен тығыз байланысты. Е.А. Флеерина [9] айтуынша, диалогтік сөйлеу өздігінен дамиды, өйткені ол баланың практикалық әрекеттерімен тығыз байланысты және ол ойын және басқа да әрекеттер барысында ересектермен және құрдастарымен байланыс орнату үшін қолданылады. Бұл сөйлеу түрі өмірлік маңызға ие, себебі бала ересекке немесе құрдасына әртүрлі сұрақтар қойып, көмек сұрайды, олардың жауаптарын түсінуге тырысады және т.б.

Мектепке дейінгі ересек жастағы балалардың сөйлеу тілінде әлі де көптеген мәселелер сақталған, сөйлеулері бір буынды, тек қарапайым сөйлемдерден тұрады. Сонымен бірге, басқа зерттеушілер диалогтік сөйлеудің даму динамикасына және оның жағымды жақтарына назар аударады. Мысалы, О.С. Ушакова [13] мектепке дейінгі ересек жастағы балалардың әңгімеге белсенді қатысып, сұрақтарға толық әрі дәл жауап беруге, басқа балалардың жауаптарын толықтырып, түзетуге, орынды репликалар айтуға қабілетті екенін атап көрсетеді. Автордың пікірінше, диалогтың сипаты көбінесе бірлескен іс-әрекет шеңберінде шешілетін тапсырмалардың күрделілігіне байланысты.

Басқа авторлар да мектепке дейінгі ересек жастағы балалардың диалогтік сөйлеуде қысқа немесе кеңейтілген формадағы айтылымдарды қолданатынын, контекстке байланысты нысандар мен құбылыстарды атаумен қатар олардың сипаттамалық белгілерін, қасиеттерін атап, толық жауап беруге ұмтылатынын көрсетеді [14].

Мектепке дейінгі ересек жастағы балалардың сөйлеуінің айқын ерекшеліктерінің бірі – әртүрлі мәтін түрлерінің (сипаттау, баяндау, пайымдау) белсенді дамуы. Байланыстырып сөйлеуді дамыту процесінде балалар сөйлем ішінде, сөйлемдер арасында және айтылым

бөліктерінің арасында сөздік байланыстарды қолдана бастайды және сөйлем құрылымын сақтайды.

Ф.А. Сохин [15] балалар өз айтылымдарын құрастыру барысында ұсынылған сөйлемнің құрылымын саналы түрде талдай бастайтынын және естігендеріне қарапайым баға бере алатынын атап өтеді. Қарым-қатынас дамуының нәтижесінде балалар сұхбат барысында сөйлеуді әсерлі етуге, интонацияны белсендірек қолдануға ұмтылады және тілдік құралдарды – эпитеттерді, салыстыруларды, метафораларды меңгере бастайды.

Құрдастар арасындағы диалог мектепке дейінгі балалардың сөйлеуін дамытуда ерекше маңызды орын алады. Бұл жағдайда балалар өздерін тең дәрежеде, еркін әрі еркін сезінеді. Олар өзін-өзі ұйымдастыруды, белсенділікті және өзін-өзі бақылауды үйренеді.

Сонымен бірге, көптеген зерттеушілер диалогқа арнайы үйрету қажет деген қорытындыға келеді. Алайда, балалармен жүргізілетін оқу жұмысының практикасы мен мектепке дейінгі ұйымдардағы бақылау нәтижелері әңгімелердің жүйелі түрде жоспарланбайтынын, диалогтік дағдыларды дамытуға аз уақыт бөлінетінін, әңгіме барысында негізгі сөйлеу жүктемесінің тәрбиешіге түсетінін, балалардың сөйлеу белсенділігінің төмендейтінін көрсетеді. Сабақтарда балаларды сұрақ құрастыруға және қоюға үйрету жүргізілмейді, ал қарым-қатынас дағдыларын дамыту үшін арнайы жаттығулар мен ойын сәттері қолданылмайды.

Осының салдарынан балабақша түлектері өз бетімен диалог құра алмайды, ынталандырылмаған әңгіме жүргізе алмайды және сөйлеу белсенділігі жеткіліксіз деңгейде болады.

Автордың пікірінше, әлеуметтік кеңістікті ұйымдастыру балаларды шағын топтарға біріктіріп, ойын және басқа іс-әрекеттерді ұйымдастыру мүмкіндігін қарастырады. Сондықтан кең топ бөлмесіне қосымша шағын шеберханалар, шағын театр, шағын кітапхана, көркемөнер студиясы сияқты аймақтардың болуы пайдалы. Сондай-ақ модульдер, үлкен мольберттер, фланелеграф, магнитті тақталар сияқты жабдықтардың болуы ұсынылады.

Балалардың қарым-қатынас кеңістігін белсенді игеруі үшін белгілі бір ережелерді сақтау қажет, олар мыналарды қамтиды: оқу аймақтарын балалардың өз бетінше пайдалануын қолдау; түрлі жастағы балаларды сахналау, ашық ойындарға біріктіру; педагогтерді тарту. Бұл ережелер балаларда дербестіктің қалыптасуына ықпал етеді және әртүрлі жастағы адамдармен қарым-қатынас жасау тәжірибесін байытады.

Нәтижелер.

Сыныптағы оқыту диалогтік сөйлеуді дамыту әдісі ретінде қарым-қатынастың дидактикалық аспектісін бейнелейді. Балаларды ана тілінде сөйлеуге үйретудің ең тиімді жолы – қарым-қатынасты белсендіру сценарийлері түрінде ұйымдастыру. А.Г. Арушанова [6] атап өткендей, мұндай сценарийлерде бейресми оқыту формалары қолданылады, мысалы, педагогтың балалармен мектептен тыс қарым-қатынас стилі, сенімді үн, әзілге және күлкіге рұқсат беру, сондай-ақ балалардың құрдастарымен еркін қарым-қатынас жасауына мүмкіндік беретін мектептен тыс орта.

Диалогты дамыту әдістері мен тәсілдеріне топтық әңгімелер, ынтымақтастық сипаттағы әрекеттер (бірлескен сурет салу, аппликация жасау, құрылыс және көркемдік жұмыстар) жатады [18].

Диалогтың пайда болуы мен сақталуының шарттары:

- Әңгімелесушілер арасында өзара түсіністік пен диалог тақырыбына қызығушылықтың болуы;
- Әңгімелесушіні тыңдай және ести білу;
- Диалогқа қатысушылардың тең құқылығы;
- Диалог субъектілерінің белсенділігі мен дербестігі.

Ғылыми әдебиеттерді және анықтау экспериментінің нәтижелерін талдау негізінде біз мектепке дейінгі ересек жастағы балалардың диалогтік сөйлеуін дамыту бағдарламасын

әзірледік. Бағдарламаның мақсаты – мектепке дейінгі ересек жастағы балалардың байланыстырып диалогтік сөйлеуін дамыту.

Міндеттері:

- Диалогқа қатысу, оны қолдау және ақпарат сұрау дағдыларын қалыптастыру;
 - Реплика жасау дағдыларын дамыту;
 - Сөйлеу әдебінің формаларын байыту және оларды қолдану дағдыларын қалыптастыру.
- Біз іске асырған диалогтік сөйлеуді дамыту процесіндегі негізгі педагогикалық шарттар:
- Балалардың қарым-қатынасы үшін достыққа негізделген, эмоционалды жағымды атмосфера құру;
 - Сөйлеу ортасын ұйымдастыру және қамтамасыз ету;
 - Сөздік қорды толықтыру және сөйлеудің барлық аспектілерін дамыту бойынша жүйелі жұмыс жүргізу;
 - Диалогтік дағдыларды дамыту үшін әдістер мен құралдар кешенін қолдану (ойындар, жаттығулар, фольклорлық материалдар және т.б.).

Әр кезеңде біз балалардың қарым-қатынасы үшін достық, эмоционалды қауіпсіз атмосфераны сақтауға ерекше мән бердік, өйткені бұл байланыстырып диалогтік сөйлеуді тиімді дамыту үшін маңызды педагогикалық шарт болды.

Бұл педагогикалық шартты іске асыру барысында біз ересек пен баланың өзара әрекеттесуін тұлғаға бағытталған модель қағидаларына сүйене отырып жүзеге асырдық. Балалардың құрдастарымен және ересектермен достық қарым-қатынасты белсенді қолдадық. Бұл балалардың көбірек сұрақ қоюға, диалогты үзбей жалғастыруға, өз ойларын жеткізуге (бір нәрсе хабарлауға немесе баяндауға) деген ұмтылысын арттырды.

Екінші маңызды педагогикалық шарт – топта сөйлеу ортасын ұйымдастыру болды, осылайша балалар нақты диалог үлгілерін көре алды. Мысалы, топқа ересек адам келгенде, тәрбиеші онымен диалог құрып, кейін балалардың біріне немесе бірнешеуіне сұрақ қою арқылы оларды диалогқа тартты. Сонымен қатар, біз арнайы түрде балабақша қызметкерлерін немесе басқа топтардан балаларды қонаққа шақырдық. Мысалы, басқа ересек топтың немесе кіші топтың балаларын шақырып, біздің топпен таныстыруды өтініп, ересек балалардың диалог бастау, диалогты қолдау және сұрақтарға жауап беру дағдыларын дамытуға жағдай жасадық.

Диалогтық сөйлеуді дамытуға ықпал еткен негізгі әдістер мен тәсілдер: сөйлеуді дұрыс айту, есте сақтау, сөйлеу үлгілерін қолдану, балалардың сөйлеуіне баға беру болды. Бұл тәсілдер балалардың құрдастарымен байланыс орнату дағдыларын қалыптастыруға, серіктесті тыңдау және оның сөздеріне жауап беру, сөйлеу әдебінің формаларын қолдану және өз ойларын сауатты жеткізу қабілеттерін дамытуға ықпал етті.

Негізгі кезеңде біз балаларға әртүрлі әрекет түрлерінде өз дағдыларын қолдану үшін жағдай жасадық, сөйлеу белсенділігін дамытуға және сөйлеу дағдыларын қолдануға мүмкіндік бердік. Жұмыс барысында балаларға білім беру, жеке көмек көрсету және бағыттау ұйымдастырылды.

Балалардың қарым-қатынасындағы достық атмосфера маңызды рөл атқарды, ол ойын кезінде сәтсіздікке ұшыраса да, балалардың ренжімей, әрі қарай жалғасуына ықпал етті. Сөйлеу ортасын құру балалармен әртүрлі тақырыптарда сөйлесуді, көп сұрақ қояды, ойындық жағдайлар мен көркем әдебиетті қолдануды қамтыды.

Қорытынды.

Зерттеудің соңғы кезеңінде біз барлық диалогтік дағдыларды біріктіретін ойындарды қолдандық. Әсіресе көрініс қоюға арналған жаттығулар, театрландырылған ойындар, телефон арқылы ойындар, ересек пен бала арасындағы диалогтар және әртүрлі ойындар арқылы сөйлеу әдебінің формаларын бекіту өте тиімді болды.

Диалогтік сөйлеуді дамыту процесінде біз балаларды диалог жүргізудің ережелеріне үйреттік:

- Өңгіме ретін сақтау;

- Өңгімелесушіні бөлмей тыңдау;
- Өңгіме тақырыбынан ауытқымай, оны сақтау;
- Өңгімелесушіге құрмет пен зейін таныту, тыңдай отырып, оның көзіне немесе жүзіне қарау;
- Ауыз толы тамақпен сөйлемей;
- Сабырлы, орташаланған дауыс ырғағымен, достық үнмен сөйлеу;
- Әдеби тілдегі сөздерді қолдану;
- Өз ойын жеткізу кезінде өңгімелесушіні ренжітпейтіндей және оның түсінуіне қолайлы болатындай етіп сөйлем құру.

Нәтижелердің сапалық талдауы бақылау кезеңінде балалардың сөйлеуінде қарым-қатынастағы сөйлеу белсенділігінің артуы, реплика жасау қабілетінің дамуы, диалогты қолдау және дамыту мүмкіндігінің пайда болғанын көрсетті. Жалпы алғанда, бұл көрсеткіштер атқарылған жұмыстың тиімділігін дәлелдейді. Осылайша, зерттеудің мақсатына қол жеткізілді.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Эльконин Д. Б. Мектепке дейінгі жастағы балалардың сөйлеуін дамыту. – М.: Педагогика, 2008. – 234 б.
2. Берков В. Ф. Диалог мәдениеті. – Минск: Новое знание, 2012. – 152 б.
3. Якубинский Л. П. Таңдамалы еңбектер: Тіл және оның қызметі. – М.: Наука, 2006. – 264 б.
4. Винокур Т. Г. Диалог. – М.: Бустард, 2008. – 119–120 бб.
5. Галеева Е. В. Эмоцияларды сөзбен белгілеудің психолінгвистикалық негіздері // Тарихи және әлеуметтік-білімдік ой. – 2015. – Т. 7. – №4. – 126–129 бб.
6. Арушанова А. Г. Мектепке дейінгі балалардың құрдастарымен диалогтік қарым-қатынасын ұйымдастыру // Мектепке дейінгі тәрбие. – 2010. – №5. – 51–54 бб.
7. Крагшвина Л. М. Ойын әрекетінде кіші мектепке дейінгі балалардың диалогтік сөйлеуінің даму кезеңдері // Тіл, сана және әлем бейнесі. Психолінгвистика және коммуникация теориясы бойынша халықаралық симпозиум еңбектері. – М., 2007. – 86–87 бб.
8. Короткова Е. Л. Диалогтік және монологтік сөйлеуді дамыту жұмыстарының өзара байланысында сөйлеу тәжірибесін қамтамасыз ету // Мектепке дейінгі балалардың сөйлеуін дамыту теориясы мен әдістемесі бойынша оқулық / Құраст.: М. М. Алексеева. – М.: Академия, 2009. – 226 б.
9. Тихеева Е. И. Балалардың сөйлеуін дамыту: балабақша тәрбиешілеріне арналған оқу құралы. – М.: Просвещение, 2012. – 280 б.
10. Флеерина Е. А. Балабақшадағы ауызекі сөйлеу // Мектепке дейінгі балалардың сөйлеуін дамыту теориясы мен әдістемесі бойынша оқулық / Құраст.: М. М. Алексеева. – М.: Академия, 2009. – 226 б.
11. Казаковская В. В. Диалогтағы баланың қарым-қатынас дағдылары. – СПб: Мозаика-Синтез, 2003. – 144 б.
12. Лисина М. И. Қарым-қатынастың онтогенез мәселелері. – М.: Педагогика, 2006. – 143 б.
13. Ушакова О. С. Мектепке дейінгі жастағы балалардың сөйлеуін дамыту әдістемесі. – М.: Владос, 2004. – 287 б.
14. Колодяжная Т. П. Баланың балабақшадағы сөйлеуін дамыту: жаңа тәсілдер. Мектепке дейінгі ұйымдар тәрбиешілеріне арналған әдістемелік ұсынымдар. – Ростов н/Д: Учитель, 2012. – 32 б.
15. Шадрина Л. Г. Байланыстырып сөйлеуді дамыту. Әдістемелік ұсыныстар. – М.: Сфера, 2012. – 128 б.
16. Краснощёкова Н. В. Мектепке дейінгі балаларға арналған сюжеттік-рөлдік ойындар. – Ростов н/Д: Феникс, 2006. – 151 б.
17. Сохин Ф. А. Мектепке дейінгі балалардың сөйлеуін дамытудың психологиялық-педагогикалық негіздері. – М.: Мәскеу психологиялық және әлеуметтік институтының баспасы, 2002. – 153 б.
18. Юрьева Н. М. Құрдастардың бірлескен әрекеттегі диалогтік өзара әрекеттесуінің эксперименттік зерттелуі. – СПб: Мозаика-Синтез, 2003. – 264 б.

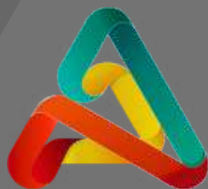
СОДЕРЖАНИЕ CONTENT

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ НАУКИ PEDAGOGICAL SCIENCES

КОЛДОШЕВ М., КУРМАНБЕК УУЛУ БАКЫТБЕК, МАМАТОВ МЕДЕРБЕК МАМАТОВИЧ [ОШ, КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫ] ДЕНЕ ТАРБИЯ МУГАЛИМИНИН КЕСИПТИК ИШМЕРДҮҮЛҮГҮНҮН БИЛИМ БЕРҮҮЧҮЛҮК ӨҢҮТТӨРҮ.....	3
ӨТЕМІСОВА ЕРКЕНАЗ РАХАТҚЫЗЫ, Қ.М.АШИРХАНОВА., А.Х.ХАЙРЖАНОВА [АТЫРАУ, ҚАЗАҚСТАН] ВИДЕОДЕБАТ НЕГІЗІНДЕ ШЕТЕЛ ТІЛІНДЕ МОНОЛОГТЫҚ СӨЙЛЕУГЕ ҮЙРЕТУ.....	12
КАЙРАТОВА ДИНАРА КАЙРАТОВНА, ҚАМҰНҰР ҚАСТЕР [АЛМАТЫ, ҚАЗАҚСТАН] БІЛІМ БЕРУ ЧАТ-БОТТАРЫ АРҚЫЛЫ ХИМИЯНЫ ҚАШЫҚТЫҚТАН ОҚЫТУДЫҢ РӨЛІ.....	20
А. Е.АХМЕТСАПА, З.ӘДІЛБЕКОВА, З.КЕРИМБЕКОВА [ТАЛДЫҚОРҒАН, ҚАЗАҚСТАН] КӨРУ ҚАБІЛЕТІ БҰЗЫЛҒАН БАЛАЛАРҒА ТҮТӨРЛІК ҚОЛДАУ КӨРСЕТУДІҢ МАҢЫЗЫ.....	23
БЕГАЛИНА Д.Б. [ПЕТРОПАВЛ, ҚАЗАҚСТАН], КУАНДЫКОВ С.Ш., СЫЗДЫКОВА Р.Р., СҮЙЕСИНОВ Н.А., ТУРАРБЕКОВ Д.М., ТУРҒАНБАЕВА А.О. [АСТАНА, ҚАЗАҚСТАН] АКАДЕМИЯЛЫҚ ЖАЗЫЛЫМДА АРГУМЕНТТЕУ МОДЕЛІН ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ДӘЛЕЛДЕУ ДАҒДЫЛАРЫН ДАМУЫ.....	27
САУЛЕ МУХАМЕДЖАНОВНА АЛЬКЕЕВА, ГУЛЬХАН ОМИРБАЕВНА ДЮСЕНБАЕВА, РАУШАН ШАМЖАНОВНА МОЛДАГАЛИЕВА [АСТАНА, КАЗАХСТАН], КОРЛАН МАГАУЯНОВНА БЕЛЕУХАНОВА [СЕМЕЙ, КАЗАХСТАН] ФОРМИРОВАНИЕ КАЗАХСТАНСКОГО ПАТРИОТИЗМА: ВЫЗОВЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ.....	32
НҰРҒАЗЫМОВА НАЗЕРКЕ МАРАТҚЫЗЫ, А.А.СУЛТАНГУБИЕВА., А.Х.ХАЙРЖАНОВА [АТЫРАУ, ҚАЗАҚСТАН] ДИКТОГЛОСС ӘДІСІМЕН СТУДЕНТТЕРДІ ШЕТ ТІЛІНДЕГІ КОММУНИКАТИВТІК ҚЫЗМЕТ ТҮРЛЕРІНЕ ОҚЫТУ КЕЗЕҢДЕРІ.....	40
РАХЫМБЕРДІ ДУМАН, БЕЙСЕМБАЕВА Р.С. [ӨСКЕМЕН, ҚАЗАҚСТАН] МЕКТЕП ГЕОГРАФИЯ КУРСЫНДА ЖОБАЛЫҚ ӘДІСТІ ҚОЛДАНУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.....	49
ДУТБАЕВА АСЕМ КАЙРАТОВНА, БАХЫТБЕКОВА НАЗЕРКЕ БАХЫТБЕКҚЫЗЫ, ЖУМАН АЛМАС ЕРБОЛАТҰЛЫ, ИМАНҒАБАСОВА АЙЖАН ТЕМІРБЕКҚЫЗЫ [ӨСКЕМЕН, ҚАЗАҚСТАН] ГЕОГРАФИЯ САБАҒЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ҚЫЗЫҒУШЫЛЫҒЫН АРТТЫРУДЫҢ ЗАМАНАУИ ӘДІСТЕРІ МЕН ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ.....	51
ШУКЮРОВ РАСИМ ЮСИФ ОГЛЫ [БАКУ, АЗЕРБАЙДЖАН] КОЛЛОКВИУМЫ И САМОСТОЯТЕЛЬНЫЕ РАБОТЫ КАК СРЕДСТВО ПОВЫШЕНИЯ ТВОРЧЕСКИХ СПОСОБНОСТЕЙ СТУДЕНТОВ.....	55
АСАН А.М., НИЯЗБАЕВА А.И. [АЛМАТЫ, ҚАЗАҚСТАН] ҒЫЛЫМИ ЖОБАЛАР ЖҮРГІЗУ БАРЫСЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ МОТИВАЦИЯСЫН АРТТЫРУ ӘДІСТЕРІ.....	59
БҰРШАҚБАЙ ЖӘМИЛА, ЖАНАЙДАР ӘЛИЯ, ГҮЛБАҚЫТ ҚАДЫРЖАНҚЫЗЫ ШАШАЕВА [АЛМАТЫ, ҚАЗАҚСТАН] ОҚУШЫЛАРДЫҢ ТАНЫМДЫҚ ДАМУЫН ЗЕРТТЕУДЕ НЕЙРОПЕДАГОГИКАЛЫҚ ӘДІСТЕРДІ ҚОЛДАНУ.....	63

СЕЙТҚҰМАРОВА АЙГҰЛ АБАЙҚАНҚЫЗЫ, ШАРИПХАНОВА АНАРГУЛЬ САЙЛАУБЕКОВНА [УСТЬ-КАМЕНОГОРСК, КАЗАХСТАН] ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ.....	70
SABYR AYGERIM ERLANKYZY [SHYMKENT, KAZAKHSTAN] TEACHER COLLABORATION AND INQUIRY-BASED LEARNING: BUILDING A COMMUNITY OF PRACTICE IN EFL EDUCATION.....	73
СЕВДА АББАСОВА, ЛАМАН АХМЕДЛИ [АЗЕРБАЙДЖАН] ЗНАЧЕНИЕ НЕСТАНДАРТНЫХ УРОКОВ В ПОВЫШЕНИИ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ АКТИВНОСТИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ.....	76
АРЫНОВА КАРИМА ШАТАЕВНА, САКТАПОВА НҰРГҰЛ ЕДІЛБАЙҚЫЗЫ [ҚЫЗЫЛОРДА, ҚАЗАҚСТАН] БІРІНШІ КУРС СТУДЕНТТЕРІНІҢ ХИМИЯ ПӘНІНЕ БЕЙІМДЕЛУІН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДЕГІ ЖҰМСАҚ ДАҒДЫЛАРДЫҢ РӨЛІ.....	80
АРЫНОВА КАРИМА ШАТАЕВНА, КЫНДЫБАЕВА МЕРУЕРТ АЯЗБЕКОВНА, ӘБУОВА ВЕНЕРА САЙЛАУБЕКҚЫЗЫ, ДУЙСЕНОВА АККЕНЖЕ ЕСКЕНЕЕВНА [ҚЫЗЫЛОРДА, ҚАЗАҚСТАН] БІЛІМ БЕРУДІ ЖАҒЫРТУ ЖАҒДАЙЫНДА ХИМИЯ ПӘНІ МҰҒАЛІМІН ДАЯРЛАУДЫҢ ӨЗЕКТІ БАҒЫТТАРЫ.....	83
DAURENOVA BALZHAN BUKHARBEKKYZY, D. ASKAROVNA [SHYMKENT, KAZAKHSTAN] PEDAGOGICAL STRATEGIES FOR USING DIGITAL GAMES TO TEACH FOREIGN LANGUAGES.....	88
ТАГИЕВА ЭЛЛАДА САВАЙ ГЫЗЫ [БАКУ, АЗЕРБАЙДЖАН] ДЕЛОВАЯ И АКАДЕМИЧЕСКАЯ КОММУНИКАЦИЯ В СПОРТИВНОЙ АКАДЕМИИ: НОВЫЕ МЕТОДЫ ПРЕПОДАВАНИЯ РКИ.....	92
БАЙРАМОВА САМИРА ИМРАНОВНА, ГОЛУБКОВ ИВАН ВИКТОРОВИЧ, ЖУЗБАЕВА Г.О. [КАРАГАНДА, КАЗАХСТАН] ВНЕДРЕНИЕ ПЛАТФОРМЫ INATURALIST В УЧЕБНЫЙ ПРОЦЕСС КАЗАХСТАНА.....	100
ГАСАНОВ ОКТАЙ МАИЛОВИЧ, МАМЕДОВА АЙТАДЖ ЭЛЬШАН [БАКУ, АЗЕРБАЙДЖАН] ОРГАНИЗАЦИЯ РАБОТЫ ПО МОДУЛЬНОЙ ТЕХНОЛОГИИ НА УРОКАХ ФИЗИКИ.....	105
KSENIYA YUR'EVNA KHEGAY, POLATOVA S. D. [SHYMKENT, KAZAKHSTAN] THE IMPACT OF THE EMERGENCE OF ONLINE PLATFORMS ON THE EDUCATIONAL PROCESS AND STUDENT OUTCOMES.....	107
ZHAPPARBERGEN ASEM GALUMZHANKYZY, ZHETPEISOVA N. [KYZYLORDA, KAZAKHSTAN] EFFECTIVE METHOD FOR DEVELOPING READING SKILLS AMONG YOUNG LEARNERS.....	110
САҚУЛОВА А.Б., ОМАР А.С. [АЛМАТЫ, ҚАЗАҚСТАН] СӨЙЛЕУ ТІЛІ ЖАЛПЫ ДАМУМАҒАН МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ ДИАЛОГТІК СӨЙЛЕУІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ШАРТТАР.....	115

ENDLESS LIGHT IN SCIENCE

Контакт

irc-els@mail.ru

Наш сайт

irc-els.com